

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ULUSAL İNSAN HAKLARI KURUMLARININ
YARGISAL SÜREÇLERE KATILIMI VE
TÜRKİYE İNSAN HAKLARI KURUMU ÖRNEĞİ**

Sedat Erçin
2501110245

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abdurrahman Eren

İstanbul 2014

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : SEDAT ERÇİN

Numarası : 2501110245

Anabilim/Bilim Dalı : KAMU HUKUKU

Danışman : PROF.DR.ABDURRAHMAN EREN

Tez Savunma Tarihi : 15.07.2014

Tez Savunma Saati : 13:00

Tez Başlığı : ULUSAL İNSAN HAKLARI KURUMLARININ YARGISAL SÜREÇLERE KATILIMI VE TÜRKİYE İNSAN HAKLARI KURUMU ÖRNEĞİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR. ABDURRAHMAN EREN		Kabul
2- PROF.DR. NİHAT BULUT		KABUL
3-YRD.DOÇ.DR.LEVENT KORKUT		KABUL
4- YRD.DOÇ.DR.SAADET YÜKSEL		KABUL
5-YRD.DOÇ.DR.FATİH ÖZTÜRK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR.SEVTAP YOKUŞ		
2- YRD.DOÇ.DR.GÜLAY ARSLAN ÖNCÜ		

ULUSAL İNSAN HAKLARI KURUMLARININ YARGISAL SÜREÇLERE KATILIMI VE TÜRKİYE İNSAN HAKLARI KURUMU ÖRNEĞİ

SEDAT ERÇİN

ÖZ

Ulusal İnsan Hakları Kurumları (UİHK), insan hakları hukukunda önemi ve rolü gittikçe artan yapılardır. Bu tez, söz konusu kurumların yetkileri arasında yer alan yargısal süreçlere katılım meselesine özgülüenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, UİHK'lerin kavramsal çerçevesi, yapısı ve tarihsel gelişimleri incelenmiş ve insan hakları hukukunda kendilerine neden ihtiyaç duyulduğu sorusunun cevabı aranmıştır. İkinci bölümde, UİHK'lerin yargısal süreçlere katılımı, hem ulusal hukuk hem de ulusalüstü insan hakları hukuku açısından değerlendirilmiş ve bu konuda elde edilen veriler ile birlikte bazı sonuçlara varılmıştır. Tezin son bölümünde, bir önceki bölümden elde edilen veriler ve 6332 Sayılı Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun Kurulmasına Dair Kanun ışığında Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun (TİHK) yargısal süreçlere katılımı meselesi ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuş, bu konuda bazı öneriler getirilmiş ve öngörülerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ulusal İnsan Hakları Kurumu, Paris Prensipleri, Yargı, İnsan Hakları, Katılım, Türkiye İnsan Hakları Kurumu

**THE PARTICIPATION OF THE NATIONAL HUMAN
RIGHTS INSTITUTIONS IN JUDICIAL PROCESSES AND
THE CASE OF THE HUMAN RIGHTS INSTITUTION OF
TURKEY**

SEDAT ERÇİN

ABSTRACT

National Human Rights Institutions (NHRIs) are establishments of which their role and importance are increasing gradually. This thesis focuses on the participation of these institutions in judicial processes. The study begins with conceptual framework, structure and historical evaluation of NHRIs and then an answer is sought for the necessity for NHRIs in human rights law. The participation of NHRIs in both national law and the supranational human rights' judicial processes are examined in second chapter and some conclusions are derived from the data of this chapter. In light of the informations obtained in the second chapter and the Law No. 6332 on Establishing The Human Rights Institution of Turkey some inferences are made, suggestions are proposed and predictions are made in the last chapter of this study.

Keywords: National Human Rights Institutions, Paris Principles, Judiciary, Human Rights, Participation, Human Rights Institution of Turkey

ÖNSÖZ

Kendine özgü yapıları nedeniyle insan hakları hukukunda yine kendilerine özgü bir yer edinen ulusal insan hakları kurumlarının birçok yetkisi arasından yargısal süreçlere katılımları meselesinin incelendiği bu tezde, uluslararası insan hakları koruma mekanizmalarına ait içtihat ve belgelerin yanı sıra A statüsüne sahip UİHK'lerin mevzuatları da incelenmiştir. Derinlemesine yapılmaya çalışılan bu çalışmanın sonucunda elde edilen bilgilerin yeni kurulmuş olan Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun çalışmalarına bir nebze de olsa katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Tezimin yazım sürecinde benden destek ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım Sayın Prof. Dr. Abdurrahman Eren'e en büyük teşekkürü borçluyum. Yine, tez ile ilgili bana ziyadesiyle zaman ayıran ve destek sunan Sayın Yard. Doç. Dr. Gülay Arslan Öncü'ye minnettarlığımı ifade etmek isterim. Sayın Doç. Dr. Haydar Burak Gemalmaz'a tez fikrinin oluşumu sürecindeki yardımları ve değerli kürsü arkadaşlarım Sayın Araş. Gör. Emre Partalcı ve Sayın Araş. Gör. Ahmet Fatih Ektaş'a bana verdikleri manevi destek ve gösterdikleri anlayış için ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Kürsümüzün değerli üyeleri Sayın Dr. İzzet Mert Ertan, Sayın Araş. Gör. Ubeydullah Türkyılmaz ve Sayın Ali Saçar'a da ayrıca teşekkür ederim. Elbette, bu noktaya gelmemde en büyük pay sahibi olan değerli aileme de sevgilerimi ve şükranlarımı sunar ve tez yazımı esnasında sebep olduğum sıkıntılar için özürlerimi iletirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM

ULUSAL İNSAN HAKLARI KURUMLARI VE İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDAKİ ROLÜ

A. Tanım ve Kavramsal Çerçeve	6
B. UIHK'lerin Niteliği	8
C. Tarihsel Gelişim	10
D. Paris Prensipleri ve Uluslararası Koordinasyon Komitesi	15
E. İnsan Hakları Koruma Mekanizmaları ve UIHK'lerin Rolü	22
1. Ulusal Koruma Mekanizmaları	23
a. Yargısal Koruma Mekanizmaları.....	23
b. Yargı Dışı Koruma Mekanizmaları.....	25

c. Koruma Mekanizması Olarak UIHK'ler.....	27
2. Ulusalüstü Koruma Mekanizmaları	29
a. Birleşmiş Milletler Koruma Mekanizmaları	29
(1) Sözleşme Dışı İnsan Hakları Koruma Mekanizmaları	30
i. İnsan Hakları Konseyi.....	31
(a) Evrensel Periyodik Değerlendirme.....	31
(b) Özel/Tematik Usuller	33
ii. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği	34
(2) Sözleşme Temelli Koruma Mekanizmaları	34
i. Rapor Usulü	38
ii. Şikayet Başvurusu Usulü	38
iii. Soruşturma Usulü	39
b. Bölgesel Koruma Mekanizmaları	40
(1) Amerika Sistemi	40
(2) Avrupa Sistemi	42
(3) Afrika Sistemi.....	46

II.BÖLÜM

ULUSAL İNSAN HAKLARI KURUMLARININ YARGISAL SÜREÇLERE KATILIMI

A. UIHK'lerin Ulusal Yargı Süreçlerine Katılımı	53
1. UIHK'lerin Yarı-Yargısal Yetkileri.....	53
a. Bağlayıcı Kararlar ve Geçici Önlem Alma Yetkisi.....	54
b. Dostane Çözüm/Uzlaşma	55
2. UIHK'lerin Yargılamayla İlişkisi	56
a. Yargı Makamlarına Başvuru Yetkisi	56

(1) Mağdur Namına Başvuru	57
(2) Suç Duyurusu veya Mahkemeye Başvuru.....	58
(3) <i>Habeas Corpus, Habeas Data</i> ve <i>Amparo</i> Başvuruları	60
b. Anayasa Mahkemesine Başvuru	62
c. Müdahillik ve <i>Amicus Curiae</i>	64
d. Yargısal Süreçlerde Destek Verme Yetkisi.....	66
3. UİHK'lerin Özel Yetkileri	67
a. İKS/SP Ulusal Önleme Mekanizması	67
b. EKS Ulusal İzleme Mekanizması	68
B. UİHK'lerin Uluslararası Yargı Süreçlerine Katılımı	69
1. UİHK'lerin “Şikayetçi” Olabilmesi Meselesi	69
a. UİHK'lerin Mağdur Sıfatıyla Başvuruda Bulunması.....	70
(1) Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında	71
(2) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında	73
(3) Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı Bağlamında	79
(4) Ara Sonuç: UİHK'ler Mağdur Sıfatıyla Başvurucu Olabilmelidir... 84	
b. UİHK'lerin Mağdur Namına Başvuruda Bulunması	87
(1) BM Sözleşmeleri Bağlamında.....	87
i.MSHS.....	87
ii.ESKHS.....	88
iii.IAOKS	88
iv.İKS	90
v. CKKS	91
vi. EKS	92
vii. KKAOKS.....	92
viii. ÇHS.....	93

(2) Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında	94
(3) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında	95
(4) Afrika İnsan ve Halkları Hakları Şartı Bağlamında	96
2. UIHK'lerin " <i>Amicus Curiae</i> " Olması	96
a. BM Sözleşme Sistemlerinde <i>Amicus Curiae</i> Usulü.....	96
(1) ESKHS	96
(2) CKKS	97
(3) EKS	97
(4) ÇHS	98
b. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde <i>Amicus Curiae</i> Usulü.....	99
c. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde <i>Amicus Curiae</i> Usulü.....	100
d. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nda <i>Amicus Curiae</i> Usulü.....	101

III.BÖLÜM

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI KURUMU VE YARGISAL SÜREÇLERE KATILIMI

A. Türkiye'de İnsan Haklarının Kurumsal Gelişimi.....	103
1. TİHK Öncesi İnsan Hakları Birimleri.....	103
a. Yasama Organına Bağlı Birimler.....	103
(1) TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu.....	103
(2) Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık).....	105
b. Yürütme Organına Bağlı Birimler	107
2. TİHK'in Kuruluşu ve Yapısı.....	111
B. TİHK'in Paris Prensipleri'ne Uyumluluğu	114
1. Bağımsızlık	114
2. Yetki ve Görevler	119

3. Çoğulculuk	122
4. Erişilebilirlik	123
5. Diğer Kurumlarla İşbirliği	126
C. TİHK'in Ulusal Yargı Süreçlerine Katılımı.....	129
1. TİHK'in Yarı-Yargısal Yetkileri.....	129
a. Bağlayıcı Kararlar ve Geçici Önlem Alma Yetkisi.....	131
b. Dostane Çözüm/Uzlaşma	132
2. TİHK'in Yargılamayla İlişkisi	133
a. Yargı Makamlarına Başvuru Yetkisi	133
b. Anayasa Mahkemesi'ne Başvuru	134
c. Müdahillik ve <i>Amicus Curiae</i>	135
d. Yargısal Süreçlerde Destek Verme Yetkisi.....	137
3. TİHK'in Özel Yetkileri	138
D. TİHK'in Uluslararası Yargı Süreçlerine Katılımı.....	138
1. Türkiye'nin Taraf Olduğu BM Sözleşmeleri ve TİHK'in Katılımı	139
a. MSHS.....	139
b. ESKHS	139
c. IAOKS	140
d. İKS	141
e. CKKS	142
f. EKS	143
g. KKAOKS	144
h. ÇHS.....	144
2. AIHM Yargısal Süreçlerine TİHK'in Katılımı	145
SONUÇ	149

KAYNAKÇA.....	154
---------------	-----

KISALTMALAR

- a.e. : Aynı eser
- a.g.e. : Adı geçen eser
- a.g.m. : Adı geçen makale
- art. : article
- ABKA : Afrika Birliği Kurucu Anlaşması
- ABÖ : Afrika Birliği Örgütü
- ADÖ : Amerikan Devletleri Örgütü
- Af. AİHM : Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi
- Af. AİHM/SP : Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi'nin Statüsü'ne İlişkin Protokol
- Af. İHHK : Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komitesi
- Af. İHHK/UK : Afrika İnsan Ve Halkların Hakları Komitesi Usul Kuralları
- Af. İHHŞ : Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı
- Af. İHHŞ/MP : Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi Kurulmasına İlişkin Protokol
- Af. İHHM : Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi
- AGİK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü
- AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- AİHK : Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
- AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- AİHM/UK : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Usul Kuralları

AIÖS	: Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi
Ame. İHK	: Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu
Ame. İHK/UK	: Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları
Ame. İHM	: Amerikalılar-arası İnsan Hakları Mahkemesi
Ame. İHM/UK	: Amerikalılar-arası İnsan Hakları Mahkemesi Usul Kuralları
Ame. İHÖB	: Amerikalılar-arası İnsanların Hakları ve Ödevleri Bildirisi
Ame. İHS	: Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi
art.	: Article
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
CKKS	: Cebri Kaybedilmeye Karşı Bütün Kişilerin Korunması Uluslararası Sözleşmesi
CKKK	: Cebri Kaybedilmeye Karşı Komite
CKKK/UK	: Cebri Kaybedilmeye Karşı Komite Usul Kuralları
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
ÇHS	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇHS/ŞUP	: Çocuk Hakları Sözleşmesi Şikayet Usulü Protokolü
ÇHS/ŞUP/UK	: Çocuk Hakları Sözleşmesi Şikayet Usulü Protokolü Usul Kuralları
EKS	: Engelli Kişiler Sözleşmesi
EKS/SP	: Engelli Kişiler Sözleşmesi Seçmeli Protokolü
EKK	: Engelli Kişiler Komitesi
EKK/UK	: Engelli Kişiler Komitesi Usul Kuralları

EKOSOK	: Ekonomik Sosyal Konsey
EPD	: Evrensel Periyodik Değerlendirme
ESKHK	: Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
ESKHS	: Uluslararası Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
ESKHS/SP	: Uluslararası Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi Seçmeli Protokolü
ESKHK/UK	: Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Usul Kuralları
GİAHKS	: Tüm Göçmen İşçilerin ve Onların Aile Mensuplarının Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme
HDÖ	: Hükümet-dışı Örgüt
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
IAOKS	: Her Türden Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
IAOKK	: Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi
IAOKK/UK	: Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi Usul Kuralları
İHD	: İnsan Hakları Derneği
İHK	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi
İHK/UK	: İnsan Hakları Komitesi Usul Kuralları
İHYK	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
İKS	: İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme
İKS/SP	: İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme Seçmeli Protokolü
İKK	: İşkenceye Karşı Komite

İKK/UK	: İşkenceye Karşı Komite Usul Kuralları
KDK	: Kamu Denetçiliği Kurumu
K.T.	: Kabul tarihi
KKAOKS	: Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
KKAOKS/SP	: Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi Seçmeli Protokolü
KKAOKK	: Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi
KKAOKK/UK	: Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi Usul Kuralları
md.	: Madde
MHB	: Milletlerarası Hukuk Bülteni
MSHS	: Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
OHCHR	: Office of the High Commissioner for Human Rights
OUP	: Oxford University Press
para.	: Paragraf
R.G.	: Resmi Gazete
res.	: Resolution
sec.	: Section
sf.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu

TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİHK	: Türkiye İnsan Hakları Kurumu
UÇÖ/ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü/International Labor Organization
UİHK	: Ulusal İnsan Hakları Kurumu
UN	: United Nations/Birleşmiş Milletler
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UÖM	: Ulusal Önleme Mekanizması
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yay.	: Yayınları
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

İnsan hakları, modern devletin doğuşundan itibaren siyasal gelişmelerin, toplumsal taleplerin ve dolayısıyla yasal meşruiyetin kaynağı olagelmıştır. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi çağdaş devletlerin, görünürdeki, en temel amaçları arasındadır.

“İnsanın” hakları olmasından ötürü bu kavram ulusal veya yerel olmaktan ziyade evrensel bir değer olarak algılanmaktadır. İşte bu algının neticesinde insan haklarını korumak için uluslararası birçok sözleşme ihdas edilmiş ve mekanizmalar oluşturulmuştur. Ancak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda iç hukuk her zaman birincil konumdadır. Uluslararası çözüm yollarının ikincilliği ilkesi bu anlayışın bir sonucudur. Zira, iç dinamiklerin meselenin gerçek sebepleri ve çözümü konusunda her zaman daha ayrıntılı bilgiye sahip olacağı ve daha elverişli yöntemler geliştirebileceği, bu sebeplerle de daha etkili olacağı kabul edilmektedir.

Ulusal insan hakları kurumları¹ fikri ortaya çıktığı ilk yıllarda uluslararası mekanizmaların çok etkin olmaması sebebiyle biraz da tek çözüm olarak kendisini göstermiştir. Bu duruma rağmen ulusal insan hakları kurumları kurma fikrinin ilk yıllarda devletler tarafından çok da istekle karşılanmadığı bir vakıadır. Bazı ülkelerde tarihi çok daha eskilere giden bu kurumların yaygınlaşmaya başlamasında Birleşmiş Milletler’in (BM) ve diğer bölgesel örgütlerin çok önemli katkısı bulunmaktadır. Ülkeleri bu kurumları kurma yönünde sürekli cesaretlendiren ve tavsiyeler veren uluslararası bu kuruluşlar, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi görevinin en etkili olarak iç hukukta sağlanabileceği düşüncesi ile hareket etmişlerdir.

Her ülkenin kendi ihtiyaçlarına ve hukuk geleneğine göre en uygun modelde ve görevlere sahip bir kurum kurması yönünde telkinlerde bulunan BM, bu kurumların etkili ve güvenilir organlar olması yönünde de çalışmalar yürütmüştür.

---

¹ “*National Institution for the Promotion and Protection of Human Rights*” terimi İngilizce literatürde genel olarak NHRI şeklinde kısaltılmaktadır. Bu çalışmada da ulusal insan hakları kurumlarından bahsedilirken UIHK kısaltması tercih edilecektir.

BM öncülüğünde UİHK'lerin biraraya gelerek tarafsız ve bağımsız bir kurum kurulması konusunda asgari bazı standartları belirlemesi ve bu kurumlar için bir çatı kuruluş olan Uluslararası Koordinasyon Komitesi'nin (ICC)² oluşturulması bu bağlamda en önemli çalışmalar arasındadır.

UİHK'ler, ulusal ölçekte insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamında bilinç oluşturma, devlet organlarına insan hakları ile ilgili tavsiyeler verme, şikayet başvurusu yoluyla insan hakları ihlallerini görünür kılma ve çözüme kavuşmasını sağlama gibi görevleri yerine getirmektedir. Uluslararası ölçekte de devletin insan hakları standartlarına uyum sağlaması ve sözleşmesel yükümlülüklerini yerine getirmesi bağlamında rol üstlenmektedir. UİHK'ler, temelde birey-devlet karşıtlığına dayanan insan hakları alanında bir üçüncü özne olarak ortaya çıkmışlardır. Kamusal güçler kullanmasının yanında bağımsızlığı sebebiyle ayırt edici bir karaktere sahip olan bu kurumlar insan haklarının geliştirilmesi konusunda kendilerine özgü ve önemli bir rol oynamaktadır.

UİHK'lerle ilgili uluslararası literatürde hem nitelik hem de nicelik olarak önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmanın kaynakçasında uluslararası literatürün çoğunluğu oluşturmasının en önemli sebebi budur. Türkiye'de ise UİHK'lerle ilgili çalışmalar az sayıda akademisyenin kişisel uğraşlarıyla sınırlı kalmıştır. Yaptığımız taramada, hem ulusal hem de uluslararası literatürden bu çalışmanın konusunu oluşturan UİHK'lerin yargısal süreçlere katılımı ile ilgili yapılmış spesifik bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

UİHK'lerin yasama ve yürütme erklerinin yanı sıra etkileşim içinde olduğu bir diğer erk de yargıdır. Bu çalışmanın konusu, hem ulusal hem de uluslararası ölçekte yargısal süreçlere çeşitli şekillerde katılım sağlayan UİHK'lerin bu bağlamdaki katılımının bir profilini çıkarmaktır. Dünyanın çeşitli ülkelerindeki farklı modeldeki UİHK'lerin yargısal süreçlere hangi şekillerde katıldığı ile ilgili bir çalışmanın yeni kurumsallaşan Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun (TİHK)

---

² Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, UN Commission on Human Rights Res. 2005/74, UN Human Rights Council Res. 5/1.

çalışmalarına ışık tutacağı ve dolayısıyla da daha etkili bu kurum olmasına katkıda bulunacağı düşüncesiyle böyle bir yükün altına girilmiştir.

Bu çalışmanın kaynakları arasında doğal olarak ilk sırayı alacak olan, Paris Prensipleri³ gibi uluslararası temel belgelerdir. Bunun yanı sıra özellikle UİHK'lerin kendi mevzuatları başat kaynaklar arasında yerini almaktadır. Uluslararası insan hakları denetim mekanizmalarının içtihatları ve ürettikleri belgeler bu bağlamda sayılması gereken kaynaklardandır. Sadece mevzuatın yeterli olmayacağı bilindiğinden UİHK'ler ile ilgili hem ulusal hem de yabancı doktrinde yer almış çalışmalar elden geldiğince incelenmiş ve elde edilen çıkarımlar da çalışmaya işlenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, UİHK kavramı ve tarihsel gelişimi ve insan haklarının korunmasındaki rolü ile ilgili bilgi verildikten sonra, insan haklarının korunması anlamında ulusal ve uluslararası mekanizmalar açıklanmıştır. Ulusal ölçekte yasama, yürütme ve yargının insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamındaki rolleri incelenmiştir. Uluslararası koruma mekanizmaları bölümünde de evrensel bir kurum olan Birleşmiş Milletler'in insan hakları bağlamındaki rolünün yanı sıra bölgesel kuruluşlar ve diğer uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile kurulan denetim mekanizmalarının insan haklarının korunması bağlamındaki işlevleri anlatılmıştır. Ulusal ve uluslararası koruma mekanizmaları gösterildikten sonra UİHK'lerin kurulma amacı ve bu mekanizmalar içerisinde nerede durduğu ve hangi rolleri üstlendiği ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

İkinci bölümde, UİHK'lerin yargısal süreçlere katılımı incelenmiştir. Paris Prensipleri'ne göre A statüsüne sahip olan⁴ UİHK'lerin ulusal ölçekteki yargısal süreçlere katılım örnekleri ilk etapta gösterilmiştir. Çalışmada A statüsüne sahip bütün UİHK'lerin mevzuatları incelenmiş ve her ülkenin şartları da dikkate alınarak çıkarımlarda bulunulmuştur. UİHK'lerin yarı-yargısal yetkileri ve bu

---

³ Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Statüsüne İlişkin Prensipler (Principles Relating to the Status of National Institutions) kısaca *Paris Prensipleri* BM Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1993 tarih ve 48/134 sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

⁴ ICC'nin Paris Prensipleri ışığında yaptığı akreditasyon işlemleri hakkında ayrıntılı bilgi bu çalışmanın birinci bölümünde verilmiştir.

bağlamda şikayetleri inceleme usulleri, bu kurumların yargı organlarıyla ilişkileri ve hangi alanlarda işbirliği içerisinde olduklarının yanı sıra UİHK'lerin bazı uluslararası sözleşmeler ile üstlendiği özel yetkiler ve görevler de bu bölümün konuları arasındadır. İkinci olarak, UİHK'lerin uluslararası insan hakları yargılamasında hangi sıfatlarla yer alabileceği gösterilmiştir. Uluslararası sözleşmelerin denetim mekanizmalarının içtihatları ışığında UİHK'lerin mağdur sıfatını kazanarak kendi adlarına başvuru olabilmeleri ihtimali cevabı araştırılan sorular arasındadır. Yine, UİHK'lerin mağdur bireyler adına harekete geçerek uluslararası sözleşme organları önünde başvuru olabilmeleri cevabı aranan bir diğer sorudur. UİHK'lerin olası katılım alanlarından birisi de Türkçe'ye mahkeme dostu veya üçüncü tarafın müdahalesi olarak çevrilen *amicus curiae*⁵ usulüdür. UİHK'lerin insan hakları bağlamında görüş sunarak yargılamayı etkilemesi sonucunu doğuracak bu usul, etkili bir şekilde kullanıldığında sonuç alınacak önemli bir yol olarak görüldüğünden, UİHK'lerin çeşitli uluslararası insan hakları yargı organları önünde *amicus curiae* görüşü sunabilmelerine ilişkin veriler incelenmiştir.

Son olarak üçüncü bölümde, Türkiye'de insan haklarını korumak ve geliştirmek için kurulan çeşitli organlar ve kurumlar ile ilgili genel bir bilgi verildikten sonra TİHK'in kuruluşuna giden süreç anlatılmıştır. Bundan sonra, daha önceki bölümde sadece A statüsüne sahip kurumların incelenerek bunlardan çıkarımlar elde edilmesi nedeniyle, TİHK'in Paris Prensipleri'ne uyumluluğu meselesi irdelenmiştir. Zira, Paris Prensipleri'ne uyumluluk sonucu alınacak A statüsü, TİHK'in bu çalışmada elde edilen sonuçlardan faydalanarak yargısal süreçlere daha etkin şekilde katılması bağlamında önemlidir. TİHK'in, Paris Prensipleri'ne uyumluluğu meselesi incelendikten sonra, ilk olarak, ulusal ölçekte yargısal süreçlere nasıl katılacağı araştırılmıştır. Bir önceki bölümde izlenen metoda paralel olarak TİHK'in yarı-yargısal yetkileri ve şikayetleri inceleme usulü ele alındıktan sonra, yargı makamlarıyla ilişkisi ve son olarak da TİHK'e

---

⁵ *Amicus curiae*, Latince 'mahkeme dostu' anlamına gelen bir terimdir. Ulusalüstü insan hakları hukukunda da, özellikle HDÖ'lerin, yargısal süreçlerde uzmanlık alanlarıyla ilgili bilgi vermek ve yargılamayı yapan makama yardımcı olmak için üçüncü taraf olarak davet edildiği sıklıkla görülmektedir.

verilen özel yetkiler gösterilmiştir. Bundan sonra, TİHK'in uluslararası yargı süreçlerine katılımı meselesi bağlamında Türkiye'nin tarafı olduğu insan hakları sözleşmeleri ve bunların denetim mekanizmalarının içtihatları ışığında bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur. BM Sözleşmeleri incelendikten sonra, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) bağlamında TİHK'in yargısal süreçlere katılımına ilişkin bazı tahmin ve önerilerde bulunulmuştur.

I.BÖLÜM

ULUSAL İNSAN HAKLARI KURUMLARI VE İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDAKİ ROLÜ

A. Tanım ve Kavramsal Çerçeve

Ulusal insan hakları kurumlarının tarihsel süreç içerisindeki gelişimi dikkate alındığında genel bir tanıma ulaşılmamasının zaman aldığı görülecektir. 1991 yılında Paris’te BM bünyesinde gerçekleştirilen seminerin sonunda kabul edilen Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Statüsüne İlişkin Prensipler (Paris Prensipleri) ile birlikte artık UIHK’ler için asgari bir tanım yapabilmek imkanı doğmuştur. BM, 1995 yılında yayımladığı bir el kitabında kavrama dair nüansları ve ortak tanımın olmamasını belirttiğinden sonra bu kurumları; *“devletlerce anayasa, yasa ya da düzenleyici işlemlerle kurulmuş ve görev alanı özellikle insan haklarını korumak ve geliştirmek olarak düzenlenmiş yapılar”* olarak tanımlamıştır.⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, yayımlanmış olduğu bir kitapta UIHK’ler için: *“insan haklarını korumak ve geliştirmek için kurulmuş, yasal veya anayasal temeli olan devlet organlarıdır. Bunlar, devlet aygıtının bir parçasıdır ve devlet tarafından finanse edilirler”* tanımını yapmıştır.⁷

Bu bağlamda ulusal insan hakları kurumlarını; insan haklarını ulusal ölçekte korumak, geliştirmek ve insan hakları eğitimi vererek bu alandaki bilinci arttırmak üzere devletlerce kurulan ve anayasal ya da yasal temeli olan bağımsız ve tarafsız kurumlar olarak tanımlamak mümkündür.⁸

---

⁶ “A Handbook on the Establishment and Strengthening of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights”, Professional Training Series No.4, New York and Geneva, 1995. (Bu kitap bundan sonra “**A Handbook of NHRI**” olarak adlandırılacaktır).

⁷ “**National Human Rights Institutions: History, Principles, Roles and Responsibilities, Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights**”, Professional Training Series No.4, Rev.1, New York and Geneva, 2010, sf.13. (Bu kitap bundan sonra “**History of NHRI/OHCHR**” olarak anılacaktır).

⁸ Doktrinde UIHK’lere ilişkin yapılmış tanımlar için bkz. Abdurrahman Eren, **Ulusal İnsan Hakları Kurumları-Uluslararası Standartlara Uygunluğun Yorum İlkeleri**, Oniki Levha Yay., Ekim 2012, İstanbul, sf. 12. (Bu kitap bundan sonra “**Yorum İlkeleri**” olarak

Ulusal insan hakları kurumlarının modeli ile ilgili uluslararası belgelerde ve uluslararası örgütlerin kararlarında herhangi bir öneri bulunmamaktadır. Aksine her devletin kendi hukuki geleneğine, tarihi tecrübelerine, ekonomik ve sosyal durumlarına ve ihtiyaçlarına göre bir model benimseme hakkı kabul edilmiştir.⁹ Bu duruma paralel olarak birçok ülkede farklı modeller ortaya çıkmıştır.

ICC, bütün dünyada altı çeşit UİHK modelinin bulunduğunu belirtmiştir. Bunlar; insan hakları komisyonları, insan hakları ombudsmanları, melez kurumlar, istişari ve danışma kurumları, enstitüler ve merkezler ve çoklu kurumlardır.¹⁰ Ancak, günümüzde UİHK'ler daha çok insan hakları komisyonları ve ombudsmanlar¹¹ olarak iki ana model şeklinde tezahür etmektedir.¹² Bunlardan komisyon şeklinde olan kurumlarda, kurumun bağımsız karakterini korumak amacıyla genellikle farklı arka planlara sahip olan ve insan haklarının farklı alanlarında çalışmalar yapmış kişiler görev almaktadır.¹³ Komisyonların en temel fonksiyonlarından birisi insan hakları ihlallerine ilişkin bireysel başvuruları kabul etmek ve araştırmaktır.¹⁴

Genelde bir kişiden oluşan ancak birden fazla kişinin de olduğunun görüldüğü ombudsmanlık kurumu ise kamu yönetiminde adillik ve yasallık ilkelerini göz önünde tutarak denetleme yapmaktadır.¹⁵ Şikayet alma ve inceleme bakımından ombudsman¹⁶ ve insan hakları komisyonlarının yetkileri oldukça

---

adlandırılacaktır), Anna-Elina Pohjolainen, **The Evolution of National Human Rights Institutions: The Role of United Nations**, The Danish Institute of Human Rights, 2006, sf. 6.

⁹ Vienna Declaration and Programme of Action, Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993, art.36 (Bu belge bundan sonra “Viyana Bildirisi” olarak adlandırılacaktır).

¹⁰ <http://nhri.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/RolesTypesNHRI.aspx>, (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹¹ Ombudsman; Eski Norveççe bir kelimedenden türemiş ve ilk olarak İskandinav medeniyetinde görülmüş olup, kelime anlamı “temsilci”dir. 1809’da İsveç Parlamentosu Ombudsmanı, yurttaşların haklarını koruyacak ve yürütme organından bağımsız bir denetleyici organ olarak kurumsallaşarak modern anlamı ile ilk kez ortaya çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Viktor Pickl, “*Ombudsmann: Kamu Denetçisi-Halkın Avukatı*”, **Europa im Aufbruch, Festschrift Fritz Schwind zum 80. Geburtstag**, Wien, 1993, sf. 193-204, çev. Saim Üstündağ.

¹² **A Handbook of NHRI**, para. 41.

¹³ **A.e.**, para. 47.

¹⁴ **A.e.**, para. 49.

¹⁵ **A.e.**, art.57, sf. 8.

¹⁶ İnsan Hakları Ombudsmanı hakkında geniş bilgi için bkz. Linda C. Reif, “*Transplantation and Adaptation: The Evolution of Human Rights Ombudsman*”, **Boston College Third World Law Journal**, Vol.31:269, sf. 269-310.

benzerdir. Her iki kurum da insan haklarını korumak amacını taşır fakat verdikleri kararlar bağlayıcı değildir.¹⁷ Bir üçüncü model olarak belli bir alanda uzmanlaşmış kurumlardan (*specialized institutions*) bahsedilebilir. Bunları, her ülkede farklı olan etnik, dilsel ya da dinsel azınlık gruplarının veya kadınlar, çocuklar, engelliler gibi mağdur edilebilir grupların korunmasına yönelik çalışmalar yapan kurumlar olarak tanımlamak mümkündür.¹⁸

Haziran 2014 itibariyle, A statüsüne sahip olan 71 ÜİHK'den 39'u Komisyon modelindeyken 26'sı Ombudsman, 5'i Enstitü ve 1'i de Merkez modelindedir.¹⁹

Her ülkenin hukuki geleneğine göre tercih etmiş olduğu ÜİHK modelleri arasındaki farklılıklar, Paris Prensipleri ve ICC'nin çalışmaları ile azalmaktadır ve bu kurumlar insan haklarını korumak ve geliştirmek ana görevleri altında - teknik nüanslar ayırık olmak üzere- faaliyetlerini sürdürmektedir.

B. ÜİHK'lerin Niteliği

ÜİHK'ler, devletler tarafından kurulan, finanse edilen ve buna rağmen asli görevi, devleti insan hakları bakımından denetlemek olan kurumlardır.²⁰ ÜİHK'ler, hem sivil toplum örgütü hem de kamu kurumu özelliklerini içerisinde barındıran ancak her ikisi de sayılamayan karma bir yapıdadırlar.²¹ Bu nedenle genel olarak bağımsız idari otoritelere benzetilebilir. Bağımsız idari otoriteler, doktrinde Duran'ın deyişiyle "toplum yaşamının duyarlı alanlarındaki" kamusal ve özel etkinlikleri düzenlemek ve böylece kimi temel hak ve özgürlükleri veya ekonomik düzeni korumak ve güvence altına almak maksatlı kurulan kuruluşlardır.²² Ancak ÜİHK'lerin 'düzenleyici' işlevlerinin olmaması bunları

---

¹⁷ **A Handbook of NHRI**, para.62.

¹⁸ **A.e.**, para. 53.

¹⁹ Chart of the Status of National Institutions as of 23 May 2014.

²⁰ Vijayashri Stripati, "India's National Human Rights Commission: Strengths and Weaknesses", **National Human Rights Institutions: Articles and Working Papers**, The Danish Center for Human Rights, ed. By Birgit Lindsnaes & Lone Lindholt & Kristine Yigen, 2001, sf. 154.

²¹ Rachel Murray, "The Role of National Human Rights Institutions", **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 307.

²² Lütfi Duran, "Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 30, Sayı 1, Mart 1997, sf. 5.

bağımsız idari otoritelerden ayıran bir yöndür. Denetleme ve gerektiğinde yaptırım uygulama özelliklerinin yanı sıra bağımsız idari otoritelerin tüzel kişiliği haiz olmaması da doktrinde önkoşul olarak gösterilmektedir.²³ 6332 sayılı kanunun 3. Maddesine göre ise Türkiye İnsan Hakları Kurumu (TİHK) kamu tüzel kişiliğini haizdir.²⁴ Tüm bu sebepler düşünüldüğünde UIHK'lerin bağımsız idari otorite olduğunu söylemek güçtür.

Doktrinde, UIHK'lerin niteliklerine ilişkin çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan bir kısmı bu kurumları yarı-hükümetssel (*quasi-governmental*) olarak nitelendirirken²⁵ İngiltere'deki Eşitlik ve İnsan Hakları Komisyonu ise bizce de daha isabetli olarak '*hükümet-dışı kamusal organ (non-governmental public body)*' şeklinde nitelendirmiştir.²⁶

Ulusal insan hakları kurumlarının alışlagelmiş idari kurumlardan farklı olması ve aynı zamanda bir tür kamusal organ olması sebebiyle hükümet-dışı örgütlere (HDÖ)²⁷ benzememesi onu eşsiz bir konuma getirmiştir.²⁸ UIHK'lerin bu *sui generis* yapısı onların hem bir avantajı hem de dezavantajı olabilir.²⁹ UIHK'lerin yetkileri ve çalışma koşulları onun avantaj veya dezavantaj durumunu belirleyecektir. Yasa ile kazandığı geniş yetkileri ve bağımsız yapısının yanı sıra çoğulcu üye seçimi ile faaliyet noktasında cesaretli davranması bir UIHK'nin beklenildiğinden de önemli bir görevi yerine getirmesi ve başarı kazanması sonucunu doğurabilir.

UIHK'lerin doldurduğu boşluk, doktrinde Eren'in de belirttiği gibi "*resmi makamlar dışında bağımsız ve tarafsız bir yapıya olan ihtiyaç yanında, sivil*

---

²³ A.e.,sf. 6.

²⁴ 6332 Sayılı Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu, K.T. 21/06/2012, R.G. Sayı 28339, 30 Haziran 2012, md. 3.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eren, **Yorum İlkeleri**, sf. 15.

²⁶ A.e.,sf. 18.

²⁷ Hükümetler-dışı örgütler (non-governmental organization-NGO) insan hakları hukuku bağlamında hem ulusal hem de ulusalüstü organlarca tanınan ve gitgide daha önemli bir rol üstlenen paydaşlardır.

²⁸ Anne Smith, "*The Unique Position of National Human Rights Institutions: A Mixed Blessing?*", **Human Rights Quarterly**, Vol.28 (4), 2006, sf. 908-909.

²⁹ Murray, **a.g.m.**, sf. 315.

toplum örgütlerinde bulunmayan yasal temelde özerk bir kurum olmanın etkinliğinden yararlanmaktadır”.³⁰

Sonuç olarak, UİHK’lerin yasa veya anayasa ile kurulmuş olup devlet tarafından finanse edilen kurumlar olmasına rağmen özellikle Paris Prensipleri’nde öngörülen bağımsızlık şartının gereği olarak *sui generis* bir yapıda oldukları ve hükümet-dışı kamusal organ ifadesinin de karşıladığı üzere insan hakları hukukunda sıradan bir kamu hukuku tüzel kişisi gibi değil kendine özgü bir yer edineceği söylenebilir.

C. Tarihsel Gelişim

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası barışı tesis etme arayışının kurumsallaşmasının somut göstergesi olan BM’nin kuruluşu ve bu bağlamda kurulan yeni dünya düzeninde insan haklarına biçilen rol³¹ ve insan haklarının yasal korunması bağlamındaki gelişmeler³² ulusal insan hakları kurumlarının kökenine dair ilk ipuçlarını vermektedir.

Ulusal insan hakları kurumları fikrine dair ilk nüveler 1946’daki Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal Konsey (EKOSOK)³³ toplantısında görülmüş ve üye devletler EKOSOK tarafından bölgesel insan hakları komiteleri veya bilgi gruplarını kurma konusunu değerlendirmeye davet edilmiştir.³⁴ EKOSOK’un bu

³⁰ Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 797.

³¹ 1945 yılında San Francisco’da imzalanıp aynı yıl yürürlüğe giren BM Şartı’nda içeriğinde insan hakları ifadesi geçen bazı maddeler şunlardır: **Madde 1/3**: “Birleşmiş Milletler’in amaçları şunlardır : 3) Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmede ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak”

Madde 13: 1) Genel Kurul :b) Ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda, eğitim ve sağlık alanlarında uluslararası işbirliğini geliştirmek ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan hakları ile temel özgürlüklerden yararlanmasını kolaylaştırmak için araştırmalar yapılmasına önayak olur ve bu amaçla tavsiyelerde bulunur.”

Madde 62(2): “Konsey, herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine etkin bir biçimde saygı gösterilmesini sağlamak üzere tavsiyelerde bulunabilir.”

³² Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, “Development of International Human Rights Law Before and After the UDHR”, **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 3.

³³ EKOSOK (Economic and Social Council, ECOSOC), 1946’da BM Şartı temelli bir organ olarak kurulmuştur.

³⁴ United Nations, ECOSOC Resolution 2/9, Commission on Human Rights, Doc. E/56/Rev.1, 21 June 1946: “...Members of the United Nations are invited to consider the desirability of

davetine devletlerin verdiği tepki ise pek olumlu olmamıştır. 1948'in sonunda BM Genel Sekreterliği, o tarihte BM'ye üye devlet sayısının yarısından daha az olan 27 hükümetten cevap almıştır. Bu devletlerden sadece 11'i yerel bilgi merkezleri veya insan hakları komitelerinin kurulduğunu veya halihazırda mevcut olduğunu belirtmiştir.³⁵ BM İnsan Hakları Komisyonu üyesi devletlerin de ilk etaptaki yaklaşımları mesafeli olmuştur. BM Genel Sekreterliği'nin birtakım çabalarına rağmen uzunca bir süre önemli bir gelişme kaydedilememiştir.³⁶

1946 EKOSOK kararı sadece BM ölçeğinde değil ama zaman içerisinde bölgesel düzlemde de yankı bulmuştur. Örneğin, 1960'taki toplantılarında Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu'nda (Ame.İHK) Amerikan Devletleri Örgütü'ne (ADÖ)³⁷ üye olan devletlere bu tür kurumları oluşturma çağrısında bulunulmuştur. Bu çağrının asıl amacı hükümetlerden ziyade Komisyon'un çalışmalarına yardımcı olabilecek kurumlar kurulması olmasına rağmen, söz konusu çağrı üye devletler tarafından isteksizlikle karşılanmış ve önemli bir sonuç elde edilememiştir.³⁸

Devletlerin böylesi kurumların kurulmasına mesafeli durması, meselenin devletin iç işlerini ilgilendirdiğine yönelik yaklaşım ve o dönemde henüz kendi içerisinde bilhassa da kendilerine ait deniz aşırı topraklarda ayrımcı pratikleri sürdüren devletlerin “*bekçi köpeği/watchdog*” niteliğinde bir kurumun varlığından muhtemel rahatsızlıkları ile açıklanabilir.³⁹ 1960'taki bir diğer gelişmede yine EKOSOK, 1129'uncu genel toplantısında bu tür kurumların insan hakları

---

establishing information group or local human rights committees within their respective countries to collaborate with them in furthering the work of the Commission on Human Rights”.

³⁵ Anna-Elina Pohjola, **The Evolution of National Human Rights Institutions: The Role of United Nations**, The Danish Institute of Human Rights, 2006, sf. 31-32.

³⁶ **A.e.**, sf. 32.

³⁷ Amerikan Devletleri Örgütü (Organization of American States) dünyanın en eski bölgesel organizasyonu olarak; 1948'de Bogota/Kolombiya'da imzalanıp, 1951'de yürürlüğe giren Amerikan Devletleri Örgütü Şartı ile kurulmuştur. Ocak 2014 tarihi itibarıyla 35 devlet bu örgüte üyedir ve Avrupa Birliği ile birlikte 67 devlet de sürekli gözlemci statüsündedir. Komisyon (Inter-American Commission on Human Rights), 1959 yılında Amerikan Devletleri Örgütü bünyesinde kurulmuş bir organdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt II**, Legal Yay., Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, Aralık 2012, İstanbul, sf. 335-435. (Bu kitap bundan sonra “**Genel Teori II**” olarak adlandırılacaktır).

³⁸ Pohjola, **a.g.e.**, sf. 33-34.

³⁹ **A.e.**, sf. 33.

alanındaki çalışmaları ve fikirlerinin hükümetler açısından büyük önemi haiz olduğunu ve bu tür kurumların kurulmasını veya halihazırda bulunduğu yerlerde ise güçlendirilmelerini desteklediğini belirtmiştir.⁴⁰ Yine aynı toplantıda EKOSOK, bu kurumların bilgi ve tecrübelerini, hükümetlerle olan ilişkilerinin doğası ve kapsamı da dahil olmak üzere, Genel Sekreter ile paylaşmasının önemini ve böylece bu bilgilerin hükümetler arasında dolaşıma sokulabileceğini belirtmiştir.⁴¹ Bu ifade, UIHK'lerin ileride görülecek olan uluslararası örgütlenmelerinin ilk işaretlerinden birisi olarak dikkat çekmektedir.

1966 yılına gelindiğinde, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS)'nin⁴² kabulü sürecinde ilk önce Suudi Arabistan, her ülkenin dokuz bağımsız üyeden müteşekkil bir ulusal komite kurmasını ve bu komitenin bireylerin sözleşmesel hak ihlali iddialarını incelemekle görevli olmasını; daha sonra Jamaika, taraf devletlerin, hükümetlere insan hakları alanında danışma hizmeti verecek ve Sözleşme'de düzenlenen hakların yasama ve yürütme aşamasında denetimini sağlayacak ulusal insan hakları komiteleri kurmalarını gerektiren bir maddenin MSHS'ye eklenmesini önermiştir.⁴³ Ancak, yapılan bu öneriler uygulamaya geçirilememiştir.

UIHK'lerin kurulmasına yönelik ilk önerilerin uluslararası insan hakları sözleşmelerinin ulusal ölçekte denetimine yönelik olduğu dikkat çekmektedir. Elbette, daha sonrasında Sözleşme organlarının denetim görevini üstlenmesiyle birlikte ulusal kurumlara yönelik fikirler de evrimleşmiştir.

---

⁴⁰ United Nations, ECOSOC Resolutions, supplement no.1, E/3422, 5 July-5 August 1960, Geneva, 772 (xxx) Report of the Commission on Human Rights, (B) *National Advisory Committees on Human Rights*, sf. 14.

⁴¹ United Nations, ECOSOC Resolutions, supplement no.1, E/3422, 5 July-5 August 1960, Geneva, 772 (xxx) Report of the Commission on Human Rights, (B) *National Advisory Committees on Human Rights*, sf. 14.

⁴² “Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi” (“*International Covenant on Civil and Political Rights*”), BM Genel Kurulu tarafından 16/12/1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararla kabul edilmiş ve 23/03/1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşme’yi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamış ve 4 Haziran 2003 tarihinde ve 4688 sayılı Onaylama Kanununu çıkarmıştır. 15 Eylül 2003 tarihinde depo edilen onay belgesi ile MSHS md.49 uyarınca bu Sözleşme 15 Aralık 2003 tarihinden itibaren Türkiye için hüküm doğurmaya başlamıştır. Sözleşme metninin Türkçe çevirisi için bkz. Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri: II. Cilt Uluslararası Sistemler**, Legal Yay., İstanbul, 2010, sf. 95-146. (Bu eser bundan sonra “**UIHH Belgeleri/II.Cilt/2010**” olarak adlandırılacaktır).

⁴³ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Pohjolainen, **a.g.e.**,sf. 39-41.

Yukarıda bahsedilen ancak başarıya ulaştığı söylenemeyen cılız denemelerden sonra, özellikle denetim mekanizmaları öngören uluslararası insan hakları sözleşmelerinin yürürlüğe girmeye başlaması⁴⁴ insan hakları hukukunda standartlaşma ve uyum konusunu gündeme getirmiştir.⁴⁵ İnsan hakları normlarının iç hukukta uygulanması ve iç hukukun evrensel insan hakları standartları ile uyumlaştırılması bağlamında UİHK'lere ihtiyaç duyulması da böylelikle kendini daha fazla hissettirmiştir.

1978'de, BM İnsan Hakları Komisyonu, Cenevre'de, UİHK'lerin yerine getirebileceği fonksiyonların neler olabileceğine yönelik bir seminer düzenlemiştir. Söz konusu seminer geniş katılımlı⁴⁶ olmasının yanı sıra ulusal kurumlar konusunda toplanan ilk uluslararası toplantı niteliğindedir.⁴⁷ Seminere katılım sağlayan devletlerin temsilcilerinin birçoğunun ortak görüşü Evrensel İnsan Hakları Bildirisi ile tanımlanmış olan ve katılımcı devletlerin büyük bir kısmında anayasa ile de tanınmış olan hakların ulusal düzeyde korunması ve bilinirliğinin artırılması için bağımsız arabulucu kurumlara ihtiyaç olduğu yönündedir.⁴⁸ Yine bu tür kurumların toplumun ilgili bütün kesimlerinin temsilini haiz yapıda olmaları ve hükümete yardımcı ve toplumu eğitici roller üstlenmeleri gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁴⁹ Seminerin sonunda kabul edilen raporda ulusal

---

⁴⁴ Örneğin; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS) 03/01/1976'da, MSHS 23/03/1976'da, Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (IAOKS) 04/01/1969'da yürürlüğe girmiştir.

⁴⁵ Eren, **Yorum İlkeleri**, sf. 25.

⁴⁶ Seminere katılım sağlayan ülkeler: Afganistan, Avustralya, Avusturya, Barbados, Benin, Küba, Ekvador, Fransa, Doğu Almanya, Batı Almanya, Guatemala, Yunanistan, Macaristan, Hindistan, Fildişi Sahilleri, Japonya, Ürdün, Moğolistan, Norveç, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, SSCB, Amerika Birleşik Devletleri. Bu ülkelerin yanı sıra BM Sosyal Gelişim ve İnsani Durumlar Merkezi (1990'lı yıllara kadar EKOSOK'un bir birimi olarak görev yaptı), BM Çocuk Fonu, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, BM Eğitim ve Araştırma Merkezi yine hükümetlerarası örgütlerden Avrupa Konseyi, Arap Ligi, Afrika Birliği Örgütü, Amerikan Devletleri Örgütü de davet edilmiştir. Daha başka Afrika Birliği Örgütü tarafından tanınmış olan bağımsızlık hareketlerinin temsilcileri ve Filistin Kurtuluş Örgütü de gözlemcilerini göndermeleri için davet edilmiştir. Bilgi için bkz. ST/HR/SER.A/2 Seminar on National and Local Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, Geneva, 1978, sf. 1-2.

⁴⁷ Pohjola, **a.g.e.**, sf:46.

⁴⁸ Seminar on National and Local Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, ST/HR/SER.A/2, Geneva, 1978, sf. 4-14 ve sf. 24.

⁴⁹ Seminar on National and Local Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, ST/HR/SER.A/2, Geneva, 1978, para.139, sf. 35.

kurumların fonksiyonlarına ilişkin son derece detaylı öneriler yer almaktadır.⁵⁰ Örneğin, UİHK'lerin kurucu mevzuatlarına ve yetkilerine uygun olarak herhangi bir kaynaktan gelen bilgiyi veya birey ve birey gruplarından gelecek şikayetleri alabilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵¹ Bu öneri, UİHK'lere tanınacak olan yarı-yargısal yetkilerin habercisidir. Yine, UİHK'lerin bireyleri haklarının korunması konusunda bilinçlendirmesi ve onlara bu anlamda yardımcı olması gerektiği de UİHK'lerin mağdur bireylere aynı zamanda yargısal süreçlerde yardımcı olabilmemesinin önünü açan önerilerdendir.⁵² Bunların dışında yine konumuz açısından önemli bir nokta da, UİHK'lerin yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını garanti altına alacak çalışmalar yapmasını ve hukuk düzeninin korunmasında rol üstlenmesi gerektiğine ilişkin öneridir.⁵³ Bu öneriler, daha sonra BM tarafından kabul edilecek olan Paris Prensipleri'nde hemen hemen aynı şekilde yer alacaktır. 1978 Semineri, ulusal insan hakları kurumları bağlamında ilk uluslararası prensipler bütününe ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır.

1978 sonrası dönem için ise doktrinindeki bir yazar isabetli olarak “kavramın popülerleşmesi süreci” ifadesini kullanmıştır.⁵⁴ 1978 Cenevre Semineri'nden sonra hem BM Genel Kurulu hem de BM İnsan Hakları Komisyonu seminerden çıkan sonuçları desteklemiş ve üye devletlerin “*kılavuz ilkeleri akıllarında tutarak*” insan haklarını korumak ve geliştirmek için ulusal kurumlar kurması yönünde adımlar atması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁵ 1980'li yıllarda BM'nin bu konuya olan ilgisi Genel Sekreterliğin, BM Genel Kurulu'na sunduğu raporlar ile artarak devam etmiş ve BM İnsan Hakları Merkezi'nin katkısıyla birçok UİHK'nin kuruluşu gerçekleşmiştir.⁵⁶

---

⁵⁰ Seminar on National and Local Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, ST/HR/SER.A/2, Geneva, 1978, sf. 43-48.

⁵¹ Seminar on National and Local Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, ST/HR/SER.A/2, sf. 44.

⁵² Seminar on National and Local Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, ST/HR/SER.A/2, sf. 44-45.

⁵³ Seminar on National and Local Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, ST/HR/SER.A/2, sf. 45.

⁵⁴ Pohjolainen, **a.g.e.**,sf. 48.

⁵⁵ **A.e.**,sf. 48.

⁵⁶ **A Handbook of NHRI**, UN, 1995, HR/P/PT/4, para. 24.

D. Paris Prensipleri ve Uluslararası Koordinasyon Komitesi

1991 yılına gelindiğinde ulusal insan hakları kurumlarının gelişim evresinde çok önemli başka bir gelişme yaşanmıştır. BM İnsan Hakları Merkezi'nin de yardımıyla Paris'te, halihazırda mevcut bulunan UİHK'lerden bazılarının temsilcilerinin yanı sıra hükümet-dışı örgütlerden ve uluslararası kuruluşlardan temsilcilerin katıldığı⁵⁷ bir seminer düzenlenmiştir. Seminerin sonucunda UİHK'lerin yapılarına ve görevlerine ilişkin rehber kurallar içeren bir sonuç raporu kabul edilmiştir. Bu kurallara kısaca *Paris Prensipleri* denilmektedir. Bu prensipler, UİHK'lerin olabildiğince geniş bir şekilde insan haklarını korumak ve geliştirmek yetkileriyle donatılmış anayasal ya da yasal temele sahip olmaları gerekliliğini teyit etmiştir.⁵⁸ Günümüzde artık UİHK'lerin referans ilkeleri olarak kabul edilen Paris Prensipleri böylece oluşturulmuştur.

Paris Prensipleri'nde UİHK'lerin görevlerini yerine getirmek için yargısal olsun veya olmasın bütün kurumlarla işiştareyi sürdüreceği belirtilmiştir. UİHK'lerin yarı-yargısal yetkilerle donatılması konusunda bir zorunluluk getirmeyen ve bunu devletlerin tercihine bırakan Paris Prensipleri, bu yetkilere sahip kurumlar için ise rehber kuralları düzenlemiştir.⁵⁹

1991 Paris seminerinde kabul edilen bu prensipler 1993'te Viyana'da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda⁶⁰ tekrar gündeme gelmiştir. Söz konusu konferansa 800'den fazlası HDÖ olmak üzere yaklaşık 7000 katılımcı işştirak etmiştir.⁶¹ Konferansın sonucunda 171 devlet tarafından kabul ve ilan

---

⁵⁷ Seminere, Avrupa ağırlıklı olmak üzere farklı ülkelerden 50'ye yakın temsilcinin yanı sıra çeşitli alanlarda uzmanlar ve UNESCO, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) gibi birçok örgütün temsilcileri katılmıştır. Bilgi için bkz. Pohjolainen, **a.g.e.**, dn. 185, sf. 101.

⁵⁸ **A Handbook of NHRI**, para.25.

⁵⁹ Additional principles concerning the status of commissions with quasi-judicial competence, Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles), adopted by General Assembly resolution 48/134 of 20 December 1993.

⁶⁰ Dünya İnsan Hakları Konferansı (*World Conference on Human Rights*) BM'nin öncülüğünde ve 171 devletin katılımı ile 14-25 Haziran tarihleri arasında Avusturya'nın başkenti Viyana'da düzenlenmiştir.

⁶¹ Sonia Cardenas, "*Sovereignty Transformed? The Role of National Human Rights Institutions*", **Negotiating Sovereignty and Human Rights: Actors and Issues in Contemporary Human Rights Politics**, Edited by Noha Shawki and Michaelene Cox, Ashgate Publishing Company, England, 2009, sf. 29.

edilen Viyana Bildirisi'nde⁶² ulusal insan hakları kurumlarına yönelik olarak şu madde kabul edilmiştir:

“Dünya İnsan Hakları Konferansı, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda ulusal kurumların oynadığı, özellikle yetkili otoritelere yönelik danışmanlık kapasitesi, insan hakları ihlallerini gidermedeki, insan hakları bilgisinin yayılmasındaki ve insan hakları eğitimindeki önemli ve yapıcı rollerini yeniden teyit etmektedir.

Dünya İnsan Hakları Konferansı, ‘ulusal kurumların statüsüne ilişkin Prensipleri’ göz önüne alarak ulusal kurumların kurulmasını ve güçlendirilmesini cesaretlendirmektedir ve her Devletin ulusal düzeyde kendi özel ihtiyaçlarına en uygun olan çerçeveyi seçme hakkını tanımaktadır.”⁶³

Söz konusu madde, UIHK teriminin geçtiği tek madde değildir. Bundan başka yedi kere daha UIHK kavramından bahsedilmektedir.⁶⁴ Viyana Konferansı'ndan sonra 1993'te BM Genel Kurulu, daha önce BM organlarında konu ile ilgili alınmış olan kararlara da atıfta bulunarak, Paris Prensipleri'ni yeniden teyit etmiş ve hükümetleri bu kurumları kurmaya cesaretlendirerek BM'nin de söz konusu kurumların geliştirilmesi yönünde çok önemli bir görev üstleneceğini ilan etmiştir.⁶⁵

Paris Prensipleri'nin oluşturulması ile birlikte bu prensiplere uyumluluk konusunda çalışacak ulusalüstü bir organ olarak Ulusal İnsan Hakları Kurumları Uluslararası İşbirliği Komitesi (ICC), BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) öncülüğünde, 13-17 Aralık 1993 tarihinde Tunus'da “İkinci Uluslararası Ulusal Kurumlar Atölye Çalışması” toplantısı sonucunda kurulmuştur. Merkezi Cenevre/İsviçre'de bulunan ICC, İsviçre Medeni Kanunu'nun 60. Maddesi ve devamına göre üyelerinden bağımsız tüzel kişiliği

---

⁶² Vienna Declaration and Programme of Action: Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993.

⁶³ Vienna Declaration and Programme of Action, 25 June 1993, I. Section, para. 36. (Maddenin Türkçe çevirisi tarafımızca yapılmıştır).

⁶⁴ Vienna Declaration and Programme of Action, I. Section, m. 34; II. Section, B, para.20; II. Section, C, para.74; II. Section, D, para.82; II. Section, E, para.84; II. Section, E, para.85; II. Section, E, para.86.

⁶⁵ UN, GA, A/RES/48/134, 4 March 1994.

haiz, kar amacı gütmeyen bir kuruluştur.⁶⁶ ICC'nin görevleri ICC Statü'sünde şöyle belirtilmiştir:

“1.Paris Prensipleri'ne uygun olarak kurulmuş olan UİHK'lerin faaliyetlerini uluslararası seviyede koordine etmek. Söz konusu faaliyetler:

- İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, İnsan Hakları Konseyi, insan hakları sözleşmelerinin organları, kendi mekanizmaları dahil olmak üzere BM ve diğer uluslararası organizasyonlarla etkileşim ve işbirliği;

-UİHK'ler, bölgesel gruplar ve Bölgesel İşbirliği Komiteleri arasında işbirliği ve koordinasyon;

-Üyeler, paydaşlar ve uygun olduğu hallerde halk arasındaki iletişim;

-Bilgi arttırma;

-Bilgi yönetimi;

-Rehber kuralların, siyasaların ve bildirimlerin geliştirilmesi;

-Girişimlerin icrası;

-Konferansların organizasyonu, gibi faaliyetlerdir.

2.Paris Prensipleri ile uyumlu olan UİHK'lerin kuruluşunu ve güçlendirilmesini geliştirmek. Bu faaliyetler :

-Yeni üyelerin akreditasyonu;

-Akreditasyonların periyodik yenilenmesi;

-Akreditasyonların gözden geçirilmesi;

-Tehlike altındaki UİHK'lere destek;

-Teknik destek sağlamanın teşvik edilmesi;

-Eğitim ve genişlemeye yönelik çalışma fırsatlarının geliştirilmesi ve teşvik edilmesi ve UİHK'lerin kapasitelerinin takviye edilmesi gibi faaliyetlerdir.

---

⁶⁶ Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights Statute, sec.2, art.2.

3.Oy hakkı olan üyelerinin kendisine yönelttiği herhangi başka bir görevi üstlenmek.”⁶⁷

ICC, görüldüğü üzere, ulusal insan hakları kurumları arasında sağladığı koordinasyon ve bu kurumların diğer insan hakları mekanizmaları ile olan işbirliğini düzenlemesi açısından son derece önemli bir organdır. Temelde ‘ulusal’ olan bu kurumların evrensel düzeyde bazı standartlara uyumluluğunu sağlamak gibi bir görevi üstlenen ICC, böylece UİHK’lerin ‘ulusalüstü’ bir mekanizmanın tesiri ve bir nevi kontrolü altında bulunmasını sağlamaktadır.

ICC’ye akredite olmak isteyen UİHK’ler, ICC Başkanlığı’na başvuruda bulunmaktadır. Akreditasyon Alt Komitesi’nin raporu ile ICC Bürosu bu başvuruları Paris Prensipleri ışığında değerlendirerek başvurunun akreditasyonunu onaylamaktadır.⁶⁸

ICC, akreditasyon için değerlendirme yaparken söz konusu UİHK’nin Paris Prensipleri’nin altı kriterine uyumluluğu bakımından inceleme yapar. Bunlar; yetki ve ehliyet, hükümetten bağımsızlık, yasal veya anayasal zemine sahip olmak, çoğulculuk, yeterli kaynaklara ve soruşturma gücüne sahip olmaktır.⁶⁹ ICC, akreditasyon değerlendirmesi yaparken UİHK’lerin insan haklarını koruma ve geliştirme görevini yerine getirirken diğer ulusal demokratik yapıların yanı sıra yargısal organlar ile de işbirliği ve yakın ilişki içerisinde olmasına dikkat etmektedir.⁷⁰

Yapılan değerlendirmeden sonra, UİHK’nin üç ayrı akreditasyon seviyesinden hangisine akredite edileceğine karar verilir. Bu akreditasyon seviyeleri ise şöyle sınıflandırılmıştır:

---

⁶⁷ Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights Statute, sec.3, art. 7. (Türkçe çeviri, tarafımızca yapılmıştır).

⁶⁸ Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights Statute, sec.5, art. 10-11/1-11/2-12-13-14.

⁶⁹ <http://nhri.ohchr.org/EN/AboutUs/ICCAccreditation/Pages/default.aspx>, (Çevrimiçi), 15/06/2014.

⁷⁰ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 21.

-**A** statüsü almış kurumlar Paris Prensipleri ile tam uyum sağlamaktadır. Bu statüdeki kurumlar, oy kullanabilen üyeler olarak, uluslararası ve bölgesel toplantılara katılmak, ICC Bürosu'nda veya herhangi bir alt komitede görev yapabilmek ayrıca BM İnsan Hakları Konseyi toplantılarına katılabilmek gibi haklara sahiptir. Yine, bölgesel kurumlardan Amerikan Devletleri Örgütü ve Afrika Birliği de toplantılarında A statüsüne sahip kurumları muhatap kabul etmektedir.⁷¹

-**B** statüsündeki kurumlar ise Paris Prensipleri ile tam uyumlu olmayan ve bunun için gerekli belgeleri sunması gereken kurumlardır. UIHK'lerin uluslararası veya bölgesel toplantılarına gözlemci statüsünde katılabilirler. ICC Bürosu'nda görev alamazlar ve oy kullanma hakları da yoktur.

-**C** statüsüne sahip kurumlar ise Paris Prensipleri ile hiçbir şekilde uyum sağlamayan kurumlardır. ICC veya BM herhangi bir toplantısında imtiyaza veya hakka sahip değildirler. ICC başkanlığı tarafından yapılacak davet üzerine ICC toplantılarına katılabilirler.⁷²

BM üyesi bir devlette, A statüsüne sahip birden fazla UIHK olsa bile yalnızca bir UIHK, ICC Genel Kurulu'nda oy kullanma hakkına sahip olabilir. Bu kurumun hangisi olacağına o ülkenin kendisi karar verir.⁷³

ICC Bürosu 16 üyeden oluşur. Bu 16 üye bölgeler arasına dengeyi sağlamak için 4 ayrı bölgeden A statüsüne sahip 4'er üye olacak şekilde seçilir. Söz konusu bölgeler Afrika, Amerika, Asya-Pasifik ve Avrupa'dır.⁷⁴ ICC Bürosu'nun görevleri arasında Genel Kurul'un toplantıya çağırılması, üyelik başvurularını kabul etmek ve akreditasyon değerlendirmelerini yapmak da bulunur.⁷⁵

---

⁷¹ Eren, **Yorum İlkeleri**, sf. 94.

⁷² <http://nhri.ohchr.org/EN/AboutUs/ICCAccreditation/Pages/default.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

⁷³ Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights Statute, sec.9, art.39.

⁷⁴ Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights Statute, sec.7, art. 31/1-31/2-31/3-31/4.

⁷⁵ Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights Statute, sec.10, art.46.

ICC'nin akreditasyon işlemleri üç ayrı şekilde gruplandırılabilir. Bunlar, bir UİHK'nin yaptığı ilk başvuru, yani, yeni akreditasyon; beş yılda bir gözden geçirilerek yapılan periyodik akreditasyon ve bazı özel durumlarda yapılan özel gözden geçirme olarak adlandırılmaktadır.⁷⁶

A statüsü alamamış UİHK'lerin bu statüyü almak için atması gereken adımlar hakkında ICC tarafından bilgilendirme yapılır. Söz konusu UİHK bu önlemleri alır ise herhangi bir zamanda tekrar akreditasyon başvurusu yapabilir.⁷⁷

A statüsü almış kurumlar her beş yılda bir tekrarlanan periyodik akreditasyon incelemesine tabi olmaktadır.⁷⁸ Böylece, ICC, bu kurumların zaman içerisinde meydana gelmesi muhtemel siyasi değişikliklerden doğacak yasal veya fiziki etkilenme olasılıklarını göz önünde bulundurarak kurumun statüsünü yeniden tasdik etmektedir. UİHK'nin Paris Prensipleri ile olan uyumluluğunun göstergesi olan statüsünü etkileyecek bir durumun varlığı halinde söz konusu UİHK, ICC'yi bu durum hakkında bilgilendirmelidir.⁷⁹ ICC Başkanı'nın veya ICC Akreditasyon Alt Komitesi'nin herhangi bir üyesinin buna benzer bir durumu dikkate alarak söz konusu kurumun akreditasyonunun gözden geçirilmesini talep etmesi üzerine ICC Başkanı ya da Akreditasyon Alt Komitesi, statüyü gözden geçirebilir.⁸⁰

ICC Akreditasyon Alt Komitesi'nin UİHK'lerin akreditasyon sürecine BM'nin sözleşme temelli denetim organlarının da katılımını sağlaması ile bu ülkelerin, örneğin BM İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme'sine (İKS)⁸¹ getirilen Seçmeli

---

⁷⁶ Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights Statute, sec.5, art.10-23.

⁷⁷ Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights Statute, sec.5, art.13-14.

⁷⁸ Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights Statute, sec.5, art. 15.

⁷⁹ Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights Statute, sec.5, art. 16/1.

⁸⁰ Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights Statute, sec.5, art. 16/2.

⁸¹ BM Genel Kurulu'nun 10/12/1984 tarih ve 39/46 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 26/06/1987 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, gerekli iç hukuk işlemlerinin ardından depo işlemini de

Protokol (İKS/SP)⁸² ile öngörölmüş olan “ulusal önleyici mekanizma” rolünün⁸³ UİHK’ler tarafından ne derece yerine getirildiği de değeriendirilebilmektedir.

ICC Genel Kurulu, ICC’nin üyelerinin tamamından oluşun ve kurumun en üst yetkili organıdır. Genel Kurul, aynı zamanda ICC Genel Başkanı’nı ve Sekreterini, yenilenemeyen 3 yıllık dönemler halinde ve coğrafi rotasyon usulüne uygun olarak seçer. Bu rotasyon, Amerika, Asya-Pasifik bölgesi, Afrika ve Avrupa şeklinde gerçekleşir.⁸⁴ ICC Statüsü’ndeki bu hüküm, yönetimde bölgesel adaletin sağlanması ilkesinin bir uzantısıdır.

Haziran 2014 itibariyle, ICC’ye 106 UİHK akredite olmuştur. A statüsü ile akredite olmuş 71 UİHK mevcuttur.⁸⁵ A statüsüne sahip 71 UİHK’ten 39’u komisyon modelinde olmakla birlikte 26 UİHK ombudsman, 5 UİHK enstitü ve 1 UİHK de insan hakları merkezi modelindedir.⁸⁶ B Statüsü almış UİHK sayısı ise 25’tir.⁸⁷ Bunlardan 13’ü komisyon modelindeki kurumlar iken 8’i ombudsman ve 4’ü insan hakları merkezi modelinde olan kurumlardır.⁸⁸ Son olarak C Statüsü

02/08/1988 tarihinde gerçekleştirmiştir. Sözleşme, 01/09/1988 tarihinden itibaren Türkiye açısından yürürlüğe girmiştir.

⁸² BM Genel Kurulu’nun 18/12/2002 tarih ve 57/199 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 22/06/2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, gerekli iç hukuk işlemlerinden sonra 27/09/2011 tarihinde onay belgesini depo etmiştir. Protokol, Türkiye açısından 27/10/2011 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

⁸³ İKS/SP, Md.3.

⁸⁴ Association International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights Statute, sec.10, art. 45.

⁸⁵ Bunlar şu ülkelerin insan hakları kurumlarıdır: Afganistan, Avustralya, Hindistan, Endonezya, Ürdün, Malezya, Moğolistan, Nepal, Yeni Zelanda, Filistin, Katar, Filipinler, Doğu Timor, Güney Kore, Tayland, Burundi, Kamerun, Mısır, Gana, Kenya, Malavi, Moritanya, Mauritus, Fas, Namibya, Nijerya, Ruanda, Sierra Leone, Güney Afrika, Tanzanya, Togo, Uganda, Zambiya, Arjantin, Bolivya, Kanada, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Ekvador, El Salvador, Guatemala, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Venezuela, Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bosna Hersek, Hırvatistan, Danimarka, Fransa, Gürcistan, Almanya, Büyük Britanya, Yunanistan, İrlanda, Lüksemburg, Polonya, Portekiz, Rusya, İskoçya, Sırbistan, İspanya, Ukrayna.

⁸⁶ Chart of the Status of National Institutions, Accreditation status as of 23 May 2014. Bkz. <http://nhri.ohchr.org/EN/Pages/default.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

⁸⁷ Bu kurumlar şu ülkelerdedir: Honduras, Bangladeş, Sri Lanka, Maldivler, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Cezayir, Çad, Kongo Cumhuriyeti, Mali, Senegal, Tunus, Avusturya, Belçika, Bulgaristan (hem ombudsmanlık kurumu hem de ayrımcılık komisyonu), Macaristan, Makedonya, Moldova, Hollanda, Norveç, Slovenya, İsveç.

⁸⁸ Chart of the Status of National Institutions, Accreditation status as of 23 May 2014. <http://nhri.ohchr.org/EN/Pages/default.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

alan UİHK sayısı da 10'dur.⁸⁹ C statüsü alan UİHK'lerin 6'sı komisyon modelinde iken 3'ü ombudsman ve 1'i de enstitü modelindedir. Bunun dışında, Fiji ve Nijer'in UİHK'lerinin akreditasyonları askıya alınmış, Burkina Faso İnsan Hakları Komisyonu'nun akreditasyonu belge sunmamasından ötürü, Macaristan Ombudsmanı ve Hollanda Eşit Muamele Komisyonu'nun akreditasyonları ise yerlerine yeni UİHK'lerin kurulması ile sona ermiştir.⁹⁰

ICC Bürosu'nda halihazırda Genel Başkanlık görevini Güney Afrika'dan Bay Mbedle Lourence Mushwana, Sekreterlik görevini ise İskoçya'dan Prof. Dr. Alan Miller yürütmektedir.⁹¹

ICC'nin kurulması ile birlikte UİHK'lerin evrensel düzlemde, deyim yerindeyse, güvenilirliğinin ölçülebildiği bir turnusol kağıdı işlevi yerine getirilmektedir.

E. İnsan Hakları Koruma Mekanizmaları ve UİHK'lerin Rolü

Modern liberal devletlerin üzerine kurulu olduğu en önemli değerlerden birisi olan insan hakları, 20. yüzyıldan beri her geçen gün artan bir şekilde önemini korumaktadır. Liberal-burjuva düşüncesi ile şekillenmiş olan modern devletler, insan haklarını ve anayasalarda, bildirilerde veya uluslararası sözleşmelerde yer alan hak listelerini meşruiyet kaynağı olarak kullanmışlardır.

İnsan hakları düşüncesi, modern devletin kurulmasını sağladıktan sonra süregelen bir dönüşüm sürecini devam ettirmektedir. Bu dönüşen süreç insan haklarının korunması bağlamında da kendini göstermektedir. İnsan hakları koruma mekanizmalarını ulusal ve ulusalüstü koruma mekanizmaları olarak iki bölüm halinde incelemek mümkündür.

---

⁸⁹ Söz konusu kurumlar şu ülkelerdedir: Benin, Madagaskar, Antigua ve Barbuda, Barbados, Porto Riko, Hong Kong, İran, Romanya, İsviçre (kadın hakları komisyonu ve ırkçılıkla mücadele komisyonu).

⁹⁰ Chart of the Status of National Institutions, Accreditation status as of 23 May 2014. <http://nhri.ohchr.org/EN/Pages/default.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

⁹¹ Bilgi için bkz. <http://nhri.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/Governance.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

1. Ulusal Koruma Mekanizmaları

İnsan hakları aktörlerini devlet ya da devlet-dışı aktörler olarak ikili bir ayrımında incelemek mümkündür.⁹² Bireyler, birey grupları, HDÖ'ler, dini kurumlar, ticari oluşumlar, medya kuruluşları gibi yapılar devlet-dışı aktör kategorisinde sayılmaktadır. Yasama, yürütme ve yargı organları devletlerin ana organları olarak insan haklarını koruma konusunda birincil görev üstlenmektedir.⁹³ Devletlerin insan haklarını korumada kullandıkları mekanizmaları yargısal ve yargı dışı koruma yolları olarak nitelendirmek mümkündür.⁹⁴

a. Yargısal Koruma Mekanizmaları

Hak ihlali durumunda akla gelen ilk başvurulacak yer, yargı makamlarıdır. Yargısal yollara başvurmanın bizatihi kendisi bir insan hakkıdır.⁹⁵ Bu durumda yargı makamları, içerisinde adil yargılanma hakkının da olduğu insan haklarını koruma konusunda evleviyetle önemli bir role sahiptir.

Ulusal ölçekte akla ilk olarak anayasaların sağladığı koruma gelmektedir. Anayasa, bir devletin kurucu belgesi ve iç hukuk bağlamında en üst norm olması sebebiyle⁹⁶, temel hak ve özgürlüklerin anayasada yer alması demek bunların

---

⁹² Bkz. Olivier De Schutter, **International Human Rights Law**, Cambridge University Press, 2010, sf. 729-953; Eren, **Yorum İlkeleri**, sf. 7.

⁹³ Abdurrahman Eren, **Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması-Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü**, Turhan Kitabevi, 1. Bası, Ankara, 2007, sf. 162. (Bu kitap bundan sonra “**Koruma Mekanizmaları**” olarak adlandırılacaktır.)

⁹⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. **A.e.**, sf. 162-187.

⁹⁵ Etkili bir iç hukuk yoluna başvuru hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) md.13 ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (Ame.İHS) md.25’de düzenlenmiştir. Yine mahkemeye başvuru hakkını da içeren adil yargılanma hakkı, birçok ulusüstü insan hakları belgesinde yer bulmuştur. Örneğin; Evrensel İnsan Hakları Bildirisi md.8; Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi md.14; AİHS md.6; Ame. İHS md.8; Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi md. 7 bu hakka özgülenmiştir.

⁹⁶ Uluslararası hukuk normlarının anayasaüstülüğü meselesi, her ne kadar doktrinde birçok yazar tarafından savunulmuş ve birçok uluslararası yargısal organ tarafından da kabul edilmişse de buna ilişkin farklı görüşler de mevcuttur. Karşıt görüşlerden birisi de, iç hukuk normunun uluslararası norm ile çatışması halinde ortaya çıkan durumun, iç hukuk normunun uluslararası arenada “ileri sürülemezliği” olduğu ve bu durumda bir hiyerarşiden söz edilemeyeceğidir. Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md. 90 ile temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmaların kanunlar ile çatışması halinde bu anlaşmaların dikkate alınacağı düzenlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Cilt I, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, Haziran 2011, sf. 172-187.

üstün ve bağlayıcı norm olarak uygulanması ve kamu otoritelerince korunması gerekliliğini doğurmaktadır. Devletler, insan onurunun gereği olan insan haklarını koruma ve bunlara saygı gösterme yükümlülüğü altına girerek aslında en büyük ihlalcisi oldukları bu değerlerin aynı zamanda en önemli koruyucuları haline gelmektedir.⁹⁷

Devletlerin kurucu belgesi olarak kabul edilen ve ulusal hukukta en üst norm niteliğini haiz olan anayasa, içerdiği temel hak ve özgürlükler listesi ile devletin bütün kurumlarına insan haklarına saygı ve insan haklarını koruma yükümlülüğü getirmektedir.⁹⁸ Bugün neredeyse bütün devletlerin anayasalarında, içeriği her devlet için değişiklik göstermek üzere, temel hak ve özgürlükler listelerine yer verdikleri görülmektedir.⁹⁹

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın daha başlangıç metninde "*Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu;*"¹⁰⁰ ifadesine yer verilmiş ve Anayasa'nın ikinci kısmında "Temel Hak ve Ödevler" başlığı altında md.12'den md.74'e kadar bazı haklar listelenmiştir.

---

⁹⁷ Cardenas, **a.g.m.**, sf. 5.

⁹⁸ Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 1010.

⁹⁹ Örneğin, Kara Avrupası hukuk düzeninin hakim olduğu Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası'nın birinci bölümünde "Temel Haklar" başlığı altında md.1'den md.19'a kadar belli bazı haklar listelenmiştir. Afrika ülkesi olan Madagaskar Anayasası'nın "Özgürlükler, Haklar ve Vatandaşların Görevleri" başlıklı ikinci kısmında md.7 ila md.39 arasındaki maddeler temel haklara ayrılmıştır. Latin Amerika ülkelerinden olan Şili Anayasası'nın "Anayasal Haklar ve Görevler" başlıklı üçüncü kısmında md.19'dan md.23'e kadar olan kısım temel haklara ayrılmıştır. Anglo-Sakson hukuk düzeninin hakim olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde temel haklar Anayasa metnine değişiklik anlamına gelen "*amendment*" denilen eklemelerle işlenmiştir. Liberal hukuk düzenine sahip olmayan devletlere bakacak olursak, örneğin Çin Anayasası'nın "Temel Hakları ve Vatandaşların Görevleri" başlıklı ikinci bölümünde md.33'ten md.56'ya kadar olan kısım bu alana hasredilmiştir. Sosyalist hukuk düzeninin hakim olduğu biraz daha uç bir ülke olarak değerlendirilebilecek Kuzey Kore Anayasası'na bakılacak olursa, "Vatandaşların Temel Hakları ve Görevleri" başlıklı beşinci bölümde md.62 ile md.86 arasında bazı hakların listelendiği görülecektir. İslam hukukunun hakim olduğu ülkelere biri olan Suudi Arabistan Temel Kanunu'nun "Haklar ve Görevler" başlıklı beşinci bölümünde md.23 ve md.43 arasında belli bazı haklara yer verilmiştir. Bkz. www.constituteproject.com (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun No.:2709, Kabul Tarihi:7/11/1982.

Genel yargı yolu ile sağlanan korumanın yanı sıra anayasal şikayet yolu denilen bir başka yargısal yol ile de anayasal koruma sağlamak mümkündür. Anayasa şikayetini genel olarak, belirli hak ve özgürlüklerden bir veya birden fazlasının ihlal edilmesine karşın olağan hukuk yolları tüketildikten sonra Anayasa Mahkemesi önüne söz konusu davanın bireysel olarak götürülebilmesi olarak adlandırmak mümkündür. Türkiye’de de yakın zamanda gerçekleştirilen halk oylaması ile kabul edilen anayasa değişikliği¹⁰¹ sonucunda anayasa şikayeti yolu işler hale getirilmiştir.¹⁰² Ancak, Türkiye uygulaması hakkında söylenmesi gereken en önemli noktalardan birisi anayasa şikayetine konu edilebilecek hakların Türkiye’nin taraf olduğu Protokoller de dahil olmak üzere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde¹⁰³ (AİHS) yer alan haklar ile sınırlı tutulmuş olmasıdır. Bu durum anayasa şikayetine konu olabilecek hak ve özgürlükler listesini büyük oranda sınırladığı gibi hangi AİHS metninin göz önüne alınacağı veya Protokollerin de Sözleşme kapsamında sayılıp sayılmayacağı gibi birçok konunun tartışmalı olduğu, doktrinde ileri sürülmüştür.¹⁰⁴ Çalışmamızın konusu itibariyle bu tartışmaya girmeyip sadece anayasa şikayeti yargısal yolunun henüz çok yeni olduğu ve çeşitli eleştirilere açık olduğundan bahsetmekle yetineceğiz.

Anayasalardan başka yasalar, yönetmelikler gibi diğer mevzuat da insan hakları açısından koruma işlevini yerine getirmektedir. Üstün ve bağlayıcı norm olan Anayasa’ya uygun olması gereken mevzuat dolayısıyla anayasal normlar olan insan hakları hükümlerine de uygun olmak zorundadır.

b. Yargı Dışı Koruma Mekanizmaları

Yargısal koruma mekanizmalarının yanı sıra bir diğer kategori olan yargı dışı koruma mekanizmalarını ise yargısal korumaya bir alternatif olarak değil, bir

---

¹⁰¹ 5982 Sayılı Halkoyuna Sunulan Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, K.T. 07/05/2010.

¹⁰² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Tolga Şirin, **Türkiye’de Anayasa Şikayeti (Bireysel Başvuru)-İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme**, Oniki Levha Yay., 1.Baskı, İstanbul, Haziran 2013.

¹⁰³ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, signed at 04/11/1950.

¹⁰⁴ Şirin, **a.g.e.** ,sf. 415-453.

seçenek olarak değerlendirmek mümkündür.¹⁰⁵ Bunlara örnek olarak, yürütme organının kendi içerisinde gerçekleştirdiği “idari denetim” veya yasama organının yürütme organını denetlemesi anlamına gelen “siyasi denetim” verilebilir.¹⁰⁶ İdari denetimi, kısaca, idari teşkilat içerisindeki bir organın yine aynı teşkilat içerisindeki başka bir organı denetlemesi olarak nitelendirmek mümkündür. Siyasi denetim ise her ülkenin siyasi rejimine göre uyguladığı denetim şekli farklı olmak üzere genel manada seçmenin seçileni denetlemesi olarak nitelendirilebilir. Türkiye örneği göz önüne alınacak olursa hükümetin siyasi denetimi için Meclis bünyesinde yapılabilecek olan genel görüşme, gensoru¹⁰⁷ ve yine Meclis soruşturması gibi yöntemlerin yanı sıra ayrıca milletvekillerinin Bakanlar Kurulu’na sorular yöneltmesi ve bu soruların yazılı veya sözlü olarak cevaplandırılması yolları kullanılmaktadır.¹⁰⁸

İnsan haklarını korumak konusunda devlet organları dışında diğer bir kategori olarak HDÖ’lerden bahsetmek gerekir.¹⁰⁹ Birçok farklı alanda birçok ülkede faaliyet gösteren HDÖ’lerden önemli bir kısmı insan hakları alanında uluslararası faaliyet göstermektedir.¹¹⁰ Ulusalüstü insan hakları hukukunda son derece etkin olan ve denetim organlarıncaya yapılan yargılama veya raporlama faaliyetlerine katılım gösteren bu kuruluşlar, insan hakları hukukunun çok önemli paydaşları arasındadır.¹¹¹ Doktrinde HDÖ’ler hakkında “*insan hakları mesajını*

---

¹⁰⁵ Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 175.

¹⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. **A.e.**,sf. 176-185.

¹⁰⁷ Mesut Aydın, **Gensoru**, 1. Basım, Orient Yay., Nisan 2010, sf. 13-18.

¹⁰⁸ Gözler, **a.g.e.**, sf. 853-870.

¹⁰⁹ BM Şartı’nın 71. Maddesi şöyledir: “*EKOSOK, kendi yetki alanına giren meseleler ile ilgili olan hükümetler-dışı örgütlerle istişare için gerekli düzenlemeleri yapabilir. Bu düzenlemeler, uluslararası örgütlerle, ve gerektiğinde, ilgili üye devlet ile istişareden sonra ulusal örgütlerle yapılabilir.*”

¹¹⁰ Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International), İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch), Özgürlük Evi (Freedom House), Article 19 gibi bazı uluslararası örgütler bunlara örnek verilebilir.

¹¹¹ HDÖ’lerin güvenilirliği ve meşruiyeti doktrinde birçok yazar tarafından tartışılmıştır. Bkz. Diane Otto, “*Institutional Partnership or Critical Seepages?: The Role of Human Rights NGOs in the United Nations*”, **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 317-318; Henry J. Steiner & Philip Alston & Ryan Goodman, **International Human Rights in Context: Law Politics Moral**, Third Edition, OUP, 2007, sf. 1423-1432. Üye yapıları, kullandıkları fonlar gibi birçok kriter bir HDÖ’nün güvenilirliği açısından önemlidir. Doğaları gereği kamusal otorite kontrolü altında olmaması gereken bu kuruluşların bazıları 2005 yılında Uluslararası Hükümet-dışı Örgütler Hesap Verilebilirlik

yayarlar ve insanların bu mesajı fark etmelerini sağlarlar” denmiştir.¹¹² Ulusal düzlemde de HDÖ’lerin oynadığı rol yadsınamaz. Devletten bağımsız olarak faaliyet gösteren bu kuruluşlar, spesifik alanlarda uzmanlaşarak veya genel anlamda insan hakları örgütü şeklinde faaliyet göstererek yargıdan yasamaya, ulusal ölçekte önemli katkılarda bulunmaktadır.

c. Koruma Mekanizması Olarak UİHK’ler

İnsan haklarını korumak için gerek ulusal gerek uluslararası birçok mekanizma varken UİHK’lerin gerekliliği ve dolayısıyla da rolü bu bağlamda sorgulanmalıdır. Anayasa’da yer alan ve hem kamu otoritesini hem de bireyleri bağlayan ve yükümlülük altına sokan, ayrıca ulusalüstü insan hakları hukuku mekanizmaları tarafından da denetim altında tutulan insan hakları hükümlerini korumak ve geliştirmek için neden bir başka kuruma ihtiyaç duyulmuştur? Bu sorunun cevabı araştırılacak olursa UİHK’lerin gerekliliği meselesi de açıklığa kavuşmuş olacaktır.

İnsan haklarını korumak konusunda asli görevli olan devletlerin görevlerini ihmal etmeleri olgusuna sıklıkla rastlanıldığı gibi yine ihlalcı pozisyonunda olanların da devletlerin bizatihi kendileri olduğu bilinen bir vakıdır.¹¹³ İnsan hakları konusu devletlerin “insafına” bırakılmayacak kadar hayati bir konu olduğuna göre, bazı başka önlemlere de ihtiyaç duyulduğu açıktır. Her ne kadar, genel olarak idarenin insan haklarına saygılı olma yükümlülüğü ve devletin üç temel erkenden birisi olan Yargı’nın, görevini yaparken bu üstün normları dikkate

---

Şartı’nı imzalamışlardır. Ocak 2014 itibariyle bu Şart’ı 24 uluslararası HDÖ imzalamıştır. Bkz. <http://www.ingoaccountabilitycharter.org/home/charter-members/> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹¹² Steiner & Alston & Goodman, **a.g.e.**, sf. 1421.

¹¹³ Bu nedenle ulusalüstü insan hakları sözleşmelerinin denetim organlarına yapılan bireysel veya devletler arası şikayet başvurularında muhatap her zaman bir devlettir. Özel bireyler arasındaki insan hakları uyuşmazlıklarında da devletin sorumluluğuna, etkin soruşturmayı yapmayarak bireyin haklarının savunulması konusunda yetersiz kalması ile gidilir. Bu kavrama insan hakları hukukunda devletlerin pozitif yükümlülüğü denmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. De Schutter, **a.g.e.**, sf. 379-399; Danwood Mzikenge Chirwa, “*State Responsibility for Human Rights*”, **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 404-405; Haydar Burak Gemalmaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması**, Legal Yay., 1. Baskı, Nisan 2005, İstanbul, sf. 92-105; Gülay Arslan Öncü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Özel Yaşamın Korunması Hakkı**, Beta Yay., 1.Bası, Mart 2011, İstanbul, sf. 47-52 (Bu kitap bundan sonra “**Özel Yaşamın Korunması**” olarak adlandırılacaktır).

olarak karar vermesi yükümlülüğü varsa da bir diğer erk olan Yürütme'nin müdahaleci doğası ve bunun Yasama'ya etkileri dikkate alınırsa insan hakları hükümlerinin içinin boşaltılarak etkisiz bırakılması tehlikesi her zaman kapıdadır. İşte böylesi bir tehlikeyi önleyebilmek adına devletler bir araya gelerek kendilerini aynı zamanda uluslararası arenada bağlayacak bazı hukuki metinlere imza atmaktadırlar. Böylece, insan hakları hükümlerine ulusalüstü bir nitelik kazandırılarak bu normların devletler tarafından güncel politik veya ekonomik koşullara göre sürekli üzerinde oynanarak etkisiz hale getirilmesi yine devletlerin kendileri tarafından bir nebze önlenebilmiştir.¹¹⁴

Hem ulusal ölçekteki yasama faaliyetleri ile hem de ulusalüstü belgeler oluşturmak sureti ile gerçekleştirilen bu çabalardan birisi de ulusal insan hakları kurumları oluşturmaktır.

Ulusal insan hakları kurumları model açısından her ülkede farklılık gösterebildiği gibi yetkileri açısından da farklılıklar göstermektedir. Paris Prensipleri, UİHK'lerin "*olabildiğince geniş yetkilere*" sahip olmasını telkin etmektedir.¹¹⁵ Kimi kurumların yargısal inceleme yapmak gibi yetkileri bünyesinde barındırması görüldüğü gibi yalnızca 'danışma konseyi' şeklinde görev yapan kurumların varlığı da söz konusudur. O halde UİHK'lerin her ülke için kendi şartları içerisinde farklı işlevler görebildiği söylenebilir. Ancak bu durum UİHK'lerin genel bazı görevleri ve sorumlulukları yerine getirmesi gerekliliğini ortadan kaldırmaz.¹¹⁶ Bunlara örnek olarak; tavsiyeler, önergeler ve raporlar sunmak, yasama süreçlerine katılmak, devletin BM'ye veya başka bir uluslararası organa sunması gereken raporların hazırlanması sürecine iştirak etmek, insan hakları ile ilgili birtakım eğitim faaliyetlerinde bulunmak, ayrımcılıkla mücadele etmek gibi görevler söylenebilir. Yine, BM sistemindeki İKS'ye 2002 yılında getirilen Seçmeli Protokol¹¹⁷ (İKS/SP) ile düzenlenmiş olan

---

¹¹⁴ İnsan haklarının evrenselliği ve kültürel görecelik tartışması burada bahsettiğimiz konunun dışındadır. Bu tartışma için bkz. Jack Donnelly, "*International Human Rights: Universal, Relative, or Relatively Universal?*", **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 31-48.

¹¹⁵ Paris Principles, art. 2.

¹¹⁶ Bu genel görev ve sorumluluklar Paris Prensipleri md.3'te düzenlenmiştir.

¹¹⁷ Optional Protocol to the Convention Against Torture and Other, Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, New York, 18 December 2002. Türkiye, Protokol'e 14/09/2005

“ulusal önleme mekanizması” kurma yükümlülüğünün¹¹⁸ sonucu bazı ülkelerde UIHK’ler bu anlamda yetkili kılınmıştır.¹¹⁹ Bunun yanı sıra, örneğin, bireysel şikayetleri incelemek gibi yarı-yargısal bazı faaliyetlerde bulunmak konusunda Paris Prensipleri bir zorunluluk getirmemiş ve bunu devletlerin inisiyatifine bırakmıştır.¹²⁰

2. Ulusalüstü Koruma Mekanizmaları

Ulusal koruma mekanizmaları dışında bir de ulusalüstü koruma mekanizmaları vardır. Bu mekanizmalar, evrensel ve bölgesel koruma mekanizmaları olarak iki ayrı bölüme ayrılarak incelenecektir.

a. Birleşmiş Milletler Koruma Mekanizmaları

Bu başlık altında bahsedilecek kuruluş, Birleşmiş Milletler’dir. Evrensel ölçekte bir kurum olan BM, “dünya barışının koruyucusu” sıfatının¹²¹ yanında aynı zamanda insan haklarının da korunması ve güçlendirilmesi misyonunu yüklenmiştir.¹²² BM, kuruluşundan bu yana insan hakları bağlamında birçok çalışmalar yapmıştır ve halen de bu çalışmalarını devam ettirmektedir. BM’nin insan hakları alanında faaliyet gösteren birçok organı bulunmaktadır. BM sistemi; Şart temelli koruma mekanizmaları da dahil olmak üzere BM organlarının insan hakları bağlamındaki rolleri ve Sözleşme temelli koruma mekanizmaları başlıkları altında iki bölüm halinde incelenecektir.

---

tarihinde imza koymuş, 23/02/2011 tarihinde Onaylama Kanununu çıkartarak gerekli iç hukuk işlemleri ve ardından depo işlemini de gerçekleştirmiş ve Protokol, 27/09/2011 tarihinden itibaren Türkiye bakımından yürürlüğe girmiştir.

¹¹⁸ İKS/SP, md. 3.

¹¹⁹ Bu yetki ile ilgili çalışmanın ilerleyen bölümünde daha geniş inceleme yapılacaktır. Türkiye hakkında ise bu çalışmanın üçüncü bölümünde bilgi verilecektir. Bkz. <http://www.apc.ch/en/opcat-database/?kid=6> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹²⁰ Additional principles concerning the status of commissions with quasi-jurisdictional competence, Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles), adopted by General Assembly resolution 48/134 of 20 December 1993.

¹²¹ BM Güvenlik Konseyi gibi yapıların varlığı ve BM’nin Dünya’nın değişik yerlerindeki çatışmalara ikiyüzlü, yetersiz yaklaşımı ve etkisizliği her ne kadar bu sıfatı tartışmalı hale getiriyorsa da birçok çatışma alanlarında BM’nin üstlendiği önemli misyon göz ardı edilemez.

¹²² **Birleşmiş Milletler Şartı**, İmza:26 Haziran 1945, Yürürlük: 24 Ekim 1945, San Francisco, **Madde 1/3**: “Birleşmiş Milletler’in amaçları şunlardır: Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmeye ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak”.

(1) Sözleşme Dışı İnsan Hakları Koruma Mekanizmaları

Bu başlık altında, BM Şartı temelinde oluşturulmuş organlar bünyesinde kurulan ve insan haklarını koruma görevini üstlenen kurumların rolleri incelenecektir.¹²³

BM Genel Kurulu, bütün üye ülkelerin katılımı ile oluşan organdır.¹²⁴ BM Genel Kurulu'nda bütün üye devletlerin tek oy hakkı vardır.¹²⁵ Ancak, Genel Kurulu BM'nin yasama organı olarak görmek mümkün değildir çünkü burada alınan kararların bağlayıcılığı yoktur.¹²⁶ Yine de evrensel ölçekte en geniş katılımlı bir organ olması hasebiyle BM Genel Kurulu'nda oluşan iradenin etkisiz olduğunu söylemek mümkün değildir zira hukuki bağlayıcılığının olmaması BM Genel Kurulu'nun önemsiz veya etkisiz olarak değerlendirilmesi sonucunu ortaya çıkarmamaktadır.¹²⁷ Örneğin, bugün artık insan hakları alanında en temel belgelerden biri olarak kabul edilen ve ilanından sonra birçok devletin anayasasında kendisine yer bulduğu gibi uluslararası sözleşmelerin de oluşturulmasına ön ayak olan Evrensel İnsan Hakları Bildirisi (EİHB), BM Genel Kurulu tarafından oluşturulmuş bir belgedir.¹²⁸

BM Genel Kurulu tavsiye niteliğinde olan kararlarını kendisine bağlı uzmanlaşmış kuruluşlar (*specialized agencies*) eliyle gerçekleştirir.¹²⁹ Yine, BM Genel Kurulu görevini yerine getirebilmek için gerekli gördüğü alanlarda komite

---

¹²³ Benzer yöndeki sistematik için bkz. Rhona K.M. Smith, “*The United Nations Human Rights System*”, **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 215-234; Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 208-294; Steiner & Alston & Goodman, **a.g.e.**, sf. 735-835.

¹²⁴ BM Şartı, Madde 9/1.

¹²⁵ BM Şartı, Madde 18/1.

¹²⁶ BM Şartı, Madde 10-22.

¹²⁷ Doktrinde, Genel Kurul'un insan haklarının politik profilini yüksekte tutma konusunda eşi bulunmaz bir güce sahip olduğu söylenmiştir. Bkz. Rhona K. M. Smith, **a.g.m.**, sf. 219.

¹²⁸ Yumuşak hukuk belgelerinin ve özellikle EİHB'nin bağlayıcılığı meselesi ile ilgili ayrıntılı bir görüş için bkz. Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt I**, Legal Yay., Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, Aralık 2012, İstanbul, sf. 63-71. (Bundan sonra “**Genel Teori I**” olarak adlandırılacaktır). Yine, Genel Kurul'un insan hakları ile ilgili almış olduğu tavsiye niteliğindeki kararlara karşı çıkmanın BM Şartı'nın 56. Maddesi ile getirilmiş olan insan hakları alanında işbirliği taahhüdüne aykırı olarak yorumlanması ve böylece BM üyesi devletlerin Genel Kurul kararlarına karşı pozitif bir tutum takınması gerektiği yönünde görüş için bkz. Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 227.

¹²⁹ BM Şartı, Madde 58.

oluşturma yetkisine sahiptir.¹³⁰ Üçüncü Komite de denilen Sosyal İnsancıl ve Kültürel Komite de bu bağlamda kurulan ve insan hakları ile ilgili meselelerde yetkili olan ana komitedir.¹³¹ Üçüncü Komite, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması ile İlgili Komite (ERD), BM Mülteciler Yüksek Komiseri, İnsan Hakları Komitesi gibi alt komitelerden gelen raporları değerlendirmekte ve Genel Kurulu bilgilendirmektedir.¹³²

i. İnsan Hakları Konseyi

BM Genel Kurulu'nun insan hakları ile ilgili oluşturduğu organlardan birisi İnsan Hakları Konseyi'dir. Eski BM İnsan Hakları Komisyonu'nun yerine getirilen¹³³ bu organ BM Genel Kurulu tarafından 15 Mart 2006 tarihinde alınan 60/251 sayılı karar ile oluşturulmuştur. İnsan Hakları Konseyi, Genel Kurul tarafından seçilen 47 devletten oluşur. İnsan Hakları Konseyi, BM sistemi içerisindeki ve ülkeler arasındaki insan hakları deneyimlerinin paylaşılması ve koordinasyonun sağlanması amacıyla görev yapmaktadır.¹³⁴

(a) Evrensel Periyodik Değerlendirme

İnsan Hakları Konseyi'nin görevleri arasında BM üyesi bütün devletlerin insan hakları durumlarının incelendiği Evrensel Periyodik Değerlendirme'nin (EPD)¹³⁵ yanı sıra bireylerin ve kuruluşların insan hakları ihlallerini Konsey'in dikkatine sunduğu şikayet prosedürü de vardır.¹³⁶ EPD, bütün BM üyesi

---

¹³⁰ BM Genel Kurul İçtüzüğü (Rules of Procedure), md. 96: “*The General Assembly may establish such committees as it deems necessary for the performance of its functions.*”

¹³¹ BM Genel Kurul İçtüzüğü (Rules of Procedure), md. 98.

¹³² Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 218.

¹³³ BM İnsan Hakları Komisyonu doktrinde, HDÖ raporlarında ve birçok BM üyesi devlet tarafından eleştirilmiş ve tarafsızlığını kaybettiği ileri sürülmüştür. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Steiner & Alston & Goodman, **a.g.e.**, sf. 791-798.

¹³⁴ UN Human Rights Council 5/1. Institution-building of the United Nations Human Rights Council, art.4.

¹³⁵ Evrensel Periyodik Değerlendirme, BM Genel Kurulu'nun 15 Mart 2006'da İnsan Hakları Konseyi'nin kurulmasını öngören kararında öngörülen bir prosedürdür. Bütün BM üyesi devletlerin insan hakları durumlarının incelendiği evrensel bir kontrol mekanizmasıdır. Ekim 2011 itibariyle BM üyesi olan 193 devletin tümünün insan hakları durumları bu prosedür kapsamında incelenmiştir. Bkz.

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/UPRMain.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹³⁶ <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

devletlerin insan hakları durumunun incelenmesini içerdği için insan haklarının evrensel ve bölünmez olduğunu kesin olarak ifade etmektedir.¹³⁷

Konsey üyesi 47 devletin Çalışma Grubu olarak yürüttüğü bu usulde, üç devlet kura ile söz konusu devletin raporunu hazırlamak için raportör olarak seçilmektedir. Raportörün hazırladığı bu raporun yanı sıra Sözleşme organlarının verdiği bilgilerden bir seçki hazırlayan Komiserliğin raporu ve HDÖ'ler, araştırmacılar ya da UİHK'lerin hazırladıkları raporlar da dikkate alınmaktadır.¹³⁸ EPD'nin ilk turu 2012 yılında tamamlanmış ve ikinci tur 2012'den 2016'ya kadar sürecektir.¹³⁹

İnsan Hakları Konseyi'nin çalışmalarına, UİHK'lerin tamamlayıcı bir parça olarak katılan gözlemciler olduğu ve EPD mekanizmasının işletilmesi esnasında bu kurumlardan gelecek yazılı görüşlerin önemli bir katkı olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁰ Konsey tarafından kabul edilen bir kararda belirtildiğine göre, EPD prosedürü için bilgi toplanması esnasında paydaşların, A statüsüne sahip UİHK'ler için ayrıca bir bölüm açmaları gerekmektedir.¹⁴¹ Ayrıca, A Statüsüne sahip UİHK'lerin EPD sonucu elde edilen verilerin Konsey tarafından geçici olarak kabulü sürecinde de müdahil olmaları salık verilmiştir.¹⁴²

UİHK'lerin, Konsey çalışmalarına katılabileceği geniş bir alanın bulunduğu anlaşılmaktadır. Konsey'in bütün çalışma alanları ile ilgili sözlü görüş sunabileceği belirtilen UİHK'ler, aynı zamanda bütün oturumlarda devletlerden ayrı olarak kendi başlarına yer alabileceklerdir.¹⁴³

---

¹³⁷ De Schutter, **a.g.e.**, sf. 870.

¹³⁸ Alston & Goodman, **a.g.e.**, sf. 737.

¹³⁹ **A.e.**, sf. 738.

¹⁴⁰ <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/NgoNhriInfo.aspx>, (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹⁴¹ UN Human Rights Council, Review of the Work and Functioning of the United Nations Human Rights Council, A/HRC/RES/16/21, art. 9.

¹⁴² UN Human Rights Council, Review of the Work and Functioning of the United Nations Human Rights Council, A/HRC/RES/16/21, art. 13.

¹⁴³ Bkz. <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/NHRIParticipation.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

(b) Özel/Tematik Usuller

Özel/tematik usuller, BM İnsan Hakları Konseyi, EKOSOK ve de Genel Kurul'un çalışmaları ışığında oluşturulan ve belli bir ülke veya bölgedeki veya belli bir konu üzerinde insan hakları meseleleri için oluşturulmuş çeşitli mekanizmalardır.¹⁴⁴ BM İnsan Hakları Konseyi (eskiden BM İnsan Hakları Komisyonu) tarafından yetkilendirilen bu usulde dünyanın herhangi bir ülkesi veya bölgesi bir uluslararası sözleşmeye taraf olması dikkate alınmaksızın insan hakları bakımından soruşturulabilir.¹⁴⁵ Özel raportör, bağımsız uzman ya da beş kişiden oluşan Çalışma Grupları'nın yanı sıra Genel Sekreter Özel Temsilcisi ya da Genel Sekreter Temsilcisi olarak da adlandırılan kişiler tarafından yürütülmektedir.¹⁴⁶

Sözleşme içi denetim mekanizmaları sadece söz konusu sözleşme için bir koruma sağlarken özel usuller ile getirilen mekanizmalar bütün BM belgeleri için bir koruma sağlamaktadır.¹⁴⁷ Haziran 2014 tarihi itibarıyla 37 tematik ve 14 spesifik ülke görevi yürütülmektedir.¹⁴⁸ Ayrıca, UIHK'lerin özel yetki ile atanmış raportörler ile işbirliği içinde olmaları ve raportörlerin UIHK'lerin Paris Prensipleri ile uyumlu çalışmalarını teşvik etmesi de tavsiye edilmiştir.¹⁴⁹

EPD'nin yanı sıra Konsey'in bir diğer insan hakları mekanizması olan özel prosedürlerin işletilmesi bakımından, A statüsüne sahip UIHK'lerin prosedürü yürütecek görevlinin seçimi için aday gösterebileceği belirtilmiştir.¹⁵⁰ Görevlinin

---

¹⁴⁴ *Manual of the United Nations Human Rights Special Procedures*, August 2008, art. 1. (Bundan sonra "*Manual of Special Procedures*" olarak adlandırılacaktır).

¹⁴⁵ *Manual of the Special Procedures*, art. 4.

¹⁴⁶ *Manual of the Special Procedures*, art. 6.

¹⁴⁷ Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 294-295.

¹⁴⁸ Belarus, Kamboçya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Eritre, Kuzey Kore, Haiti, İran, Mali, Myanmar, İşgal Altındaki Filistin Toprakları, Somali, Sudan ve Suriye için 'spesifik ülke yetkisi' verilmiş ve raportörler atanmıştır. Bkz. <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Countries.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹⁴⁹ *Manual of the Special Procedures*, art. 131-132.

¹⁵⁰ UN Human Rights Council, Review of the Work and Functioning of the United Nations Human Rights Council, A/HRC/RES/16/21, art. 22/a.

ülke ile ilgili hazırladığı rapor sonrası A statüsüne sahip UİHK'nin Konsey ve ülke arasındaki interaktif diyalog sürecine müdahil olması gerekmektedir.¹⁵¹

ii. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

20 Aralık 1993 tarihinde, Haziran 1993'teki konferansta kabul edilen Viyana Bildirisi ve Eylem Planı'ndaki önerilere uygun olarak, BM Genel Kurulu'nda alınan karar ile Genel Sekreterlik içerisinde ve Genel Sekreter'in insan hakları alanında yardımcısı konumunda olacak bir İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHYK) oluşturulmuştur.¹⁵²

İnsan Hakları Yüksek Komiseri¹⁵³, BM bünyesindeki en temel insan hakları görevlisidir ve BM bünyesindeki insan hakları çabalarına öncülük eder.¹⁵⁴ İnsan haklarının yaygınlaştırılması, standart oluşturma ve denetleme ile uygulamaya koymanın yanı sıra insan hakları sözleşmelerinin onaylanması ve iç hukuklarda uygulanması gibi birçok görevi, İHYK yerine getirmeye çalışmaktadır.¹⁵⁵

İHYK bünyesinde, Ulusal Kurumlar ve Bölgesel Mekanizmalar Birimi kurularak, UİHK'lerin kurulması ve geliştirilmesinin desteklenmesi ve İHYK ile işbirliğinin geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapılması amaçlanmıştır. Özellikle, BM organlarının ve mekanizmalarının insan hakları alanında yürüttüğü çalışmalarda A statüsüne sahip UİHK'lerin yardımcı olabileceği alanlar konusunda söz konusu birim faaliyet yürütmektedir.¹⁵⁶

(2) Sözleşme Temelli Koruma Mekanizmaları

Uluslararası sözleşmeler, hukukun en temel, evrensel ve kadim değerlerinden birisi olan ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesinin de gereği olarak bağlayıcılığı olan ve tarafların iyi niyetle uymasının beklendiği

¹⁵¹ UN Human Rights Council, Review of the Work and Functioning of the United Nations Human Rights Council, A/HRC/RES/16/21, art. 28.

¹⁵² UN, GA, A/RES/48/141, 7 January 1994.

¹⁵³ BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği görevini 2008 yılından itibaren Güney Afrika vatandaşı Bayan Navanethem Pillay yürütmektedir.

¹⁵⁴ <http://www2.ohchr.org/english/> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹⁵⁵ UN, GA Res. 48/141 (1993), art.4

¹⁵⁶ <http://www.ohchr.org/EN/Countries/NHRI/Pages/NHRIMain.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

belgelerdir.¹⁵⁷ Ayrıca böyle bir sözleşmeye taraf olan bir devlet sözleşmeyi uygulamamaya gerekçe olarak iç hukukun hükümlerine başvuramaz.¹⁵⁸ İnsan haklarını koruma bağlamında devletler arasında bağlayıcılığı olan uluslararası sözleşmeler akdetmek hem BM düzleminde hem de bölgesel örgütler düzleminde kullanılan bir yöntem olmuştur.

BM düzlemi göz önüne alınacak olursa, insan hakları listelerine yer veren ve ikiz sözleşmeler de denilen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MŞHS) ile Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi¹⁵⁹ (ESKHS) en geniş kapsamlı sözleşmelerdir. Bunlardan başka BM sisteminde spesifik alanlara özgülenmiş birçok insan hakları sözleşmesi mevcuttur. Her Türden Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi¹⁶⁰ (IAOKS), Kadına Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi¹⁶¹ (KKAOKS), Çocuk Hakları Sözleşmesi¹⁶² (ÇHS), İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı Muamele ve Cezalandırmaya Karşı Sözleşme¹⁶³ (İKS), Engelli Kişiler Sözleşmesi¹⁶⁴ (EKS),

---

¹⁵⁷ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 26. Viyana Sözleşmesi, BM'nin Sözleşmeler Hukuku Konferansı sonucu 22 Mayıs 1969 tarihinde kabul edilmiş, 23 Mayıs 1969'da imzaya açılmış ve 27 Haziran 1980 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

¹⁵⁸ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 27.

¹⁵⁹ BM Genel Kurulu'nun 16/12/1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilen ve 03/01/1976 tarihinde yürürlüğe giren bu Sözleşme'yi Türkiye, 15 Haziran 2000 tarihinde imzalamış ve 4 Haziran 2003 tarihinde 4687 sayılı Onaylama Kanunu ile iç hukuktaki süreç sonrasında 23 Eylül 2003 tarihinde depo etmiştir. Sözleşme Türkiye bakımından 23 Aralık 2003 tarihinden itibaren hüküm doğurmaya başlamıştır.

¹⁶⁰ BM Genel Kurulu'nun 21/12/1965 tarih ve 2106 A (XX) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 04/01/1969 tarihinde yürürlüğe giren bu Sözleşme'ye, Türkiye, 13/10/1972 tarihinde imza koymuş ve 03/04/2002 tarih 4750 sayılı Onaylama Kanunu'nu çıkararak gereken iç hukuk işlemlerini bilahare tamamlamıştır. 16/10/2002 tarihinde Sözleşme, Türkiye açısından yürürlüğe girmiştir.

¹⁶¹ BM Genel Kurulunun 18/12/1979 tarih ve 34/180 sayılı kararıyla kabul edilen ve 03/09/1981 tarihinde yürürlüğe giren bu Sözleşme'ye, Türkiye, 11/06/1985 tarih ve 3232 sayılı Kanun'u çıkartarak gereken iç hukuk işlemleri ve depo işleminden sonra katılma yoluyla taraf olmuştur. 19/01/1986 tarihinden itibaren Sözleşme, Türkiye açısından yürürlüğe girmiştir.

¹⁶² BM Genel Kurulu'nun 20/11/1989 tarih ve 44/25 sayılı kararıyla kabul edilen ve 02/09/1990 tarihinde yürürlüğe giren bu Sözleşme'ye, Türkiye, 14/09/1990 tarihinde imza koymuş, 09/12/1994 tarih ve 4058 sayılı Onaylama Kanunu'nu çıkartarak gerekli iç hukuk işlemleri ve ardından depo işlemini de gerçekleştirerek taraf olmuştur. Sözleşme, 04/05/1995 tarihinden itibaren Türkiye açısından yürürlük kazanmıştır.

¹⁶³ BM Genel Kurulu'nun 10/12/1984 tarih ve 39/46 sayılı kararıyla kabul edilen ve 26/06/1987 tarihinde yürürlüğe giren bu Sözleşme'ye, Türkiye, 25/01/1988 tarihinde imza koymuş, 21/04/1988 tarih ve 3441 sayılı Onaylama Kanunu'nu çıkartarak gerekli iç hukuk işlemlerinin ardından depo işlemini de gerçekleştirerek taraf olmuştur. Sözleşme, 01/09/1988 tarihinden itibaren Türkiye açısından yürürlüğe girmiştir.

Tüm Göçmen İşçilerin ve Onların Aile Mensuplarının Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme¹⁶⁵ (GIAHKS), Cebri Kaybedilmeye Karşı Bütün Kişilerin Korunması Uluslararası Sözleşmesi¹⁶⁶ (CKKS) diğer sözleşmelerdir.

BM Sözleşmelerinden başka yine BM düzleminde uzmanlık örgütlerinin yaptıkları çalışmalardan da bahsetmek gerekir. UNESCO¹⁶⁷ ve Uluslararası Çalışma Örgütü¹⁶⁸ (UÇÖ) gibi örgütlerin insan hakları ile ilgili yapmış oldukları önemli çalışmalar söz konusudur. Örneğin, UÇÖ, özellikle çalışma alanındaki sosyal haklar bağlamında oluşturduğu sözleşmeler¹⁶⁹ ile ciddi bir katkı sunmuştur.¹⁷⁰ Yine UNESCO, eğitim, bilim ve kültür alanında çalışmaları ile hem uluslararası barışın korunmasına hem de kültürler arasındaki işbirliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalarının yanı sıra ürettiği belgelerle¹⁷¹ insan hakları alanında da ciddi katkılar sunmaktadır.¹⁷²

---

¹⁶⁴ BM Genel Kurulu'nun 13/12/2006 tarih ve 61/106 sayılı kararıyla kabul edilen ve 03/05/2008 tarihinde yürürlüğe giren bu Sözleşme'ye, Türkiye, 30/03/2007 tarihinde imza koymuş, 03/12/2008 tarih ve 5825 sayılı Onaylama Kanunu'nu çıkartarak gerekli iç hukuk işlemlerinin ardından depo işlemini de gerçekleştirerek taraf olmuştur. Sözleşme, 28/09/2009 tarihinden itibaren Türkiye açısından yürürlüğe girmiştir.

¹⁶⁵ BM Genel Kurulu'nun 18/12/1990 tarih ve 45/158 sayılı kararıyla kabul edilen ve 01/07/2003 tarihinde yürürlüğe giren bu Sözleşme'ye, Türkiye, 13/01/1999 tarihinde imza koymuş ve 26/04/2001 tarih ve 4662 Sayılı Onaylama Kanunu'nu çıkartarak gerekli iç hukuk işlemlerinin ardından depo işlemini de gerçekleştirerek taraf olmuştur. Sözleşme, 27/10/2004 tarihinden itibaren Türkiye açısından yürürlüğe girmiştir.

¹⁶⁶ BM Genel Kurulu'nun 20/01/2006 tarih ve 61/177 sayılı kararıyla kabul edilen ve 23/12/2010 tarihinde yürürlüğe giren bu Sözleşme'ye, Türkiye, henüz imza atmamıştır.

¹⁶⁷ UNESCO Anayasası'nın kuruluşun amaçlarını ve fonksiyonlarını düzenleyen 1. Maddesi insan hakları ve temel özgürlüklere referans vermektedir. Yine bu bağlamda bahsedilmesi gereken bir diğer husus olan ve şikayet başvurularını düzenleyen UNESCO 104 usulü hakkında daha fazla bilgi için bkz. Rhona K. M. Smith, **a.g.m.**, sf. 232; Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 511-520.

¹⁶⁸ Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 487; Smith, **a.g.m.**, sf. 233.

¹⁶⁹ Bu belgelere örnek olarak; 1948 tarihli Örgütlenme Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunması Sözleşmesi, 1958 tarihli İstihdam ve Meslek Bağlamında Ayrımcılığa İlişkin Sözleşme, 1989 tarihli Yerli ve Kabile Halklar Sözleşmesi verilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori I**, sf. 837-899.

¹⁷⁰ Lee Swepston, "*The International Labour Organization and Human Rights: Access to the ILO*", **International Human Rights Monitoring Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Möller**, 2nd revised edition, Gudmundur Alfredsson & Jonas Griemheden & Bertrand G. Ramcharan & Alfred Zayas, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden & Boston, 2009, sf. 292-293.

¹⁷¹ Bu belgelere örnek olarak; 1960 tarihli Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, 2005 tarihli Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi ve 1978 Irk ve Irksal Önyargılar Hakkında Bildiri verilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori I**, sf. 905-957.

¹⁷² UNESCO'nun insan haklarını koruma bağlamındaki rolü için bkz. Bhaswati Mukherjee, "*Role of UNESCO in Human Rights Implementation*", **International Human Rights Monitoring**

Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nin ilanından öncesine denk gelen 1947'de BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Sözleşme Hazırlama Komitesi tarafından başlatılan ve BM Genel Kurulu Üçüncü Komitesi'nin de yardımıyla yürütülen çalışmalar¹⁷³ sonucu 1966 yılında Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin nihai metni kabul edilmiştir. MSHS, 53 maddeden oluşan ve klasik temel hak ve özgürlüklerin (birinci kuşak haklar) listelendiği evrensel ölçekteki yegane metindir. Yaşam hakkı (md.6) , işkence yasağı (md.7), kölelik yasağı (md.8), kişi özgürlüğü ve güvenliği (md.9), seyahat özgürlüğü (md.12), adil yargılanma hakkı (md.14) gibi hakları içeren bu Sözleşme'ye Ocak 2014 itibariyle 167 devlet taraftır.

BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilen bir diğer sözleşme ise ESKHS'dir. 31 maddeden oluşan ESKHS'de ikinci kuşak haklar olarak adlandırılan hak listesine yer verilmiştir. Çalışma hakkı (md.6), sendikal haklar (md.8), sosyal güvenlik hakkı (md.9), sağlık hakkı (md.12), eğitim hakkı (md.13), kültürel haklar (md.15) gibi hakların düzenlendiği ESKHS'ye Ocak 2014 itibariyle 161 devlet taraftır.

BM sisteminde, sözleşmelerin sağlıklı bir şekilde uygulanmasını sağlamak için bazı denetim mekanizmaları oluşturulmuştur. BM Sözleşmeleri'nde denetim organı komitelerdir. MSHS için oluşturulan denetim organının adı İnsan Hakları Komitesi iken, ESKHS'nin denetim organı ise Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK)'dir. Her bir sözleşmenin Komite yapısı farklı olmakla birlikte bu çalışmada genel olarak komitelerin çalışma usulleri ve görev alanları belirlenmeye çalışılacaktır. Sözleşmesel denetim organları olan Komiteler, denetim usulleri olan rapor usulü, bireysel veya devletlerarası şikayet başvuruları ve soruşturma usulleri ile denetleme faaliyetlerini yerine getirirler.¹⁷⁴

Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Möller, 2nd revised edition, Gudmundur Alfredsson & Jonas Griemheden & Bertrand G. Ramcharan & Alfred Zayas, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden & Boston, 2009, sf. 301-306; Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 521-524.

¹⁷³ M.Semih Gemalmaz, **Genel Teori I**, sf. 228.

¹⁷⁴ De Schutter, **a.g.e.**, sf. 791-855; Rhona K. M. Smith, **a.g.m.**, sf. 226-231; Steiner & Alston & Goodman, **a.g.e.**, sf. 844-918; Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 194-201; M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori II**, sf. 716-753.

i. Rapor Usulü

Rapor usulü bütün BM Sözleşmeleri'nde öngörölmüş bir denetim usulüdür.¹⁷⁵ Raporlar konusu itibariyle genel olarak, Sözleşme'ye taraf devletlerin Sözleşme ile üstlendikleri yükümlölükleri yerine getirebilmek için gerçekleştirdikleri tasarruflar ve karşılaştıkları sorunların açıklanmasını içerir.

Burada raporların türlerine göre bir ayırım yapılacak olursa beş kategori rapordan söz etmek mümkündür. Bunlar; başlangıç raporu, periyodik rapor, istisnai ya da ad hoc raporlar, ek/tamamlayıcı rapor ve de izleme raporlarıdır.¹⁷⁶ Rapor usulü, uluslararası kamuoyunun söz konusu devletteki insan hakları durumu ile ilgili bilgi sahibi olmasını sağladığı gibi ayrıca Sözleşme organı ve taraf devlet arasında rapor üzerinden sürdürölen diyalog¹⁷⁷ ile atılması gereken adımlar konusunda önemli bir rol üstlenmektedir.¹⁷⁸

ii. Şikayet Başvurusu Usulü

Şikayet başvurusu usulü denildiğine akla iki tür başvuru usulü gelmektedir. Bunların en bilineni bireysel şikayet başvurusu iken, bir diğeri usul ise devletlerarası şikayet başvurusudur. Bireysel şikayet başvurusu bazı Sözleşmelerin esas metninde yer almasının¹⁷⁹ yanı sıra bazı Sözleşmelerde de sonradan kabul edilen Protokoller ile getirilmiştir.¹⁸⁰ Devletlerarası şikayet başvurusu ise hem bölgesel hem de BM Sözleşmelerinin büyük çoğunluğunda Sözleşme metinleri içerisinde yer almaktadır.¹⁸¹ Şikayet başvurusu usulünde asıl

¹⁷⁵ MSHS, md. 40; ESKHS md. 16; KKAOKS md. 19; IAOKS md. 9; İKS md. 19; ÇHS md. 44-45; EKS md. 35-36; GİAHKS md. 73-74; CKKS md. 29.

¹⁷⁶ M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori II**, sf. 719; Ek raporlar yerine faaliyet raporlarının yer aldığı diğeri bir sınıflandırma için bkz. Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 195-198.

¹⁷⁷ Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku'nda bu durum "yapıcı diyalog" kavramı ile tanımlanmaktadır. Bkz. M.Semih Gemalmaz, **Genel Teori II**, sf. 723. Komite ve taraf devlet arasındaki bu diyaloga bir örnek için bkz. Steiner & Alston & Goodman, **a.g.e.**, sf. 857-862.

¹⁷⁸ Doktrinde rapor usulünün bu temel işlevlerinden başka iki önemli işlevinin daha olduğu görüşü savunulmuştur. Prof. Dr. Gemalmaz, rapor usulünün ilk başta gözükmeyen uzun erimli işlevinin "bellek oluşturma" ve yine ilk başta gözükmeyen pratik işlevinin de Sözleşmesel denetim organlarının şikayet başvurusu usulü kapsamında önlerine gelen vakalar ile ilgili inceleme yaparken kendisine sunulmuş olan raporları kullanması olduğunu söylemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori II**, sf. 718-719.

¹⁷⁹ IAOKS md. 14; İKS md.22; GİAHKS md. 77; CKKS md. 31.

¹⁸⁰ MSHS, ESKHS, EKS ve KKAOKS bu Sözleşmelere örnektir.

¹⁸¹ Devletlerarası şikayet başvurusunun ilk etapta neredeyse bütün Sözleşmelerde kendisine yer bulması (yalnızca ESKHS metninde yoktur, Protokol ile getirilmiştir), bireyin özellikle

konu her zaman taraf devletin Sözleşme'den kaynaklı yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi ile gerçekleşen bir ihlalin iddia edilmesidir. Burada şikayetçi bir birey olabildiği gibi bir devlet de olabilir. Bireysel şikayet başvurularında ortada somut bir ihlalden söz etmek mümkünken, devletlerarası şikayet başvurularında ise bir devletin herhangi bir devletin işlemlerinden ötürü mağdur olduğu iddia edilemeyeceği için belli oranda soyut iddialar ile gidildiği söylenebilir.¹⁸² Şikayet edilen vaka Sözleşme organları tarafından incelenerek, taraf devletin söz konusu vakada Sözleşmesel yükümlülüklerine aykırı olarak bir ihlal gerçekleştirip gerçekleştirmediği tespit edilir ve bu ihlalin giderimi için devletin yapacağı eylemler takip edilir. Böylece ilgili devlet bağtlandığı sözleşmeye uymaya zorlandığı gibi ayrıca uluslararası kamuoyunda da söz konusu devletin insan hakları sicili ortaya konmuş olur.

iii. Soruşturma Usulü

Denetim usullerinden sonuncusu ise soruşturma usulüdür. Sözleşmenin düzenlediği insan hakları bağlamında istisnai ve ağır bazı şartların varlığı halinde, taraf devletin de işbirliği ile Sözleşme organlarının ülke ziyareti gerçekleştirerek iddiaları yerinde incelemesi ve elde ettiği bilgileri alenileştirmesi anlamına gelen soruşturma usulü¹⁸³ konusu gereği her Sözleşme için geçerli olan bir usul değildir. BM sisteminde; İKS¹⁸⁴, CKKS¹⁸⁵ ve getirilen seçmeli protokoller ile KKAOKS¹⁸⁶, ESKHS¹⁸⁷ ve EKS¹⁸⁸ bu usulün uygulandığı sözleşmelerdir.

---

uluslararası arenada devlet karşısında bir aktör olarak kabul edilmesinin zamanla gelişmesi ve bu nedenle de ulusalüstü insan hakları hukukunda bireysel şikayet başvurusu usulünün görece daha yeni olması ile açıklanabilir. Ancak devletlerarası şikayet başvurusu usulünün Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hariç olmak üzere diğer bütün Sözleşme sistemlerinin bazısında hiç kullanılmamış, bazısında da çok az kullanılmış olması bu usulün adeta kadük hale gelmesine yol açmıştır. Bu konu hakkında devletlerin tutumu ile ilgili geniş bilgi için bkz. M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori II**, sf. 739-741.

¹⁸² M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori II**, sf. 738.

¹⁸³ Soruşturma usulü hakkında geniş bilgi için bkz. Gülay Arslan Öncü, "Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Soruşturma Usulü", **MHB**, Yıl 31, Sayı 1, 2011, sf. 29-90.

¹⁸⁴ İKS md. 20.

¹⁸⁵ CKKS, md. 33-34.

¹⁸⁶ KKAOKS/SP, md. 8-9.

¹⁸⁷ ESKHS/SP, md. 11.

¹⁸⁸ EKS/SP, md. 6-7.

b. Bölgesel Koruma Mekanizmaları

Evrensel ölçekte bir kurum olan Birleşmiş Milletler'in dışında bölgesel örgütler de insan hakları bağlamında ciddi roller üstlenmiştir. Kronolojik olarak sıralamaya tabi tutulacak olursa Amerika, Avrupa ve Afrika insan hakları bağlamında bölgesel örgütlerin oluşturulduğu yerlerdir. Asya ve Pasifik bölgesinde ise güçlü ve bütün bölgede etkin birer bölgesel insan hakları koruma mekanizması olduğunu söylemek mümkün değildir.¹⁸⁹

(1) Amerika Sistemi

30 Nisan 1948 tarihinde Dokuzuncu Amerikan Devletleri Konferansı sonucunda 21 Amerikan devleti tarafından imzalanarak kabul edilen Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) Şartı¹⁹⁰, 13 Aralık 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ocak 2014 itibariyle ADÖ'ye 35 bağımsız devlet üyedir ve ADÖ, Avrupa Birliği'nin yanı sıra 67 devlete de gözlemci statüsü sağlamıştır.¹⁹¹ ADÖ Şartı md.106 ile getirilen Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu insan haklarını koruma görevini üstlenen organdır.

Dokuzuncu Amerikan Devletleri Konferansı'nda ADÖ Şartı'nın yanı sıra 2 Mayıs 1948 tarihinde Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi¹⁹² (Ame. İHÖB) de kabul edilmiştir. EİHB'den beş ay önce ilan edilen Ame. İHÖB 38 maddelik bir belgedir. İlk etapta bağlayıcı bir nitelikte olmayan Ame. İHÖB, 1967 tarihli Buenos Aires Protokolü'nün¹⁹³ kabulü sonucu ADÖ Şartı'na eklenen değişiklikler ile ADÖ üyesi devletler bakımından bağlayıcı hale gelmiştir.

---

¹⁸⁹ Asya ve Pasifik bölgesinde bölgesel insan hakları mekanizmalarının kurulması önündeki engeller ve burada yapılan çalışmaların uğradığı başarısızlıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori II**, sf. 515-533; Dinah L. Shelton, **Regional Protection of Human Rights**, OUP, 2010, sf. 1051-1091.

¹⁹⁰ Charter of the Organization of American States (A-41). Şartın orijinal metni 146 maddeden oluşmaktadır. 1967 Buenos Aires, 1985 Cartagena, 1992 Washington, 1993 Managua Protokolleri ile değişikliğe uğramıştır.

¹⁹¹ http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp, (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹⁹² American Declaration of the Rights and Duties of Man, O.A.S. Res. XXX, adopted by the Ninth International Conference of American States (1948), reprinted in Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 17 (1992).

¹⁹³ Protocol of Amendment to the Charter of the Organization of American States, "Protocol of Buenos Aires", O.A.S. Treaty Series No. 1-A, entered into force March 12, 1970.

1969 tarihine gelindiğinde ise Kosta Rika'nın başkenti San Jose'de Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi¹⁹⁴ (Ame.İHS) kabul edilip imzaya açılmıştır. San Jose Paktı da denilen bu belge 18 Temmuz 1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Toplamda 82 madde içeren Ame. İHS'ye¹⁹⁵ Haziran 2014 itibariyle 22 devlet taraftır.¹⁹⁶ Ame. İHS'de düzenlenen haklar birinci kuşak haklar olarak adlandırılan medeni ve siyasi haklardır.

Ame. İHS, Bölüm VI başlığı altında yetkili organları düzenlemiştir. Burada düzenlenen hükümlere göre Sözleşme'nin koruma mekanizması olarak iki organa yer verilmiştir. Bunlar, Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu (Ame.İHK) ve Amerikalılar-arası İnsan Hakları Mahkemesi'dir (Ame.İHM).¹⁹⁷ Ame. İHK, Sözleşme'den önce var olmasına rağmen Ame.İHM, Sözleşme ile kurulmuş bir organdır. Sözleşme'nin VII başlıklı bölümü Ame.İHK'nin yapısı ve görevleri ile ilgili hükümler içerirken, VIII başlıklı bölüm ise Ame.İHM'ye hasredilmiştir. Görüldüğü üzere Amerikan sisteminde hem Komisyon hem de Mahkeme mekanizmaları aynı anda işletilmektedir.¹⁹⁸

Ame.İHS sisteminde bireysel ve devletlerarası şikayet başvurusu usulleri düzenlenmiştir. Sözleşme'nin 44. maddesine göre bir devlet Sözleşme'ye taraf olmakla birlikte bireysel şikayet başvurusunu kabul etmiş olmaktadır. Ancak, Sözleşme'nin 45. maddesine göre Ame.İHS sisteminde devletlerarası şikayet başvurusu için taraf devletlerin bu yetkiyi tanıdıklarına dair ayrı bir beyanda bulunmaları gerekmektedir. Ame.İHK'nın yargı yetkisi için tanıma beyanına

---

¹⁹⁴ American Convention On Human Rights, Adopted at the Inter-American Specialized Conference on Human Rights, San José, Costa Rica, 22 November 1969.

¹⁹⁵ Sözleşme'nin Türkçe tam metni için bkz. M. Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri**, I. Cilt Bölgesel Sistemler, Legal Yay., İstanbul, 2010, sf: 729-761. (Bu kitap bundan sonra "**UİHH/I.Cilt/2010**" olarak adlandırılacaktır.

¹⁹⁶ Trinidad Tobago ve Venezuela ise Sözleşme'ye taraf olma statülerini askıya almışlardır. Bkz. http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights_sign.htm (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹⁹⁷ Ame. İHS, md.33.

¹⁹⁸ Amerikan insan hakları sistemi hakkında bilgi için bkz. Shelton, **a.g.e.**; Jo M. Pasqualucci, "*The Inter-American Regional Human Rights System*", **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 253-270; De Schutter, **a.g.e.**, sf. 921-945; Steiner & Alston & Goodman, **a.g.e.**, sf. 1020-1062; M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori II**, sf. 335-438; Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 742-752.

ihtiyaç yokken, Ame.İHM'nin yargı yetkisi için ayrıca bir tanıma beyanında bulunmak gerekmektedir.¹⁹⁹

Ame. İHK'nin bir diğer yetkisi de “yerinde soruşturma” ya da “ülke ziyareti” denilen yetkidir. Geniş çaplı ve ağır insan hakları ihlalleri durumunun varlığı halinde²⁰⁰, ilgili ülkeden izin alınarak ziyaret gerçekleştirilir. Komisyon'un kendi içerisinde oluşturduğu bir “özel komisyon” gerçekleştirdiği bu ziyaret sonucu gözlemlerini rapor halinde hazırlar ve bu rapor daha sonra yayınlanır.²⁰¹ Yine, üzerinde durulması gereken bir diğer konuda Ame. İHM'nin “*danışma görüşü*” verme yetkisidir. Ame. İHS md. 64'teki düzenlemeye göre; taraf devletler, bu Sözleşme'nin veya insan haklarını korumak üzere düzenlenmiş diğer sözleşmelerin uygulanması konusunda Ame. İHM'ye danışabilirler.²⁰²

Ame.İHS'nin ana metni dışında bir de protokolleri vardır. Bunlar; 1988 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Ek Protokol, 1990 tarihli Ölüm Cezasının Kaldırılmasına İlişkin Protokol'dür. Bunun dışında Amerikan sisteminde spesifik alanlarda kabul edilmiş insan hakları sözleşmeleri de mevcuttur. Bunlara örnek olarak 1985 tarihli Amerikalılar-arası İşkencenin Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi²⁰³, 1994 tarihli Kişilerin Cebri Kaybedilmeleri Hakkında Amerikalılar-arası Sözleşme²⁰⁴ verilebilir.

(2) Avrupa Sistemi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında görülen uluslararası örgütlenmelerin en önemli duraklarından birisi Avrupa kıtasıdır. Bu örgütlenmelerin konumuz açısından en önemli olanları Avrupa Konseyi (AK) ve Avrupa Birliği'dir. 1949 tarihinde imzaya açılan ve yine aynı tarihte yedinci devletin onaylaması ile

¹⁹⁹ Ocak 2014 itibarıyla 21 devlet Ame.İHM'nin yetkisini tanıdığını beyan etmiştir.

²⁰⁰ Ülke ziyareti için gereken bilgiler genellikle güvenilir HDÖ'lerden geldiği gibi nadir olarak ülkelerin bizzat kendileri de Komisyon'u davet edebilir. Bkz. Shelton, **a.g.e.**, sf. 938.

²⁰¹ M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori II**, sf. 337-341.

²⁰² Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Laurence Burgogue-Larsen & Amaya Ubeda De Torres, **The Inter-American Court of Human Rights : Case Law and Commentary**, Translated by Rosalind Greenstein, OUP, 2011, sf. 75-103.

²⁰³ Inter-American Convention To Prevent and Punish Torture, Adopted at Cartagena De Indias/Colombia, 12/09/1985, entry into force 28/02/1987.

²⁰⁴ Inter-American convention on the Forced Disappearance of Persons, Adopted at Belem De Pera/Brazil, 06/09/1994, entry into force 28/03/1996.

yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Statüsü²⁰⁵ ile Avrupa Konseyi tarih sahnesine çıkmıştır. Avrupa Konseyi Statüsü toplamda 42 maddeden oluşmaktadır ve Ocak 2014 itibariyle Avrupa Konseyi'ne toplamda 47 devlet üyedir. Türkiye, onay belgesini AK Genel Sekreterliği'ne ilettiği 13 Nisan 1950 tarihinden itibaren Avrupa Konseyi'ne üyedir.²⁰⁶

“İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması Avrupa Sözleşmesi (AİHS)” 4 Kasım 1950 tarihinde Avrupa Konseyi üyesi devletler tarafından imzalanıp 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, AİHS'i imzaya açtığı ilk tarih olan 4 Kasım 1950'de imzalamıştır. 10 Mart 1954 tarihli ve 6366 Sayılı onaylama kanununu²⁰⁷ çıkarıp depo işlemini gerçekleştirdikten sonra 18 Mayıs 1954 tarihinden itibaren Türkiye AİHS'e taraf olmuştur. Ocak 2014 tarihi itibariyle AİHS'e, AK üyesi 47 devletin tümü taraftır. AİHS'in orijinal metninin kabulünden sonra birçok protokol imzaya açılarak yeni haklar ve usuller Avrupa sistemine dahil edilmiştir. AİHS de Ame.İHS gibi çoğunlukla birinci kuşak hakların düzenlendiği bir belgedir.

AİHS'in orijinal metninde getirilen denetim mekanizmaları, AİHS'e Ek 11 No'lu Protokol²⁰⁸ ile getirilen değişikliklerden önce ilk etapta Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (AİHK) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) olmak üzere iki kanatlı olarak dizayn edilmiştir.²⁰⁹ Bundan başka, AK Statüsü ile kurumsallaşmış olan²¹⁰ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (BK) adlı organ da insan hakları denetim mekanizmasında rol almaktadır.²¹¹

---

²⁰⁵ Statute of the Council of Europe, London, 05/05/1949.

²⁰⁶ Katılmaya ilişkin 12/12/1949 tarihli ve 5456 sayılı Kanun çıkarılmış ve bu kanun 17/12/1949 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. (R.G., Sayı 7382, 17/12/1949).

²⁰⁷ R.G. Sayı 8662, 19/03/1954.

²⁰⁸ Protocol No. 11 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, restructuring the control machinery established thereby, 11/05/1994 tarihinde Strasbourg'da kabul edilmiş 01/11/1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

²⁰⁹ Alastair Mowbray, “*The European Convention on Human Rights*”, **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 276-278.

²¹⁰ Avrupa Konseyi Statüsü, md.10.

²¹¹ BK, AİHM'in (işler halde olduğu zamanlarda AİHK'in) verdiği kararların icrasını takip eden organ olarak faaliyet göstermektedir. Aynı zamanda niteliği itibariyle Konsey'e üye devletlerin AİHS ile uyumlu mevzuat oluşturması bağlamında da siyasi baskı oluşturmaktadır. Bkz. Shelton, **a.g.e.**, sf. 494; De Schutter, **a.g.e.**, sf. 904.

11 No’lu Protokol’den önce AİHS sisteminde bireysel şikayet başvurusu Sözleşme’ye taraf olmakla işlemeye başlamıyor, bunun için devletlerin ayrı bir tanıma beyanında bulunmaları gerekiyordu.²¹² Devletlerarası şikayet başvurusu için ise ayrı bir tanıma beyanına gerek yoktu. Görüldüğü gibi Avrupa sistemi, Amerika sisteminin tam tersi olacak şekilde tezahür etmekteydi. 11 No’lu Protokol ile Komisyon-Mahkeme şeklindeki ikili yapı kaldırılmış ve Komisyon’un görevi de Mahkeme’ye devredilerek yalnızca AİHM kurumsallaştırılmıştır. Ayrıca, yeni sistemde bireysel şikayet başvuruları için devletlerin ayrıca bir tanıma beyanına ihtiyaç duyulmamaktadır.²¹³

AİHM’in bir diğer yetkisi de “*danışma görüşü*” sunmasıdır. İlk olarak 2 No’lu Protokol ile tanınan bu yetki daha sonra 11 No’lu Protokol ile nihai haline getirilmiştir. Buna göre, AİHM, Bakanlar Komitesi’nin istemi üzerine, Sözleşme’nin ve onun Protokollerinin yorumlanmasına ilişkin hukuki sorunlar hakkında tavsiye görüşleri verebilir. Yine, bu çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle henüz yürürlüğe girmemiş olan 16 No’lu Protokol ile bu usulün daha işlevsel hale getirilmesi amaçlanmaktadır.²¹⁴

AİHS metninde veya Protokollerinde UİHK terimi hiç geçmemektedir. Ancak, Mahkeme ve UİHK’ler arasındaki ilişkiye yönelik bazı belgeler mevcuttur. Brighton’da düzenlenen ve Mahkeme’nin geleceğinin tartışıldığı konferansın sonucunda ilan edilen Brighton Bildirisi’nde Taraf Devletlerin, UİHK’ler ile işbirliği içerisinde çalışmalar yapmaları tavsiye edilmiştir.²¹⁵ Interlaken Bildirisi’nde ise Taraf Devletlerin uygun olduğu ölçüde UİHK’ler ile

---

²¹² Mowbray, **a.g.m.**, sf. 276.

²¹³ 11 No’lu Protokol’ün kabulünden sonra da AİHM ‘in iş yükü her sene artarak devam etmiştir. Bu gerçekliğin karşısında Taraf Devletler yeni Protokoller kabul ederek çözüm bulmaya çalışmıştır. 14 No’lu Protokol’ün ardından Ocak 2014 tarihi itibariyle henüz yürürlüğe girmeyen 15 ve 16 No’lu Protokoller de bu duruma çözüm getirme çabasının ürünüdür.

²¹⁴ Protocol No. 16 to the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms , Strasbourg, 02/10/2013.

²¹⁵ Brighton Declaration, High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights, 19-20/04/2012, art. 4.

Sözleşme standartları hakkında bilincin arttırılmasına yönelik çalışmalarda işbirliğinin devam ettirilmesi önerilmiştir.²¹⁶

Avrupa Konseyi tarafından üretilmiş başka insan hakları belgeleri de mevcuttur. 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı²¹⁷, 1987 tarihli Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi²¹⁸, 1996 tarihli Çocukların Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi²¹⁹ bunlara örnektir.

Avrupa sisteminde, Avrupa Konseyi'nden başka üzerinde durulması gereken diğer bir kurum da Avrupa Birliği'dir.²²⁰ İkinci Dünya Savaşı sonrası kıtayı yerle bir eden milliyetçilik fikrinin sakıncaları acı bir şekilde tecrübe edildikten sonra eski düşmanlar dost haline gelmekten daha da fazlasını yaparak bir "aile" haline gelme yönünde irade göstermişlerdir. 1952'de Avrupa Kömür ve Çelik Birliği ile başlayıp uzun bir tarihsel süreçten sonra bugünkü halini alan Avrupa Birliği'ni, kendisine özgü yapısı olan ekonomik ve politik bir birlik olarak nitelendirmek mümkündür.²²¹

Avrupa Birliği düzleminde insan haklarına ilişkin bir belge hazırlama çalışmaları, 2 Ekim 2000 tarihinde Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın²²² hazırlanarak teslim edilmesi ve 7 Aralık 2000 tarihinde Avrupa Parlamentosu,

---

²¹⁶ Interlaken Declaration, High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights, 19/02/2010, art. 4/a.

²¹⁷ Türkiye, bu belgeyi 18 Ekim 1961 tarihinde imzalamış, iç hukuktaki işlemler sonrasında yapılan depo işlemi ile 24 Aralık 1989'da Şart, Türkiye bakımından yürürlüğe girmiştir. Avrupa Sosyal Şartı hakkında bilgi için bkz. Regis Brillat, "The European Social Charter", **International Human Rights Monitoring Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Möller**, 2nd revised edition, Gudmundur Alfredsson & Jonas Griemheden & Bertrand G. Ramcharan & Alfred Zayas, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden & Boston, 2009, sf. 503-513.

²¹⁸ Türkiye, AİÖS'yi 11 Ocak 1988'de imzalamış, iç hukuktaki işlemler sonrası yapılan depo işlemi ile 1 Şubat 1989 tarihinden itibaren de AİÖS, Türkiye bakımından yürürlüğe girmiştir. Bu Sözleşme hakkında bilgi için bkz. Eric Svanidze, "The European Convention for the Prevention of Torture", **International Human Rights Monitoring Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Möller**, 2nd revised edition, Gudmundur Alfredsson & Jonas Griemheden & Bertrand G. Ramcharan & Alfred Zayas, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden & Boston, 2009, sf. 493-502.

²¹⁹ Türkiye, bu Sözleşme'yi 9 Haziran 1999 tarihinde imzalamış, iç hukuk işlemleri sonrası depo işleminin de yerine getirilmesi ile Sözleşme, Türkiye bakımından 1 Ekim 2002 tarihinden itibaren yürürlük kazanmıştır.

²²⁰ Avrupa Birliği, günümüzde 28 üye devlet ile varlığını devam ettirmektedir. Türkiye ise Haziran 2014 itibarıyla halen üyelik müzakerelerine devam etmektedir.

²²¹ Avrupa Birliği'ne son halini veren Lizbon Anlaşması, 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

²²² Şart, 7 bölüm ve 54 maddeden oluşmaktadır.

Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi ve Avrupa Komisyonu tarafından ilan edilerek, nihayete erdirilmiştir. Lizbon Anlaşması ile birlikte AB Temel Haklar şartı, Avrupa Birliği'nin diğer anlaşmaları ile aynı hukuki geçerliliğe sahip olmuştur. şart'ın sözleşme içi bir koruma mekanizması yoktur, bunun yerine şart'ın 51/1'nci maddesinde, burada düzenlenen hükümlerin Birliğin organları ve kurumlarına atıfta bulunduğu ve bu kurum ve organların bu yüzden haklara saygı göstermeleri ve prensipleri icra etmeleri gerektiği söylenmiştir. 51/2'nci maddede de bu şart'ın AB için yeni bir görev ya da yetki yaratmadığı belirtilmektedir.

Avrupa Birliği kapsamında oluşturulan bir diğer organ ise Avrupa Ombudsmanlığı'dır.²²³ Maastricht Anlařması²²⁴ ile ilk kez 1995 yılında kurulmuş olan bu organ, Avrupa Birliği vatandaşları ve kuruluşları için herhangi bir 'kötü yönetim' iddiası halinde başvurulacak bir mekanizma olarak düzenlenmiştir.²²⁵

(3) Afrika Sistemi

25 Mayıs 1963'te imzalanan Afrika Birliği rgt řartı²²⁶ ile Afrika Birliği rgt (AB) kurulmuştur. 32 devletin taraf olduğu bu örgüt 2002 tarihine kadar varlığını srdrmştir. 11 Temmuz 2000 tarihinde Afrika Birliğinin Kurucu Anlaşması'nın (ABKA) kabulü ile artık AB'nn yerine Afrika Birliği kurulmuştur. ABKA'nın 28. maddesine göre 36. Devlet olarak Nijerya'nın 26 Nisan 2001 tarihinde Anlaşma'yı imzalaması ile ABKA 26 Mayıs 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 55 Afrika ülkesinden 54' Afrika Birliği'ne üyedir.²²⁷

Afrika İnsan ve Halkların Hakları şartı (Af.İHHş) isimli belge, 27 Haziran 1981 tarihli AB Devlet ve Hükümet Başkanları 18. Konferansı'nda oybirliği ile kabul edilmiştir. şart, md.63/3 uyarınca 26. Devletin onaylaması ile 21 Ekim 1986'da yürürlüğe girmiştir. Toplamda 68 maddeden oluşan Af.İHHş'na Ocak 2014 itibariyle 53 ülke taraf olmuştur.²²⁸ Af.İHHş, birinci kuşak hakların yanı sıra

---

²²³ Ocak 2014 itibariyle Avrupa Ombudsmanlığı görevini yürüten kişi İrlanda vatandaşı Bayan Emily O'Reily'dir.

²²⁴ Treaty on European Union, Maastricht, 7 February 1992.

²²⁵ AB Temel Haklar şartı'nın 43. Maddesi bu konuyu düzenlemiştir.

²²⁶ Toplamda 33 madde içeren AB şartı, 13 Haziran 1963 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

²²⁷ Fas Krallığı, Batı Sahra problemi nedeniyle Afrika Birliği'ne ye olmamıştır.

²²⁸ Güney Sudan, Afrika Birliği'ne ye olmasına rağmen henüz şart'a taraf değildir.

ekonomik ve sosyal haklara ve ayrıca halkların hakları denilen birtakım haklara da yer vererek son derece kapsamlı bir belge olarak düzenlenmiştir.²²⁹ En azından, düzenlenen hakların çeşitliliği bakımından Af.İHHŞ'nı en geniş hak listesine sahip ulusalüstü insan hakları hukuku belgesi olarak nitelendirmek mümkündür.

Af.İHHŞ'nın md.30-md.44 arasındaki hükümleri, bir denetim mekanizması olarak Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nu (Af.İHHK) kurumsallaştırmıştır. Komisyon'un görevi hem bireysel²³⁰ hem de devletlerarası²³¹ şikayet başvurularını incelemektir. Devletler, Şart'a taraf olmakla birlikte Komisyon'un şikayet başvurusu kapsamındaki yetkisini kabul etmiş sayılmakta bunun için ayrıca bir tanıma beyanına gerek bulunmamaktadır.

Af.İHHŞ, diğer bölgesel sözleşmelerden farklı olarak denetim usulü olarak yalnızca şikayet başvurusuna değil ayrıca rapor usulüne de yer vermektedir. Şart'ın 62. maddesine göre; bütün taraf devletler her iki yılda bir rapor sunma yükümlülüğü altındadır.²³² Bu özelliği ile Afrika sistemi BM sistemine benzerlik göstermektedir. Afrika sisteminin bir diğer önemli özelliğide kitlesel insan hakları ihlalleri durumunda “yerinde soruşturma” yetkisidir.²³³ Afrika sisteminin bütün bu özellikleri dikkate alındığında oldukça gelişmiş ve etkin usullerin ve mekanizmaların, en azından normatif olarak, düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır.²³⁴

Komisyon'un 1998'de Banjul'da düzenlenen oturumunda aldığı karar sonucu UİHK'ler, Komisyon'un oturumlarına gözlemci sıfatıyla

---

²²⁹ Doktrinde, Afrika insan hakları sisteminin Afrika hukuk felsefesi, gelenekselliği ve uluslararası insan hakları standartlarının bir kombinasyonu olarak düşünülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bkz. Olufemi Amao, “*The African Regional Human Rights System*”, **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 238.

²³⁰ Af.İHHŞ, md. 55-59.

²³¹ Af.İHHŞ, md. 47-54.

²³² Rapor usulünün genel problemleri, Afrika sisteminde de kendini göstermekte, Devletler rapor sunma yükümlülüklerini sıklıkla yerine getirmediği gibi sunulan raporların kalitesi ve tutarlılığı da pek yerinde olmamaktadır. Bkz. Amao, **a.g.m.**, sf. 243.

²³³ Af.İHHŞ, md.58.

²³⁴ Söz konusu mekanizmaların maddi bazı şartlar sebebiyle etkinliği meselesi ayrı bir tartışma konusudur. Bu konu hakkında bkz. Shelton, **a.g.e.**, sf. 546.

katılabilmektedir.²³⁵ Buna göre, Af. İHHŞ'ye taraf olan bir devletin UIHK'si Paris Prensipleri'ne uyum sağlıyorsa²³⁶ Komisyon'a gözlemci statüsü kazanmak için başvuruda bulunabilmektedir. Gözlemci statüsüne sahip olan UIHK'ler, oy hakları olmadan Komisyon'un oturumlarına katılabilmekte ve ayrıca ulusal düzeyde de Komisyon'a insan haklarının korunması ve geliştirilmesi görevinde yardımcı olmaktadır.

1998 yılına gelindiğinde, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın bir Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi Kurulmasına İlişkin Protokolü (Af.İHHŞ/MP)²³⁷, ABÖ Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi'nin 36. Olağan toplantısında kabul edilmiştir. Bu Protokol, 25 Ocak 2004 tarihinde 15. Devletin onay belgesini depo etmesi ile yürürlüğe girmiştir. Haziran 2014 itibariyle söz konusu Protokol'e 24 devlet taraftır.²³⁸ Böylece, Afrika sisteminde de bir Mahkeme (Af. İHHM) kurumsallaşmış olmaktadır.²³⁹ Af. İHHM; Komisyon'un, Taraf Devletlerin, Afrika'daki hükümetlerarası örgütlerin yanı sıra ilgili taraf devletin Af. İHHŞ/MP madde 36'da düzenlenmiş olan tanıma beyanını yapması halinde bireylerden ve HDÖ'lerden gelen başvuruları kabul etmektedir.²⁴⁰ Mahkeme, ilgili devlet tarafından tarafı olunan iki taraflı veya çok taraflı sözleşmeler dahil olmak üzere²⁴¹ Afrika Birliği düzlemindeki bütün insan hakları sözleşmelerinde düzenlenen haklar için yargı yetkisine sahiptir.²⁴²

Af.İHHM'ne ayrıca “*danışma görüşü*” verme yetkisi tanınmıştır.²⁴³ Afrika Birliği üyesi bir devlet, Afrika Birliği, Afrika Birliği'nin herhangi bir organı ve Afrika Birliği tarafından tanınmış bulunan herhangi bir Afrikalı örgütün danışma

²³⁵ Resolution on the Granting of Observer Status to National Human Rights Institutions in Africa, The African Commission on Human and Peoples' Rights, meeting at its 24th Ordinary Session from 22nd to 31st October 1998, in Banjul, The Gambia.

²³⁶ Komisyon'un Paris Prensipleri'ne uyum sağlama kriterini, yalnızca A statüsü değil aynı zamanda B statüsüne sahip bazı UIHK'lere de gözlemci statüsü tanıyarak geniş yorumladığı görülmektedir. Bkz. <http://www.achpr.org/network/nhri/> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

²³⁷ Metnin Türkçe çevirisi için bkz. M. Semih Gemalmaz, **UIHH Belgeleri/I. Cilt/2010**, sf. 1063-1074.

²³⁸ <http://www.achpr.org/instruments/court-establishment/ratification/>, (Çevrimiçi), 15/06/2014.

²³⁹ Af.İHHM, 2006 yılından itibaren Tanzanya'nın Arusha şehrinde faaliyet göstermeye başlamıştır.

²⁴⁰ Af. İHHŞ/MP, md. 5.

²⁴¹ Amaf, **a.g.m.**, sf. 244-245.

²⁴² Af. İHHŞ/MP, md. 3/1

²⁴³ Af. İHHŞ/MP, md. 4.

görüşü talebinde bulunabileceği şeklindeki düzenleme bu açıdan son derece geniş olduğu gibi danışma görüşünde bulunulabilecek konusal alan da geniş tutulmuştur.²⁴⁴

Af.İHHŞ'nın bazı spesifik insan hakları alanlarına ilişkin Protokolleri olduğu gibi²⁴⁵ Afrika sisteminde düzenlenmiş başka insan hakları belgeleri de mevcuttur. Bunlara örnek olarak; 1990 tarihli Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı (Af.ÇHEŞ)²⁴⁶, 2007 tarihli Demokrasi, Seçimler ve Yönetişim Hakkında Afrika Şartı²⁴⁷ verilebilir.

---

²⁴⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Frans Viljoen, **International Human Rights Law in Africa**, Second Edition, OUP, 2012, sf. 446-448; M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori II**, sf. 488-489.

²⁴⁵ 2003 tarihli Af.İHHŞ'nın Afrika'da Kadınların Hakları Protokolü buna örnek olarak verilebilir.

²⁴⁶ Söz konusu belgenin denetim mekanizması olarak bir Uzmanlar Komitesi oluşturulmuştur. Bkz. Amao, **a.g.m.**, sf. 249.

²⁴⁷ African Charter on Democracy, Elections and Governance, Adopted in Addis Ababa/Ethiopia, 30/01/2007, entry into force 15/02/2012.

II.BÖLÜM

ULUSAL İNSAN HAKLARI KURUMLARININ YARGISAL SÜREÇLERE KATILIMI

UİHK'ler hiçbir zaman yargı makamlarının yerine geçen birer kurum olarak değerlendirilmemelidir.¹ Bu kurumların kullanabilecekleri yetkiler ancak yarı-yargısal nitelikteki yetkililerdir. Üstelik, yarı-yargısal yetkiler tanınan UİHK'lerin mahkemelerin yetki alanına giren veya halihazırda mahkeme önünde derdest bulunan davaları incelememesi ve böylece ikisi arasında yetki çatışmasına yol açılmaması, UİHK'leri düzenleyen kanunlarda yer almıştır.²

Ulusal insan hakları kurumlarının yarı-yargısal yetkiler kullanması konusunda Paris Prensipleri bir zorunluluk getirmemiş, bunu ülkelerin seçimine bırakmıştır.³ Yarı-yargısal yetkilerinin yanı sıra UİHK'ler yargısal süreçlere de çeşitli şekillerde katılabilmektedirler. BM EKOSOK'un 1997 tarihli oturumunda görüştüğü, BM Genel Sekreterliği'nin UİHK'lerin İnsan Hakları Komisyonu (o zamanki adıyla) toplantılarına katılımı ile ilgili önerilerini de içeren raporunda, UİHK'lerin böylesi toplantılara hükümetlerden ayrı olarak kendi namlarına ve ayrı bir statü ile katılması konusunda devletlerin çoğunlukla destekleyici bir yaklaşım sergilediği belirtilmiştir.⁴ UİHK'lerin böyle toplantılara katılım konusunda üç ayrı seçeneğe sahip oldukları ve bu seçeneklerin; (1) UİHK'lerin hükümet delegeleri arasında sayılması ve konuşma zamanlarının kendi

---

¹ **A Handbook of NHRI**, para. 91; Lone Lindholt & Fergus Kerrigan, “*General Aspects of Quasi-Judicial Competence of National Human Rights Institutions*”, **National Human Rights Institutions: Articles and Working Papers**, The Danish Center for Human Rights, ed. By Birgit Lindsnaes & Lone Lindholt& Kristine Yigen, 2001, sf. 93; Gauthier De Beco, “*National Human Rights Institutions in Europe*”, **Human Rights Law Review**, 7:2, OUP, 2007, 339-340.

² Ancak, bunun da istisnaları mevcuttur. Hırvatistan Ombudsmanı, söz konusu yargısal süreç haklı gösterilemeyecek şekilde uzamış veya bu yetkiler kötüye kullanılmış ise ilgili şikayeti incelemeye alabilmektedir. (bkz. The Ombudsman's Act, Class: 011-01/12-01/75 Reg. No.: 71-05-03/1-12-2, art. 22).

³ Additional principles concerning the status of commissions with quasi-judicial competence, Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles), adopted by General Assembly resolution 48/134 of 20 December 1993.

⁴ E/CN.4/1998/47, 30 December 1997, para. 7.

hükümetlerine ait olan zaman içerisinde kullanılması, (2) kendi hükümet delegeleri arasında sayılması fakat kendilerine ait ayrı bir konuşma süresi verilmesi, (3) HDÖ'lerde olduğu gibi toplantılara kendi namlarına katılmaları ve ayrı konuşma sürelerini kullanmaları olduğu vurgulanmıştır.⁵ Bütün bu veriler, bize UİHK'lerin statülerinin henüz netliğe kavuşturulmadığını ve hem HDÖ hem de hükümeteşel organ benzeri özellikleri haiz olduğunu göstermektedir. UİHK'lerin, bu kendine özgü yapısının sonucu olarak ulusalüstü insan hakları hukukunda yeni bir aktör olarak görülmesi fikri doktrinde de taraftar bulmuştur.⁶

UİHK'lerin yargısal süreçlere katılımı ve bu alandaki rolü konusunda bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. ICC'nin girişimleriyle düzenlenen uluslararası konferanslardan dokuzuncusu olan Nairobi Konferansı UİHK'lerin adaletin işletilmesi/yürütümü (*administration of justice*) konusundaki rolüne adanmıştır.⁷ Konferans sonucu ilan edilen Nairobi Bildirisi'nin 19. maddesinde:

*“özellikle adalete ve yargısal makamlara erişim, yasaların uygulanması, tevkif ve ıslah faaliyetlerine ilişkin olmak üzere adaletin işletilmesinin/yürütümünün etkili bir şekilde temin edilmesinde UİHK'lerin oynayacağı önemli rolün tanındığı”*⁸

belirtilmiştir. Bu düzenleme, ilk bakışta daha çok UİHK'ler ve ulusal yargı mekanizmaları arasındaki ilişkilere yönelik görünse de bunun içerisine ulusalüstü yargı makamlarına erişim ve yine ulusalüstü normların uygulanması hususu da girmektedir. Bildiri'deki bir başka maddede ise:

---

⁵ E/CN.4/1998/47, 30 December 1997, para. 8. Burada yargısal süreçlerden bahsedilirken herhangi bir kısıtlayıcı terim kullanılmamıştır. Bu da bizi hem ulusal hem de ulusalüstü yargı süreçlerinin kastedildiği sonucuna götürmektedir.

⁶ Morten Kjaerum, **National Human Rights Institutions Implementing Human Rights**, Det Danske Center for Menneskerettigheder, 2003, sf. 17; Amrei Müller & Frauke Seidensticker, **The Role of National Human Rights Institutions in the United Nations Treaty Body Process**, German Institute For Human Rights, Berlin, December 2007, sf. 77.

⁷ Ninth International Conference of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, Nairobi, Kenya, 21-24 October 2008, The Nairobi Declaration, art.1.

⁸ The Nairobi Declaration, art. 19 : “Recognizing the important role that NHRIs play in ensuring an effective administration of justice, in particular with regard to access to justice, the judiciary, law enforcement and correctional and detention facilities”. (Maddenin çevirisi tarafımızca yapılmıştır).

“UİHK’lerin mahkemelere ilişkin rolünün, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde en yüksek standartların temini için yapıcı faaliyetleri amaçlayan işbirliği ve destek sağlama olduğunun kabul edildiği”⁹

ilan edilmiştir. Bildiri’de yer alan bu iki genel mahiyetteki cümleden sonra ‘UİHK’ler, Yargı Makamları ve Adalete Erişim’ başlığı altında ayrıntılı rehber ilkeler düzenlenmiştir. Bu ilkelere göre, insan hakları ihlallerine ilişkin başvuruları kabul etme ve mağdurlara destek sağlama yükümlülüğüne dair UİHK’lerin, mağdurların tazminat elde etmesini temin etmek üzere ve özellikle mağdur edilebilir grupların adalete eşit şekilde erişimini sağlama yönünde faaliyet göstermesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁰ Bunun yanı sıra, yargı makamlarının uluslararası insan hakları normlarına bağlılığının ve uyumluluğunun, yargı üyelerinin bu konudaki bilinçlerinin artırılması, eğitim faaliyetleri, yargısal makamlara başvuran kişilerin bilgilendirilmesi ve eğer mümkünse ulusal ve bölgesel yargısal süreçlere *amicus curiae* olarak katılım aracılığıyla bu işlevin geliştirilmesi önerilmiştir.¹¹

BM’nin UİHK’lerin tanıtılması için çıkardığı bir kitapta, UİHK’lere insan hakları ile ilgili meselelerde yargısal süreçlere katılımını sağlayacak (özellikle *amicus curiae* olarak) yetkilerin tanınabileceği belirtilmiştir.¹² Yargısal süreçlere katılma yetkisinin *otomatik* olmadığı ve bunun mahkemelerden izin alınarak yapılması gerektiği ve UİHK’nin söz konusu davaya katılımı konusundaki menfaatini göstermesi gerektiği ayrıca vurgulanmıştır.¹³

Çalışmanın bu bölümünde UİHK’lerin yargısal süreçlere hangi sıfatlarla katılabileceği hem ulusal hem de uluslararası ölçekte ele alınacak ve böylece bazı çıkarımlarda bulunulacaktır.

⁹ The Nairobi Declaration, art. 21 : “Acknowledging that the role of NHRIs with regard to courts is one of support and cooperation, aimed at a constructive engagement in order to ensure the highest standards for the promotion and protection of human rights”. (Maddenin çevirisi tarafımızca yapılmıştır).

¹⁰ The Nairobi Declaration, art. 33/a.

¹¹ The Nairobi Declaration, art. 33/d.

¹² **A Handbook of NHRI**, para. 295.

¹³ **A.e.**, para. 296. (Vurgu bize aittir).

A. UİHK'lerin Ulusal Yargı Süreçlerine Katılımı

UİHK'ler, görev alanları itibariyle yargısal organlarla benzeşmektedir. UİHK'ler, kendilerine verilen bu görevleri yerine getirirken yargısal organlarla genel olarak işbirliği içerisinde çalışıp, yargının daha sağlıklı işleyebilmesi açısından da çalışmalar yürütmektedir.¹⁴ Bu bölümde, iç hukukta UİHK'lerin yargısal organlarla ilişkileri incelenmektedir.

1. UİHK'lerin Yarı-Yargısal Yetkileri

UİHK'lerin yarı-yargısal yetkilere sahip olabileceği Paris Prensipleri'nde düzenlenmiştir. Paris Prensipleri'nde doğrudan “yarı-yargısal” terimi kullanılırken ulusal mevzuatlarda bu terim yer almamaktadır.¹⁵ ICC Akreditasyon Alt Komitesi, yarı-yargısal yetkilere sahip UİHK'lerin hem özel hukuk kişilerine hem de kamu hukuku tüzel kişilerine karşı yapılan başvuruları, rıza verildiği takdirde mağdur adına yapılan başvuruları kabul edebileceğini, alternatif uyuşmazlık çözüm yollarını deneyerek taraflar arasında gizli ve dostane çözüm sağlayabileceğini, bağlayıcı kararlar olarak uyuşmazlıkları çözüme kavuşturabileceğini, bulgularını mahkemelere veya özel yargı yerlerine gönderebileceğini ve aldığı kararların uygulanması için mahkemeye başvurabileceğini belirtmiştir.¹⁶

Bu bölümde dikkate alınan UİHK'ler yalnızca A statüsüne sahip olanlardır. Haziran 2014 tarihi itibariyle A statüsüne sahip olan 71 UİHK'den 53'ü şikayet başvurularını kabul ederek yarı-yargısal yetkiler kullanmaktadır.

Bireyler, bunların temsilcileri, üçüncü kişiler, HDÖ'ler, sendikalar veya temsil yetkisine sahip başka kuruluşlarca yapılabilecek şikayet başvurusu sonucunda UİHK'lerin izleyeceği yollar şu şekilde belirtilmiştir: **1) Dostane çözüm/uzlaşma; 2) Hak sahibini bilgilendirme veya destek; 3) Şikayetleri yetkili makamlara iletmek; 4) Değişiklik önerileri ve tavsiyeler.**¹⁷ Bu başlıkta, Paris

¹⁴ Eren, **Yorum İlkeleri**, sf. 466.

¹⁵ Lindholt & Kerrigan, **a.g.m.**, sf.93.

¹⁶ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 56.

¹⁷ Paris Prensipleri'nin ilgili maddelerinin Yard. Doç. Dr. Kerem Altıparmak ve Arş. Gör. Hasan Sayim Vural tarafından yapılmış çevirisi : “... **1) uzlaştırma yoluyla veya yasayla çizilmiş sınırlar dahilinde bağlayıcı kararlar olarak veya gerektiğinde gizlilik esasına dayalı olarak dostane çözüm aramak; 2) dilekçe sahibini haklarına ve özellikle ulaşabileceği giderim**

Prensipleri'nden doğan bu görevlerin yanı sıra ÜİHK'lerin kendi mevzuatlarında bulunan bazı ek görevler de göz önünde bulundurularak ulusal düzlemde yargısal süreçlere katılım meselesi açıklanmaya çalışılacaktır.

a. Bağlayıcı Kararlar ve Geçici Önlem Alma Yetkisi

ÜİHK'lere verilen yetki, genel olarak, tavsiye niteliğinde ve bağlayıcı olmayan kararlar almaktır. Bu eğilim, hem Paris Prensipleri'nde hem de ÜİHK'lerin büyük çoğunluğunda görülmektedir. Ancak, Paris Prensipleri ÜİHK'ler için asgari standartlar öngörmektedir. Bunun ilerisine giden her düzenleme Paris Prensipleri'ne aykırılık teşkil etmeyeceği gibi madde 2'de yer alan '*olabildiğince geniş yetki*' kuralına da uygunluk arz etmektedir. BM'nin ÜİHK'ler için hazırlamış olduğu el kitabında, bu kurumların bağlayıcı kararlar alabilmesinin özellikle şikayet inceleme usulünde kendisine önemli bir güç kazandıracağı belirtilmiştir.¹⁸

Örneğin, Kenya Ulusal İnsan Hakları Komisyonu (KNCHR), kurucu Kanununun 19. maddesindeki düzenlemeye göre görevlerini yerine getirebilmek için mahkeme benzeri yetkiler kullanmaktadır. Bu görevler arasında, kanunsuz olarak özgürlüğünden yoksun bırakılan kişinin bırakılması, hak ihlali bulgularında mağdura tazminat ödenmesi ve gerekli görülen başka yasal giderimler yer almaktadır.¹⁹ Bu kararların temyizi için ise Yüksek Mahkeme'ye gidilebilmektedir.²⁰ Böyle bir başvurunun olmaması halinde ise karar lehine olan taraf bunların uygulanması için başvuruda bulunabilmekte ve bu kararlar Yüksek Mahkeme kararları gibi işlem görmektedir.²¹ Kenya'daki ÜİHK'nin adeta bir

---

yollarına ilişkin olarak bilgilendirmek ve bu yollara başvurmasına destek olmak; 3) tüm şikayet veya dilekçeleri dinlemek veya onları yasayla çizilmiş sınırlar dahilinde diğer yetkili makamlara iletmek; 4) özellikle haklarını aramak için başvuruda bulunan kimselerin karşılaştıkları güçlükler zemin hazırlaması durumunda, yasalarda, düzenleyici işlemlerde ve idari pratiklerde değişiklik veya reform önerileri sunmak da dahil, yetkili makamlara tavsiyelerde bulunmak.", şeklindedir. Bkz. http://www.ihop.org.tr/dosya/uihk/paris_ilkeleri.pdf (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹⁸ **A Handbook of NHRI**, para. 279.

¹⁹ The Kenya National Commission on Human Rights Act, No. 9 of 2002, Published by the National Council for Law Reporting with the Authority of the Attorney General, art. 19/2.

²⁰ The Kenya National Commission on Human Rights Act, art. 19/3.

²¹ The Kenya National Commission on Human Rights Act, art. 19/5.

mahkeme gibi kararlar verebildiği ve bu kararların da Yüksek Mahkeme kararları gibi uygulandığı görülmektedir.

Uganda İnsan Hakları Komisyonu'nun yetkilerinin düzenlendiği Uganda Anayasası'nın 53. maddesinde Kenya'daki düzenlemeye koşut olarak, özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişinin serbest bırakılması, tazminat ödenmesi ve herhangi bir yasal giderim belirleme yetkisi Komisyon'a verilmiştir.²² Yine burada da Komisyon'un bu kararlarının Yüksek Mahkeme'de temyiz edilebilmesinin önü açılmıştır.

Nepal İnsan Hakları Komisyonu, şikayet başvurusu sonucu veya re'sen yapılan soruşturma ile bir mağdura tazminat ödenmesine karar verebilmektedir.²³ Mağdurun ölmesi veya başka bir şekilde tazminatı alamayacak durumda olması halinde bu ödemenin mağdurun yakınlarına yapılabileceği yine aynı düzenlemede yer almaktadır.²⁴ Ayrıca bu kanunda dikkat çekici bir başka düzenleme de mağdura ödenen tazminat için sorumlu devlet görevlisine rücu edilmesidir.²⁵

Zambiya İnsan Hakları Komisyonu için ise Kenya ve Uganda örneklerinde yer alan özgürlüğünden yoksun bırakılan kişinin serbest bırakılması, mağdura veya ailesine tazminat ödenmesinin yanı sıra ihlale uğrayan kişinin mahkemede giderim talep etmesi ve diğer bütün yasal giderimler, Komisyon'un gerekli gördüğü hallerde önerebileceği önlemler olarak düzenlenmektedir.²⁶ Zambiya'daki düzenleme, önceki iki örneğin aksine bağlayıcı olmaktan çok tavsiye niteliğindedir.

b. Dostane Çözüm/Uzlaşma

Yarı-yargısal yetkilere sahip olan UIHK'ler aldıkları şikayet başvurularını inceledikten sonra eğer bulguladıkları sonuç yargısal makamlara iletilmesi

---

²² Constitution of Republic of Uganda, 1995, art. 53. http://www.statehouse.go.ug/sites/default/files/attachments/Constitution_1995.pdf (Çevrimiçi) , 15/06/2014.

²³ National Human Rights Commission Act, No. 14 of 2068, 21 January 2012, art. 16.

²⁴ National Human Rights Commission Act, art. 17/6.

²⁵ National Human Rights Commission Act, art. 17/8.

²⁶ The Human Rights Commission Act, vol.4 ch. 48, 1996, art. 10/4.

gereken mahiyette değil ise genel olarak yapılmaya çalışılan, taraflar arasında uzlaşma/dostane çözüm yoluna gidilmesidir.

Örneğin, Güney Kore İnsan Hakları Komisyonu'nun uzlaşma sağlanması için bir komite kurup bu sonuca ulaşmasından sonra, Komisyon'un uzlaşma kararı mahkemede varılan bir anlaşma ile aynı mahiyettedir.²⁷

Nepal İnsan Hakları Komisyonu ise uzlaşma yapılmasının mümkün olmadığı ciddi insan hakları ihlallerinin dışında taraflar arasında bir uzlaşma sağlarsa, bunun koşullarına uyma yükümlülüğü tarafların üzerindedir.²⁸

Bu iki örnekten anlaşılacağı üzere her ülkenin hukukuna göre farklılık gösteren yönler olsa da genel olarak dostane çözüm/uzlaşma yolunun UİHK'lerin yarı-yargısal yetkilerinin en spesifik örneği olduğu görülmektedir.

2. UİHK'lerin Yargılamayla İlişkisi

UİHK'ler, çoğunlukla, mahkeme gibi işlev görmedikleri için şikayet başvurusu veya re'sen başlattıkları soruşturmaların sonucunda yargı makamlarının yetkisi altına giren bir durumu bulgularlarsa bunları söz konusu yargısal makama iletmektedirler. Paris Prensipleri'nin yarı-yargısal yetkilere sahip UİHK'ler için getirdiği ek ilkelerde bu görev daha geniş bir tanımlamayla, '*herhangi yetkili bir makama iletmek*' olarak tanımlanmıştır.²⁹ Bu, UİHK'lerin mağdur adına başvuru yapabilmelerinin yanı sıra suç duyurusu şeklinde veya mağduru tüketebileceği giderim yolları konusunda bilgilendirmek ve ona destek vermek şeklinde olmaktadır.

a. Yargı Makamlarına Başvuru Yetkisi

UİHK'lere yarı-yargısal yetkiler veren şikayet başvurusu usulünde genel bir düzenleme konusu, yargısal bir makamın yetkisi altında bulunan veya halihazırda bir yargısal makam tarafından görülen bir vakanın şikayet başvurusuna konu

---

²⁷ National Human Rights Commission Act, art. 43.

²⁸ National Human Rights Commission Act, art. 14/2.

²⁹ Additional principles concerning the status of commissions with quasi-judicial competence, Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles), adopted by General Assembly resolution 48/134 of 20 December 1993.

olamayacağıdır. Bu nedenle, UİHK'ler kendilerine gelen başvurularda veya re'sen başlattıkları soruşturmalarda böyle bir durumla karşılaştıklarında artık bunu ya ilgili yargısal makama eğer tabi oldukları kanun buna izin veriyorsa bizzat kurum olarak mağdur adına götürmekte veya yargısal prosedürlerin başlatılması için iç hukukta gerekli organa sevk etmektedirler.³⁰

UİHK'lerin, yargısal makamların yetkileri ile çatışmamak için mahkeme önünde işlem başlatabilme yetkisiyle donatılması gerektiği görüşü doktrinde savunulmuştur.³¹ Biz de UİHK'lerin mahkemeye başvurmalarını iki alt başlık halinde inceleyeceğiz.

(1) Mağdur Namına Başvuru

UİHK'ler, bazı ülkelerde iç hukukta mağdur namına yargısal makamlara başvurma hakkına sahiptir. Bu düzenlemelerin amacı kendi adlarına mahkemeye başvurabilen UİHK'lerin aynı zamanda mağdur namına hareket etmesinin de önünün açılması ve mahkemeye erişim imkanı kısıtlı olan mağdurlar için giderim sağlanmasıdır.

Örneğin, Güney Afrika İnsan Hakları Komisyonu'nun yetkilerinin düzenlendiği kanunda, soruşturduğu vakaları kendi adına veya birey, birey grupları ya da belli bir sınıf adına yetkili mahkeme önüne götürebileceği belirtilmektedir.³² Nijerya İnsan Hakları Komisyonu'na da mağdur adına giderim ve tazminat yolları arama görevi verilmiştir.³³

Ukrayna Ombudsmanı, kendisi veya temsilcisi vasıtasıyla yargılama süreçlerine katılabildiği gibi sağlık sebepleri veya herhangi başka bir sebepten

---

³⁰ **A Handbook of NHRI**, para. 273-276.

³¹ Mohammad-Mahmoud Mohamedou, "*The Effectiveness of National Human Rights Institutions*", **National Human Rights Institutions: Articles and Working Papers**, The Danish Center for Human Rights, ed. By Birgit Lindsnaes & Lone Lindholt & Kristine Yigen, 2001, sf. 56.

³² South African Human Rights Commission Act, No. 40 of 2013, Government Gazette, Vol. 583, 22 January 2014, No. 37253, art. 13/3(b).

³³ National Human Rights Commission Act, Official Gazette No. 28 Vol. 82, 6 October 1995, art. 5/c.

dolayı mahkemeye ulaşamayan kişilerin adına da mahkemelere başvuruda bulunabilmektedir.³⁴

Mağdur namına mahkemeye başvurma yetkisinin UİHK'lere verilmesi, mahkemeye erişim anlamında sıkıntı yaşayan mağdur edilebilir grupların korunması bağlamında son derece önemlidir. UİHK'lerin mağdur namına mahkemeye başvuruları hem söz konusu hak ihlalinin kamuoyu tarafından daha geniş ve detaylı bir şekilde bilinmesini sağlayacak hem de mahkemeler tarafından hızlı ve etkin bir şekilde çözüme kavuşturulması ihtimali çok daha yüksek olacaktır.

(2) Suç Duyurusu veya Mahkemeye Başvuru

UİHK'lerin soruşturma veya şikayet sonucu yaptıkları inceleme ile mahkemeye iletilmesi gereken veya suç teşkil eden sonuçları bulgulaması ile savcılığa veya mahkemeye söz konusu bu bulgularını iletmesi, yargısal süreçlere katılımın bir başka örneğidir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin hazırladığı bir kitapta UİHK'lerin, yasalar izin verdiğiince, bir kararın uygulanması veya giderim elde edilmesi için mahkemelere başvurma yetkisinin olduğu söylenmektedir.³⁵

Uluslararası Af Örgütü hazırladığı bir raporda, bazı UİHK'lerden insan hakları ihlallerine yönelik yaptıkları tavsiyelere rağmen kolluk kuvvetlerinin veya savcılık makamlarının gerekli adımları atmadıklarına dair çokça şikayetler aldıklarını belirtmiştir. UİHK'lerin bu gibi durumlarda sessiz kalmayıp daha ileri adımları atmasını, gerekirse mahkemeler önünde veya iç hukukta bir yol kalmadıysa uluslararası organlar önünde gereken adımları atması gerektiği raporda verilen öneriler arasındadır.³⁶

Örneğin, Kenya İnsan Hakları Komisyonu, yaptığı incelemeler sonucu bir insan hakları ihlali durumunu bulduğunda savcılığa veya yetkili başka bir

---

³⁴ Law of Ukraine on the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, 23 December 1997, art. 13/10.

³⁵ **History of NHRI/OHCHR**, sf. 77.

³⁶ National Human Rights Institutions: Amnesty International's Recommendations for Effective Protection and Promotion of Human Rights, 1 October 2001, art. 4.D.3, sf. 17.

organa bu durumu iletmekle veya uygun gördüğü herhangi başka bir işlemi yapmakla yükümlüdür.³⁷ Gana İnsan Hakları ve İdari Yargı Komisyonu da mahkemeye başvurunun yanı sıra soruşturma sonucu hazırladığı raporlarda önerdiği önlemlerin veya eylemlerin yerine getirilmemesi halinde mahkemeye bunun yerine getirilmesi için başvurabilmektedir.³⁸ Mauritius İnsan Hakları Komisyonu, bir başvuruyu uzlaştırma yoluyla çözemese yaptığı inceleme sonucu elde ettiği verileri eğer konusu suç teşkil ediyorsa Savcılığa iletmektedir.³⁹ Kenya İnsan Hakları Komisyonu ise böylesi bir durumda bizzat kendi adıyla Yüksek Mahkeme önünde gerekli yargısal prosedürleri başlatabilmektedir.⁴⁰ Yine Hindistan İnsan Hakları Komisyonu, aldığı kararların uygulanması için Yüksek Mahkeme'ye veya Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmektedir.⁴¹ Buna benzer yetkiler; Namibya Ombudsmanı⁴², Ruanda İnsan Hakları Komisyonu⁴³, Tanzania İnsan Hakları ve İyi Yönetişim Komisyonu⁴⁴, Moğolistan İnsan Hakları Komisyonu⁴⁵, Timor-Leste İnsan Hakları ve Adalet Ombudsmanı⁴⁶, Arnavutluk Halk Avukatı⁴⁷, Azerbaycan Ombudsmanı⁴⁸, Bosna-Hersek Ombudsmanı⁴⁹, Ermenistan Ombudsmanı⁵⁰, İrlanda İnsan Hakları Komisyonu⁵¹, Polonya Ombudsmanı⁵², İngiltere İnsan Hakları ve Eşitlik Komisyonu⁵³, Arjantin

---

³⁷ The Kenya National Commission on Human Rights Act, art. 25/a.

³⁸ The Commission on Human Rights & Administrative Justice Act, Act No. 456, 6 July 1993, art. 7/1(c)-art. 9-art. 18/2.

³⁹ National Human Rights Commissions Act, No. 19 of 1998, 18 December 1998, art. 4/4.

⁴⁰ The Kenya National Commission on Human Rights Act, art. 25/b.

⁴¹ The Protection of Human Rights Act, No. 43 of 2006, art. 18/b.

⁴² The Ombudsman Act, No. 7 of 1990, Government Gazette of The Republic of Namibia, No. 32, 14 June 1990, art. 5/1(cc)-5/1(dd).

⁴³ Law No. 19/2013 of 25/03/2013 Determining Missions, Organisation and Functioning of the National Commission for Human Rights, art. 9.

⁴⁴ The Commission for Human Rights and Good Governance Act, Chapter 391 of 2001, art. 15/3.

⁴⁵ The National Commission on Human Rights Act, 7 December 2000, art. 15.1.3-art.16.1.6-art. 17.1.1

⁴⁶ The Statute of the Office of the Ombudsman for Human Rights and Justice, Law No. 7/2004, art. 33/4.

⁴⁷ Law on the People's Advocate, No.8454, 4 February 1999, art. 21/d.

⁴⁸ Constitutional Law on the Human Rights Commissioner (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan, art. 13.2.7.

⁴⁹ Law on the Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina, Official Gazette of Bosnia and Herzegovina 22 January 2004, art. 4/2-art. 6.

⁵⁰ Law of Republic of Armenia on the Human Rights Defender, Adopted: 21/10/2003 Signed: 19/11/2003 Entered into force: 01/01/2004, art. 15/4.

⁵¹ Human Rights Commission Act, No. 9 of 2000, art. 11.

⁵² The Ombudsman Act, 15 July 1987, art. 14/6.

⁵³ Equality Act, 2010, art. 24-art. 30/1.

Ombudsmanı⁵⁴, Ekvador Ombudsmanı⁵⁵, Guatemala Ombudsmanı⁵⁶, Peru Ombudsmanı⁵⁷, Venezuela Ombudsmanı⁵⁸, Şili Ulusal İnsan Hakları Enstitüsü⁵⁹ ve Kosta Rika Ombudsmanı'na⁶⁰ da kanunlarında tanınmıştır.

(3) *Habeas Corpus*, *Habeas Data* ve *Amparo* Başvuruları

Latin Amerika'daki birçok ülkenin sıklıkla uyguladığı *habeas corpus*, *habeas data* ve *amparo* usullerini ayrı bir başlık altında değerlendirmek daha uygun görünmektedir.

Habeas corpus; genel olarak, gözetim altında bulundurulmuş kişinin bu durumunun yargıçlar tarafından hukukilik bakımından denetimine verilen addır. Kökeni İngiliz hukukuna dayanan⁶¹ bu kavram güncel anlamda kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına karşılık gelmektedir.

Habeas data ise genel olarak, kişinin görüntüsünü, mahremiyetini ve onurunu da içeren özel yaşamının ve kişisel bilgilerinin anayasal şikayet yoluyla korunması hakkı anlamına gelmektedir. İlk olarak Almanya gibi bazı Avrupa ülkelerinde görülen bu hak, günümüzde özellikle Latin Amerika'da sıklıkla anayasalarda düzenlenmektedir.⁶²

Amparo; anayasal hakların, yargısal makamlar da dahil olmak üzere devletin müdahalelerine karşı Yüksek Mahkemelerce korunması anlamına gelmektedir. Kökeni Meksika hukukuna dayanan bu kavram bugün Latin Amerika ülkelerinin birçoğunun anayasasında yer almaktadır.⁶³ *Amparo* için yalnızca bir mahkeme

⁵⁴ Ley No. 24.284 De Creacion Del Defensor Del Pueblo, art. 26.

⁵⁵ Ley Organica de la Defensoria del Pueblo, art. 14.

⁵⁶ Ley de la Comisión de los Derechos Humanos del Congreso de la República y del Procurador de los Derechos Humanos, Decreto No. 54-86 El Congreso De La Republica De Guatemala, art. 27.

⁵⁷ Modificatoria A La Ley Organica De La Defensoria Del Pueblo, Ley No. 29882, art. 14.

⁵⁸ Ley De La Procuraduria Para La Defensa De Los Derechos Humanos, art. 29/13.

⁵⁹ Ley Del Instituto Nacional De Derechos Humanos, No. 20.405, art. 3/5.

⁶⁰ Ley De La Defensoria De Los Habitantes De La Republica, art. 12/4-art.13.

⁶¹ Paul D. Halliday, **Habeas Corpus : From England to Empire**, Harward University Press, 2010, sf. 2.

⁶² Andres Guadamuz, "Habeas Data : The Latin-American Response to Data Protection", **Journal of Information Law & Technology (JILT)**, 2000 (2), <http://elj.warwick.ac.uk/jilt/00-2/guadamuz.html> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

⁶³ Axel Tschentscher & Caroline Lehner, "The Latin American Model of Constitutional Jurisdiction : Amparo and Judicial Review", Revised and extended English translation of a

kararı veya hukuki koruma türü şeklinde bir tanım getirmek yerine onu başlı başına bir hukuki prosedür olarak adlandırmak gerekmektedir.⁶⁴ İlk başlarda *habeas corpus* ve *habeas data* haklarını da içerisine alan bu kavram daha sonraları bu hakların özgünleşmesi ile bunların dışında kalan temel hakları kapsar hale gelmiştir.⁶⁵ Ancak, Venezuela, Guatemala ve Meksika’da *amparo* kavramı halen ötekileri de kapsar şekilde geniş olarak düzenlenmektedir.⁶⁶

Ekvador Ombudsmanlığı’nın kurucu kanununda, kendisine verilen görevler arasında Anayasa Mahkemesi önünde *habeas corpus*, *habeas data* ve *amparo* başvurusunda bulunabilmek de yer almaktadır. Ayrıca *habeas corpus* bağlamında mağdura yardımcı olmak ve bu süreçlere müdahale etmek de Ombudsman’a verilen görevler arasındadır.⁶⁷ Peru Ombudsmanı’na da bu görevler, madde numarası dahil olmak üzere aynı şekilde düzenlenerek, verilmiştir.⁶⁸

Venezuela Ombudsmanı; *habeas corpus*, *habeas data* ve *amparo* da dahil olmak üzere tedbir mahiyetindeki başka önlemler ile ilgili başvuru yapabildiği gibi bu başvurulara katılabilmekte veya müdahalede bulunabilmektedir.⁶⁹

Nikaragua Ombudsmanı da gerekli veya zorunlu gördüğü hallerde *habeas corpus* ve *amparo* kararları için Anayasa Mahkemesi’ne başvuruda bulunabilir.⁷⁰ Paraguay Ombudsmanı, bireylerin kendi haklarına hanel gelmeksizin *habeas corpus* ve *amparo* başvurusunda bulunabilmektedir.⁷¹

Bolivya Ombudsmanı’nın yetkilerinin düzenlendiği kanun maddesinde ve Bolivya Anayasası’nın 222. maddesinde Ombudsman’ın *amparo* ve *habeas*

German paper to be published in the Jahrbuch für öffentliches Recht in 2014, SSRN Research paper No. 2296004, www.ssrn.com, (Çevrimiçi), 15/06/2014, sf. 6.

⁶⁴ Allan R. Brewer-Carias, “The Latin American Amparo Proceeding and the Writ of Amparo in the Phillipines”, **City University of Hong Kong Law Review**, Vol. 1.1, 2009, sf. 74.

⁶⁵ Tschentscher & Lehner, **a.g.m.**, sf. 6-7.

⁶⁶ Brewer-Carias, **a.g.m.**, sf. 79-80.

⁶⁷ Ley Organica de la Defensoria del Pueblo, Ley No. 26520, Res. R-22-058 (R.O. 280, 8-III-2001), art. 9/2.

⁶⁸ Modificatoria A La Ley Organica De La Defensoria Del Pueblo, Ley No. 29882, Publicada el 07/06/12, art. 9/2.

⁶⁹ Ley Organica De La Defensoria Del Pueblo, , G.O. (37995), 05/08/2004, art. 15/2.

⁷⁰ Ley De La Procuraduria Para La Defensa De Los Derechos Humanos, Ley No. 212, Aprobada el 13 de Diciembre de 1995, Publicada en La Gaceta No. 7 del 10 de Enero de 1996, art. 21.

⁷¹ Organica De La Defensoria Del Pueblo, Ley no. 631/95, art. 10/7.

corpus kararları için başvuruda bulunabileceği belirtilmiştir.⁷² Kosta Rika Ombudsmanlığı'nın kurucu kanununda da kuruma tanınan yetkiler arasında habeas corpus ve amparo başvurularında bulunmak yer almaktadır.⁷³

Latin Amerika'da bu anayasal koruma usullerine verilen önem UIHK'lere de bu anlamda bazı görev ve yetkilerin sağlanması sonucunu doğurmuştur. Böylece, Latin Amerika hukukunda, UIHK'ler için yargısal süreçlere spesifik bir katılım yolu açılmıştır.

b. Anayasa Mahkemesine Başvuru

Bazı UIHK'lerin anayasallık denetimi için Anayasa Mahkemelerine başvurabilme yetkileri bulunmaktadır. Bu, normun anayasallığının denetimi şeklinde olabildiği gibi bazı örneklerde anayasal şikayet yolunun da kullanılabilirdiği görülmektedir.

İspanya Ombudsmanı, Anayasa'ya ve Anayasa Mahkemesi Kanunu'na göre bireysel başvuru veya anayasallık denetimi için Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunabilmektedir.⁷⁴ Azerbaycan Ombudsmanı, yürürlükte olan yasal düzenlemeler sonucu hakları ihlal edilen birisi mevcut ise Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunma yetkisine sahiptir.⁷⁵ Hırvatistan Ombudsmanı, yetkisi altına giren yasaların ve diğer düzenlemelerin Anayasa'ya uygunluğunun denetimi için Anayasa Mahkemesi önünde işlem başlatabilmektedir.⁷⁶ Portekiz Ombudsmanı, herhangi bir yasal düzenlemenin anayasaya aykırılığının veya hukuk dışılığının incelenmesini Anayasa Mahkemesi'nden talep edebilmektedir.⁷⁷ Sırbistan'da Ombudsman, yasaların, düzenlemelerin ve diğer eylemlerin anayasallığının ve hukukiliğinin incelenmesi için Anayasa Mahkemesi önünde işlem başlatma

---

⁷² Constitución Política Del Estado, Capitulo Segundo, Funcion De Defensa De La Sociedad, Sección I, Defensoria Del Pueblo, art.222; Ley Del Defensor Del Pueblo, Ley No. 1818, Ley De 22 De Diciembre de 1997, art. 11/1.

⁷³ Ley De La Defensoria De Los Habitantes De La Republica, No. 7319, 17 de Noviembre de 1992, art. 21.

⁷⁴ Organic Act Regarding the Ombudsman, No. 3/1981, 6 April 1981, art. 29.

⁷⁵ Constitutional Law on the Human Rights Commissioner (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan, art. 13.2.8.

⁷⁶ The Ombudsman's Act, Class: 011-01/12-01/75 Reg. No.: 71-05-03/1-12-2, art. 6/2.

⁷⁷ Statute of the Portuguese Ombudsman, 2007, art. 20/3.

yetkisine sahiptir.⁷⁸ Arnavutluk'ta Halk Avukatı da, Anayasa'nın 134. Maddesine göre Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapma hakkı olanlar arasında sayılmıştır.⁷⁹

Gürcistan Ombudsmanı, insan haklarını sınırlayıcı bir referandum düzenlemenin Anayasa'nın belli bazı düzenlemelerine aykırı olduğunu veya böyle bir yasal düzenlemenin Anayasa'da düzenlenen insan hakları ve temel özgürlükleri ihlal edeceğini düşünürse, Anayasa Mahkemesi'ne dava açabilme yetkisine sahiptir.⁸⁰

Ukrayna Ombudsmanı, parlamento tarafından düzenlenen yasaların veya diğer düzenlemelerin, Devlet Başkanlığı tarafından yapılan düzenlemelerin ve Bakanlar Kurulu tarafından yapılan düzenlemelerin Anayasa'ya uygunluğunun denetimi için Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmektedir.⁸¹

Kolombiya Ombudsmanı, re'sen veya talep üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından insan hakları ile ilgili yasaların anayasallık denetimi için dava açma, bu bağlamdaki davalara itiraz etme veya bunları savunma yetkisine sahiptir.⁸² Nikaragua'da Ombudsman, gerekli ve zorunlu gördüğü hallerde anayasallık denetimi için Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmektedir.⁸³ Peru Ombudsmanı⁸⁴ ve Ekvador Ombudsmanı⁸⁵ da birebir aynı olan kanun maddelerine göre yasaların Anayasa'ya uygunluğunun denetimi için Anayasa Mahkemesi'ne başvurma yetkisine sahiptir.

Yine, Anayasa Mahkemesi önündeki yargısal süreçlere UIHK'lerin katılımının bir başka örneği de Polonya'da görülmektedir. Polonya Ombudsmanı,

---

⁷⁸ Law on the Protector of Citizens, Official Gazette of the Republic of Serbia No. 79/2005 and 54/2007, art. 19.

⁷⁹ Arnavutluk Anayasası, md. 134, bkz. www.constituteproject.com (Çevrimiçi), 15/06/2014.

⁸⁰ Law on the Public Defender of Georgia, art. 21/i.

⁸¹ Law of Ukraine on the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, art. 13/3.

⁸² Por la cual se establecen la organización y funcionamiento de la Defensoría del Pueblo y se dictan otras disposiciones en desarrollo del artículo 283 de la Constitución Política de Colombia, Ley 24 de 1992, art. 9/9.

⁸³ Ley De La Procuraduria Para La Defensa De Los Derechos Humanos, art. 21.

⁸⁴ Modificatoria A La Ley Organica De La Defensoria Del Pueblo, Ley No. 29882, art. 9/2.

⁸⁵ Ley Organica de la Defensoria del Pueblo, Ley No. 26520, art. 9/2.

Anayasa Mahkemesi önündeki şikayet başvuruları yargılamalarında rapor sunarak yer almaktadır.⁸⁶

Eldeki bu verilere bakıldığında dikkati çeken husus, anayasallık denetimi veya anayasa şikayeti için dava açma yetkisine sahip bu UİHK'lerin hepsinin “ombudsman” türü kurumlar olduğudur.

c. Müdahillik ve *Amicus Curiae*

Latince *amicus*⁸⁷ (dost, arkadaş) ve *curia*⁸⁸ (Senato binası, toplanılan yer, mahkeme) kelimelerinin birleşiminden oluşan bu kavram, genel olarak ‘mahkeme dostu’⁸⁹ olarak tanımlanmaktadır. Bu usul, sözleşme sistemlerinde ‘üçüncü tarafın müdahalesi’ olarak da adlandırılmaktadır. Bu usul, davaya taraf olmayan üçüncü bir öznenin Mahkeme'nin izni veya daveti ile dava konusu hakkındaki görüşlerini sunması yoluyla gerçekleşmektedir.

UİHK'lerin ulusal yargı süreçlerine katılımının bir başka yolu da *amicus curiae/mahkeme dostu* veya üçüncü tarafın müdahalesi olarak adlandırılan usuldür. Müdahillik ise hem üçüncü taraf olarak katılmak yani bir nevi *amicus curiae* olmak hem de yargılamada taraflardan birinin lehine katılmak olarak iki şekilde tezahür etmektedir. Bazı UİHK'lerin kurucu kanunlarında detaylı olarak müdahalelerinin niteliği açıklanırken, bazısında doğrudan *amicus curiae* terimi kullanılmıştır.

Örneğin, Sierre Leone İnsan Hakları Komisyonu, gerekli gördüğünde yetkisi altında bulunan insan hakları meseleleri ile ilgili bir davaya mahkemenin

---

⁸⁶ The Ombudsman Act, art. 16/3.

⁸⁷ Copious and Critical Latin-English Lexicon, by E. A. Andrews, Harper & Brothers Publishers, 1875, sf. 94.

⁸⁸ Copious and Critical Latin-English Lexicon, by E. A. Andrews, Harper & Brothers Publishers, 1875, sf. 404.

⁸⁹ Eren, **Yorum İlkeleri**, sf. 474; Laura Van Den Eynde, “An Empirical Look At The *Amicus Curiae* Practice of Human Rights NGOs Before The European Court Of Human Rights”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, Vol. 31/3, 2013, sf. 273; Michael K. Lowman, “The Litigating *Amicus Curiae*: When Does The Party Begin After The Friends Leave?”, **The American University Law Review**, Vol.41, 1992, sf. 1243; Allison Lucas, “Friends of the Court? The Ethics of *Amicus* Brief Writing in First Amendment Litigation”, **Fordham Urban Law Journal**, Vol. 26, Issue 5, 1998, sf. 1607; Joseph D. Kearney & Thomas W. Merrill, “The Influence of *Amicus Curiae* Briefs on the Supreme Court”, **University of Pennsylvania Law Review**, Vol. 148, 2000, sf. 744.

izni ile müdahil olabilmektedir. Ancak bu müdahalenin kapsamı, *amicus curiae* görüşü sunmak ile sınırlıdır.⁹⁰ İrlanda İnsan Hakları Komisyonu, Yüksek Mahkeme'ye veya Anayasa Mahkemesi'ne, insan haklarını ilgilendiren davalarda *amicus curiae* olarak katılabilmek için başvuruda bulunabilmektedir.⁹¹

Avustralya İnsan Hakları Komisyonu, özel yetkili bir Komisyoner aracılığıyla, Federal Mahkemelerde belli bazı insan hakları meselelerinin görüşüldüğü davalara *amicus curiae* olarak katılıp, bu mahkemelere yardımcı olmaktadır.⁹² Bunun yanı sıra Komisyon, uygun gördüğü hallerde, insan hakları ile ilgili davalara söz konusu mahkemenin izni ile müdahil olabilmektedir.⁹³

Kanunlarında açıkça *amicus curiae* terimi geçmese bile bu usulün uygulandığı ülkeler de vardır. Güney Kore İnsan Hakları Komisyonu, insan haklarını korumayı ve geliştirmeyi önemli derecede etkileyen bir davanın duruşması esnasında, bir mahkemenin veya Anayasa Mahkemesi'nin isteği ile veya kendisi bunu gerekli görerek, söz konusu dava ile ilgili görüşlerini sunmaktadır.⁹⁴ Timor-Leste İnsan Hakları ve Adalet Ombudsmanı, yetkisi altında bulunan konuları ilgilendiren yargısal süreçlere görüşlerini sunmak için müdahil olmayı ilgili mahkemeden talep etmektedir.⁹⁵ Yine, İskoçya İnsan Hakları Komisyonu, bir mahkemenin izni veya daveti ile genel olarak yetkisi altında bulunan veya kamu yararı teşkil eden bir mesele hakkındaki görüşlerini sunmak için davalara katılmaktadır.⁹⁶ Son olarak, İngiltere Eşitlik ve İnsan Hakları Komisyonu da yetkisi altında bulunan meselelerde hukuki görüşünü sunmak için yargısal süreçlere müdahil olabilmektedir.⁹⁷

Yeni Zelanda İnsan Hakları Komisyonu'na, müdahil sıfatıyla, mahkemeye yardımcı olarak veya kanunların izin verdiği ölçüde başka şekillerde

---

⁹⁰ The Human Rights Commission of Sierra Leone Act, 26 August 2004, art. 12.

⁹¹ Human Rights Commission Act, art. 8/h.

⁹² Australian Human Rights Commission Act , No. 125, art. 46/PV.

⁹³ Australian Human Rights Commission Act, art. 11/o.

⁹⁴ National Human Rights Commission Act, No. 6481 as amended in 2012, art. 28.

⁹⁵ The Statute of the Office of the Ombudsman for Human Rights and Justice, art. 25/3.

⁹⁶ Scottish Commission for Human Rights Act, 2006 asp 16, art. 14.

⁹⁷ Equality Act, art. 30/1.

yargılamalarda yer alarak görevlerini yerine getirmek hususunda mahkemeye başvuru yetkisi tanınmıştır.⁹⁸

Mağdurun yanında davaya müdahale yetkisi verilen bir örnek Afrika'da karşımıza çıkmaktadır. Kamerun İnsan Hakları Komisyonu, insan hakları ihlallerinde mağdur olanların savunulması için herhangi bir davaya müdahil olabilmektedir.⁹⁹ Kanun metinlerinde müdahalenin içeriğiyle ilgili ayrıntı verilmeyen örnekler de mevcuttur. Hindistan İnsan Hakları Komisyonu, insan hakları ihlali iddiası ile mahkeme önüne getirilmiş olan herhangi bir davaya söz konusu mahkemenin izni ile müdahalede bulunmak yetkisine sahiptir.¹⁰⁰ Bosna-Hersek Ombudsmanı, devam eden yargılamalara, görevini yerine getirmek bakımından gerekli gördüğü hallerde müdahil olabilmektedir.¹⁰¹ Son olarak, Guatemala Ombudsmanı veya yardımcıları ülkedeki bütün insan hakları ihlalleri ile ilgili davalara müdahil olabilmektedir.¹⁰²

d. Yargısal Süreçlerde Destek Verme Yetkisi

UİHK'lerin, tam anlamıyla bir katılım olarak adlandırılmasa da, bir başka görevi de yargısal süreçler konusunda mağdurlara yasal veya finansal destek sağlamasıdır. Bir başka destek de mağdura ulaşabileceği yargısal yollar konusunda bilgi vermektir.

Örneğin, Güney Afrika İnsan Hakları Komisyonu, re'sen başlattığı bir soruşturma veya kendisine gelen bir şikayet başvurusu sonrası mağdurların yasal giderim veya tazminat için mahkemeye başvurmaları halinde hem yasal hem de finansal destek sağlamakla yükümlüdür.¹⁰³ Nijerya İnsan Hakları Komisyonu, mağdurlara tazminat ve giderim yollarında yardım etmekle yükümlüdür.¹⁰⁴

---

⁹⁸ Human Rights Act, No. 82 of 1993, Date of assent: 10 August 1993, art. 5/2(j).

⁹⁹ Loi N° 2004/016 du 22 juillet 2004 portant création, organisation et fonctionnement de la commission Nationale des Droits de l'Homme et des Libertés, art. 3.

¹⁰⁰ The Protection of Human Rights Act, art. 12/b.

¹⁰¹ Law on the Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina, art. 4/2.

¹⁰² Ley de la Comisión de los Derechos Humanos del Congreso de la República y del Procurador de los Derechos Humanos, art. 20.

¹⁰³ South African Human Rights Commission Act, art. 13/3(a).

¹⁰⁴ National Human Rights Commission Act, Official Gazette No. 28 Vol. 82, 6 October 1995, art. 5/c.

Nepal İnsan Hakları Komisyonu, inceleme yaptığı konuda mağdurun mahkeme önünde giderim sağlayabileceğini düşünüyorsa bu konuda mağduru bilgilendirebilmekte ve onu gerekli makama yönlendirmektedir.¹⁰⁵

İngiltere Eşitlik ve Adalet Komisyonu'nun, eşitlik ve daha birçok konu ile ilgili yasal prosedür başlatan mağdura yasal yardımda bulunabileceği kanunda geniş bir şekilde düzenlenmiştir. Bu yardım şekillerinin, yasal tavsiye, yasal temsil, uzlaşma yönünde çalışmalar ve herhangi başka bir formda yapılabileceği belirtilmiştir.¹⁰⁶

3. UİHK'lerin Özel Yetkileri

UİHK'ler, ulusal yargısal süreçlere katılımlarının yanı sıra bazı uluslararası sözleşme sistemlerince getirilen spesifik görevleri de üstlenmektedir. BM sözleşme sistemleri olan İşkenceye Karşı Sözleşme ve Engelli Kişiler Sözleşmesi'nde, sözleşmesel hakların korunması için bazı özel mekanizmaların kurulması öngörülmüştür.¹⁰⁷

a. İKS/SP Ulusal Önleme Mekanizması

İKS'nin Seçmeli Protokolü'nün (İKS/SP) kabul edilmesi ile birlikte Ulusal Önleme Mekanizması (UÖM) kurma yükümlüğü taraf devletlere yüklenmiştir.¹⁰⁸ Protokolün amacı, özgürlüklerinden mahrum bırakılmış kişilerin işkence, insanlık dışı veya kötü muameleye maruz bırakılmamaları için uluslararası ve ulusal bağımsız kuruluşlar tarafından düzenli ziyaretlerin yapılmasının sağlanmasıdır. Bu amaca uygun olarak, Protokole taraf olan her devletin bir veya daha fazla sayıda ziyaret mekanizması yani UÖM kurma yükümlülüğü mevcuttur.

UÖM olarak faaliyet göstermek UİHK'ler tarafından yerine getirilen özel yetkilerden birisidir. İKS/SP'deki düzenlemelere göre bağımsız ve tarafsız olması gereken bu mekanizma için iç hukuktaki en uygun kurum UİHK'lerdir. Nitekim

---

¹⁰⁵ National Human Rights Commission Act, art. 22.

¹⁰⁶ Equality Act, art. 28.

¹⁰⁷ Eren, Yorum İlkeleri, sf. 380-399.

¹⁰⁸ İKS/SP, md. 3.

İKS/SP madde 30/5'te İşkencenin Önlenmesi Alt-Komitesi'nin UÖM'lerle olan ilişkisinde Paris Prensipleri'ne gereken önemi vermesi gerektiği belirtilmiştir.

İKS/SP'nin öngördüğü UÖM olarak yetkili olan A statüsüne sahip UIHK'ler ise: Avrupa kıtasından; Arnavutluk Halk Avukatı, Ermenistan Ombudsmanı, Azerbaycan Ombudsmanı, Hırvatistan Ombudsmanı, Gürcistan Ombudsmanı, Portekiz Ombudsmanı, Sırbistan Ombudsmanı, İspanya Ombudsmanı, Ukrayna Ombudsmanı, Amerika kıtasından; Şili İnsan Hakları Enstitüsü, Kosta Rika Ombudsmanı, Ekvador Ombudsmanı, Meksika İnsan Hakları Komisyonu, Nikaragua Ombudsmanı, Afrika kıtasından; Mauritius İnsan Hakları Komisyonu, Togo İnsan Hakları Komisyonu ve Asya ve Okyanusya'dan; Yeni Zelanda İnsan Hakları Komisyonu'dur.¹⁰⁹

b. EKS Ulusal İzleme Mekanizması

EKS madde 33/2'de, Taraf Devletlerin yasal ve idari sistemlerine uygun olarak, söz konusu Sözleşme'nin korunması ve uygulanmasının denetimi için bir veya daha fazla bağımsız mekanizmayı kurmakla yükümlü olduğu düzenlenmiştir. Ayrıca, Taraf Devletlerin bu mekanizmayı kurarken Paris Prensipleri'ni göz önünde bulundurmaları gerektiği belirtilmiştir. A statüsüne sahip Alman İnsan Hakları Enstitüsü, EKS'de düzenlenen bu görevi üstlenmiştir.¹¹⁰

Ağustos 2011 tarihli Kanada İnsan Hakları Komisyonu'nun ICC'ye sunduğu bir çalışmaya göre; Avustralya İnsan Hakları Komisyonu, Azerbaycan Ombudsmanı, Mısır İnsan Hakları Konseyi, Güney Kore İnsan Hakları Komisyonu, Meksika İnsan Hakları Komisyonu ve Ruanda İnsan Hakları Komisyonu tek başlarına bu görevi üstlenmektedirler. İngiltere Eşitlik ve İnsan Hakları Komisyonu, Danimarka İnsan Hakları Enstitüsü, Uganda İnsan Hakları

---

¹⁰⁹ <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/OPCAT/Pages/NationalPreventiveMechanisms.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹¹⁰ Statutes of the German Institute for Human Rights, revised version dated 19 March 2013, art. 2/3.

Komisyonu ve Yeni Zelanda İnsan Hakları Komisyonu ise başka kurumlarla birlikte denetim mekanizmasını oluşturmaktadır.¹¹¹

B. UIHK'lerin Uluslararası Yargı Süreçlerine Katılımı

Uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile ihdas edilen sözleşme içi denetim mekanizmalarından biri bireysel şikayet başvurusudur. Şikayet başvurusunda söz konusu sözleşmenin yetkili organı, komite, komisyon ya da mahkeme, iddiaları inceler ve bunun sonucunda ilgili taraf devletin sözleşme normlarını ihlal edip etmediğine karar verir. Buradaki yargısal süreçlerde¹¹² başvurunun ya da davanın iki tarafından birisi, daha doğrusu şikayet edilen taraf, her zaman ilgili devlettir. Davanın öteki tarafı olan şikayetçi/başvurucu kısmında kimlerin olabileceği ise sözleşmeden sözleşmeye değişiklik göstermektedir.

Çalışmanın bu kısmında; UIHK'lerin ulusalüstü insan hakları organları önünde bireysel şikayet usulü bağlamında başvuru sıfatını alıp alamayacakları, alacaklarsa hangi şartlarda bunun gerçekleşebileceği ve yine başvuru sıfatından başka bir sıfatla uluslararası yargı süreçlerine katılıp katılamayacakları incelenecektir.

1. UIHK'lerin “Şikayetçi” Olabilmesi Meselesi

Şikayetçi kavramı hem başvuruçuyu hem de mağduru kapsayan bir üst kavramdır.¹¹³ Genel kural başvuru ile mağdur sıfatlarının aynı kişide toplanması olmasına rağmen, kimi durumlarda başvuru ve mağdur ayrı kişiler olabilir. Mağdurun kimi durumlarda şikayet başvurusunda bulunabilmesi çok güç ya da imkansız olduğundan ‘mağdur namına başvuru’ mümkün hale gelir.¹¹⁴ Bu çalışmada ifade ettiği anlam bakımından, başvuru; temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmelerde, eğer bu hak tanındıysa, bireysel şikayet

---

¹¹¹ **Survey of National Human Rights Institutions on Article 33.2 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, prepared for the ICC by the Canadian Human Rights Commission, August 2011, sf. 12.

¹¹² Bu çalışmada inceleyeceğimiz alan bakımından ‘yargısal süreç’ ifadesi hem uluslararası insan hakları mahkemelerini hem de ‘yarı-yargısal’ diye de tabir edilen komisyonları içermektedir.

¹¹³ Mağdurun bizzat ya da temsilcisi aracılığıyla başvurması durumunda mağdur ve başvuru sıfatları birleşmiş olur. Bkz. M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori Cilt II**, sf. 735

¹¹⁴ Bu durumdakilere örnek olarak; kayıp kişiler, ağır tecrit altında bulunan kimseler, çocuklar ve engelli kişiler gösterilebilir. Bkz. M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori II**, sf. 735.

başvurusunda bulunan kişiye denir. Burada sözü edilen ‘kişi’ kavramı hem gerçek kişileri hem de tüzel kişileri kapsamaktadır.¹¹⁵ Aşağıda, UİHK’lerin kendi adlarına mağdur sıfatıyla uluslararası yargı organları önünde başvuru olabilmeleri ve mağdur namına başvuruda bulunabilmeleri meseleleri ayrı ayrı değerlendirilecektir.

a. UİHK’lerin Mağdur Sıfatıyla Başvuruda Bulunması

Bireysel şikayet başvurusu usulünde, başvuru olabilecek asıl özne kural olarak bireydir. Söz konusu bu kural birçok uluslararası metinde karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁶ Ancak ana kural bu olmasına rağmen bireysel şikayet başvurusunda bulunabilecek yegane özne bireyler değildir.¹¹⁷ Bireylerden başka birey gruplarının veya tüzel kişilerin de bu usulü işletebilecekleri bazı sözleşmelerin veya bunlara ek protokollerin metninde yer alırken¹¹⁸ bazı sözleşme sistemlerinde de yetkili organların içtihatları ile geliştirilmiştir.¹¹⁹

Bizim çalışmamızı ilgilendiren kısmı bakımından, birey ve birey gruplarından ziyade tüzel kişilerin başvuru olabilmesi meselesi incelenecektir. Zira, UİHK’lerin ancak bu bağlamda başvuru olabilme imkanı bulunabilir. UİHK’lerin kamusal organ ya da HDÖ olarak mı veya *sui generis* bir kurum olarak mı değerlendirilmesi gerektiği sorusu bu konu bağlamında cevaplanması gereken asıl sorudur.¹²⁰ Paris Prensipleri temel alınacak olursa, A Statüsüne sahip

¹¹⁵ M. Semih Gemalmaz, **Genel Teori Cilt II**, sf. 735.

¹¹⁶ MSHS/SP md.1; ESKHS/SP md. 2; IAOKS md. 14; KKAOKS/SP md. 2; İKS md. 22; GİAHKS md. 77; AİHS md.34; Ame.İHS Md.44; Af.İHHŞ md. 56.

¹¹⁷ Bazı sözleşmesel sistemlerde ise bireysel şikayet başvurusunu yalnızca bireyler yapabilmektedir. MSHS, İKS ve GİAHKS sistemleri buna örnektir.

¹¹⁸ **ESKHS/SP md. 2:** “...kişiler ya da kişi grupları tarafından ya da bunlar namına sunabilir...”; **IAOKS md. 14:** “kendi yargı yetki alanı içindeki bireylerin ya da birey gruplarının...”; **KKAOKS/SP Md.2:** “...bireyler ya da birey grupları tarafından yahut bunların namına...”; **AİHS md. 34:** “...herhangi bir kişiden, hükümet-dışı örgütten ya da birey grubundan gelen başvuruları kabul edebilir...”; **Ame.İHS md. 44:** “Herhangi bir kişi ya da kişi grubu, ya da Örgüte üye bir veya daha çok devlette yasal olarak tanınan herhangi bir hükümet-dışı örgüt...” bu metinlere örnektir.

¹¹⁹ Afrika sisteminde Sözleşme metninde bu konuyla ilgili açık bir hüküm bulunmadığından, birey, birey grupları veya hükümet-dışı örgütler tarafından bireysel başvuruda bulunabileceği Af.İHHK tarafından en son 2010 yılında güncellenen Komite Usul Kuralları’nın (Rules of Procedure) 93. maddesinde düzenlenmiştir.

¹²⁰ Bonolo R. Dinokopila, “Beyond Paper-Based Affiliate Status: National Human Rights Institutions and the African Commission on Human and Peoples’ Rights”, **African Human Rights Law Journal**, sf. 38.

bir UİHK'nin hükümsel bir organ olarak değerdendirilmekten ziyade, UİHK'lerin kendine özgü yapısı içinde, insan haklarını koruma bağlamında bir işlev yerine getirdiği düşünöldüğünde, bu kurumlar için uluslararası insan hakları koruma mekanizmaları önünde mağdur sıfatıyla başvuru olma yolunun kapısı aralanabilir.

BM sistemindeki sözleşmeler için mağdur namına başvuru başlığı altında inceleme yapılmıştır. Çünkü, bu sistemde tüzel kişilerin mağdur sıfatıyla başvuru olabilmelerinin önü sözleşme metinlerinde tamamen kapatılmıştır. Avrupa, Amerika ve Afrika'da kurulmuş olan bölgesel insan hakları mekanizmalarında tüzel kişilerin dolayısıyla da UİHK'lerin başvuru olabilmeleri, bu bölümde incelenmiştir.

(1) Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında

Ame.İHS'nin 44. maddesinde Komisyon önünde bireysel şikayet başvurusunda bulunabilecek özneler; herhangi bir kişi ya da kişi grubu ya da ADÖ'ye üye bir veya daha çok devlette yasal olarak tanınan HDÖ'ler olarak üç kategori halinde belirtilmiştir. Ame. İHK/UK¹²¹ madde 23'te de, aynı özneler sayıldıktan sonra bunların kendi namlarına veya başkaları namına başvuruda bulunabilecekleri düzenlenmiştir.

Ame.İHS madde 62'de, Ame. İHM'nin yargı yetkisinin tanınması için Sözleşme'ye taraf devletlerin ayrı bir tanıma beyanında bulunması gerektiği düzenlenmiştir. Buna göre Ame.İHM'nin yargı yetkisi, Sözleşme'nin yorumlanması ya da uygulanması bağlamında kendisine sunulan tüm vakaları kapsamaktadır. Ame. İHS sisteminde bireyler, birey grupları ve HDÖ'ler Komisyon'a doğrudan şikayet başvurusunda bulunabilirken, Mahkeme'ye vaka götürebilecek olan özneler Taraf Devlet ve Komisyon ile sınırlandırılmıştır.¹²² Ame.İHM/UK'nın 24. Maddesi; mağdurların veya temsilcilerinin yargılama sürecinde iddia, öneri ve delilleri, Mahkeme'ye *özerk* olarak sunabileceklerini

¹²¹ Rules of Procedure of the Inter-American Court Of Human Rights, Approved by the Court during its XLIX Ordinary Period of Sessions, held from November 16 to 25, 2000,1 and partially amended by the Court during its LXXXII Ordinary Period of Sessions, held from January 19 to 31, 2009.

¹²² Ame. İHS, madde 61/1.

düzenlemektedir. Böylece, Mahkeme'ye doğrudan başvuruda bulunamayan bireyler ve HDÖ'ler, sadece bahsedilen kısıtlı alanda yargısal süreçlere katılabilmektedir.

Komisyon, Amerikan sisteminde bireylerin doğrudan başvurabildiği birincil organ olduğundan, biz de Komisyon'un kabul edilebilirlik konusundaki içtihatını inceleyeceğiz.

Komisyon'un kabul edilemezlik kararlarına bakıldığında, 1997 tarihli bir kararda Komisyon'un HDÖ kategorisini erken dönemde nasıl değerlendirdiğine dair fikir edinilebilir. *Tabacalera Boquerón v. Paraguay*¹²³ başvurusunda, bütün ticareti yapan bir aile şirketinin ve onun hissedarlarının adına mülkiyet hakkı konulu bir uyuşmazlık mevcuttur. Başvurunun kabul edilebilirlik incelemesinde, Komisyon, Ame. İHS'nin yalnızca gerçek kişilerin haklarını koruduğunu ve tüzel kişilerin bu koruma kapsamına girmediğini söylemiştir. Bu nedenle şirketin "mağdur" sıfatını alamayacağını ve yalnızca hissedarlar adına yapılan başvuru bakımından yetkisi olduğu sonucuna varmıştır.¹²⁴

Komisyon, benzer yöndeki tavrını 1999 tarihli *Mevopal S.A. v. Arjantin*¹²⁵ ve *Bernard Merens and Family v. Arjantin*¹²⁶ kararlarında da sürdürmüş ancak *Mevopal* kararında bu tutumunu ilk kez detaylı olarak tartışmıştır. Komisyon, burada başvuru ve mağdur sıfatlarını birbirinden ayırmış ve tüzel kişilerin madde 44'teki HDÖ kapsamında başvuru sayılabileceklerini ancak Ame. İHS madde 1'deki "bütün insanlar (*every human being*)" ifadesini de dikkate alarak mağdur sıfatının yalnızca gerçek kişilere tanınabileceğini söylemiştir.¹²⁷

---

¹²³ *Tabacalera Boquerón S.A. v. Paraguay*, Report No. 47/97, Inadmissibility Decision, 16 October 1997.

¹²⁴ *Tabacalera Boquerón S.A. v. Paraguay*, Report No. 47/97, Inadmissibility Decision, 16 October 1997, para. 24-25.

¹²⁵ *Mevopal S.A. v. Argentina*, Report No. 39/99, Inadmissibility Decision, 11 March 1999.

¹²⁶ *Bernard Merens and Family v. Argentina*, Report No. 103/99, Inadmissibility Decision, 27 September 1999. Komisyon, bu kararda İHK ve AIHM'in tüzel kişiler ile ilgili tutumuna da atıf yapıp Amerikan sisteminin bunlardan farklı olduğunu vurgulamıştır. (para. 16).

¹²⁷ *Mevopal S.A. v. Argentina*, Report No. 39/99, Inadmissibility Decision, 11 March 1999, para. 12-18.

2001 tarihli bir kararda ise konumuz açısından ilginç bazı yönleri olan bir başvuru söz konusudur. *Ernesto Galante v. Arjantin*¹²⁸ başvurusunda üç avukatın adil yargılama hakkı ihlali iddiası mevcuttur. Ernesto Galante'nin yanında başvuru olarak yer alan avukat Alicia Oliveira, Buenos Aires İnsan Hakları Ombudsmanlığı, Raúl Zaffaroni ise Ayrımcılığa, Irkçılığa ve Yabancı Düşmanlığına Karşı Ulusal Kurum Başkanlığı görevine getirildikleri için artık davaya katılmayacaklarını bildirmişlerdir.¹²⁹ Her iki avukatın da birer UIHK üyesi oldukları için başvuru olmaktan vazgeçmeleri dikkat çekicidir.

Komisyon içtihadında göze çarpan ilk husus, başvuru ve mağdur sıfatları arasında ayırım yapılmasıdır. Mağdur sıfatının içeriği Ame. İHS madde 1'e göre doldurulmuş ve yalnızca gerçek kişilerin mağdur olabileceği sonucuna varılmıştır. Bu verilere göre, halihazırda Amerikan sisteminde tüzel kişilerin mağdur sıfatını alabilmesi yönünde içtihadi bir gelişme bulunmamakta dolayısıyla da UIHK'lerin mağdur sıfatıyla kendi namlarına başvuru olabilmeleri mümkün görünmemektedir.

(2) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında

AİHS'in hangi öznelerin şikayet başvurusunda bulunabileceğini düzenleyen 34. maddesinde, herhangi bir kişi, HDÖ ya da birey gruplarından gelen başvuruların kabul edileceği belirtilmiştir. AİHM, mağdurluk sıfatını ulusal hukuklardaki dava ehliyeti gibi kavramlardan bağımsız olarak yorumlamaktadır.¹³⁰

AİHS, HDÖ olarak formüle ettiği tüzel kişilerin başvurusu konusunda geniş bir içtihada sahiptir. Bunun yanı sıra örneğin 1 No'lu Protokol¹³¹ madde 1'de

---

¹²⁸ *Ernesto Galante v. Argentina*, Report No. 70/01, Inadmissibility Decision, 3 August 2001.

¹²⁹ *Ernesto Galante v. Argentina*, Report No. 70/01, Inadmissibility Decision, 3 August 2001, para. 1.

¹³⁰ David Harris & Michael O'Boyle & Colin Warbrick vd., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, OUP, 2009, Çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı & Ulaş Karan, Avrupa Konseyi, 2013, sf. 818.

¹³¹ Protocol No. 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, securing certain rights and freedoms other than those already included in the Convention, 20/03/1952 tarihinde Paris'te imzalanmış, 18/05/1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

düzenlenen mülkiyet hakkının metninde hakkın özneleri arasında ‘tüzel kişi (*legal person*)’ ifadesine de yer vererek diğer sözleşme sistemlerinden ayrılmaktadır.

AİHS içtihatlarında HDÖ kategorisinin nasıl değerlendirildiği ortaya çıkarıldığında, genel olarak kamu hukuku tüzel kişilerinin başvuru olabilmemesi meselesi ve UIHK’lerin bu kategoriye girip giremeyeceği ile ilgili bir fikir sahibi olabilmek mümkündür.

Tüzel kişiler, genel bir ayırım yapılacak olursa özel hukuk tüzel kişileri ve kamu hukuku tüzel kişileri olarak iki ana gruba ayrılmaktadırlar. AİHS madde 34’teki HDÖ kavramından da anlaşılacağı üzere, ilk etapta, yalnızca özel hukuk tüzel kişilerinin AİHS sisteminde başvuru olabileceği görülmektedir. Özel hukuk tüzel kişilerine örnek olarak vakıflar, dernekler, şirketler verilebilir. Bu konu ile ilgili AİHS sisteminde çok geniş bir içtihat mevcuttur.

Bizim asıl sorumuz olan UIHK’lerin başvuru olabilmeleri meselesi açısından ise kamu hukuku tüzel kişilerinin başvuru olduğu vakalara ve bu konuda AİHM’in ve daha öncesi için AİHK’in içtihadı birikimine bakmak gerekmektedir. Madde metnindeki ‘hükümetler-dışı (*non-governmental*)’ kavramından *a contrario* olarak kamu içerisinde olan yani hükümete dahil olan tüzel kişilerin başvuru olamayacakları sonucu çıkmaktadır. Ancak mülkiyet (*governmental*) ifadesi ile ilgili Sözleşme’de bir tanım yapılmadığından Sözleşme organlarının bu ifadeyi hangi ölçütlere göre değerlendirdiği incelenmelidir.¹³²

AİHM ve var olduğu süre içerisinde AİHK, HDÖ ya da karşıtının tanımını vermediği için her olaydaki somut verilere göre bir değerlendirme yapmaktadır. *Holy Monasteries v. Yunanistan*¹³³ vakasında başvuruçulardan biri, Yunan Ortodoks Kilisesi’ne bağlı ve kimisi 9. Yüzyıl’dan beri varlığını sürdüren kutsal manastırlardır. Hükümet, Komisyon tarafından incelenen bu vakanın kabul edilebilirliğine yönelik yaptığı itirazda, Anayasa’nın 3. maddesine dayanarak

¹³² Haydar Burak Gemalmaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, Beta Yay., 1. Basım, İstanbul, 2009, sf.52. (Bu kitap bundan sonra “Mülkiyet Hakkı” olarak anılacaktır).

¹³³ *Holy Monasteries of Ano Xenia; Ossios Loucas; Aghia Lavra Kalavryton; Metamorphosis Sotiros in Megalo Meteoro and Assomaton Petraki; and Six Individual Applicants v. Greece*, App. No. 13092/87-13984/88, Commission Decision, 05/06/1990.

Manastırların bağılı olduğu Yunan Ortodoks Kilisesi ile Yunan Devleti arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş ve özellikle eğitim alanında Devletin ve Kilisenin Anayasa'dan kaynaklanan görevlerinin Kilise'yi bir kamusal/mülki organ haline getirdiğini belirtmiştir. İç hukuka gönderme yapan Hükümet, kuruluşları ve tasfiyeleri Ulusal Eğitim ve Din Bakanlığının önerisi ve yetkili Kilise otoritesinin onayı ile ancak Başkanlık kararı ile mümkün olan Manastırların, kamu hukuku tüzel kişilikleri olduklarına işaret etmiştir.¹³⁴ Komisyon ilk olarak, Yunan Ortodoks Kilisesi'nin bir HDÖ olup olmadığı ile ilgili inceleme yapmasına gerek olmadığına karar vermiştir. Başvurucu olan Manastırların iç hukuk bağlamında ayrı birer hukuki varlık olduklarını ve bu yüzden Kilise'den ayrıldıklarını belirten Komisyon, sosyal, eğitsel ya da kültürel amaçlar için çalışan bir kuruluşun sırf Devlet de bu amaçları takip ettiği için kamusal/mülki organ sayılmalarını gerektirmediği sonucuna varmıştır. Komisyon, Yunan Ortodoks Kilisesi'nin nizamnamesine göre Manastırların sofuluk geleneğini takip eden dini birer kurum olduklarını ve bahsedilen bu faaliyetlerin kamu gücünü kullanmak veya kamu hizmeti alanında devlet kontrolü ile ilgililerinin bulunmadığını ve bu sebeplerle Manastırların başvuru olabilecek HDÖ kapsamına girdiğini kararlaştırmıştır.¹³⁵ Başvuru ile ilgili kısmi kabul edilebilirlik kararı verildikten sonra, vaka, Komisyon tarafından Mahkeme önüne götürülmüştür. Mahkeme, *The Holy Monasteries v. Yunanistan*¹³⁶ kararında, Yunan Ortodoks Kilisesi Nizamnamesi'ne İlişkin Kanun'da Kilise ve Devletin birbirine bağılılığının düzenlendiğini belirtmiştir. Kilise'nin ve Manastırların da dahil olduğu kurumlarının bu kanun kapsamına girdiğini ve kanuna göre Manastırların kamu hukuku organları olduğunu göz önünde bulunduran Mahkeme, bununla birlikte bu kurumların kararlarının ancak Kilise otoritesinin onayıyla geçerli hale geldiğini ve Kilise otoritesi üzerinde Devletin etki sahibi olmadığını ve bu nedenle Kilise'nin kamu hizmetinden ayrı bir yapı oluşturduğunu ve tam anlamıyla bir özerklik durumunun mevcut olduğunu tespit etmiştir.¹³⁷ Bu tespitlerin ardından Mahkeme,

---

¹³⁴ *Holy Monasteries et al. v. Greece*, para. 22.

¹³⁵ *Holy Monasteries et al. v. Greece*, para. 23-24.

¹³⁶ *The Holy Monasteries v. Greece*, App. No. 13092/87-13984/88, Court Judgment, 09 December 1994.

¹³⁷ *The Holy Monasteries v. Greece*, para. 14-15.

kişi yönünden yetkisini incelediği bölümde, Manastırların kamusal bir güce sahip olmadığını, amaçlarının dini ve ruhani olduğunu ve kamu yönetimi amaçlarına dahil olmadığını belirterek Manastırların HDÖ olduğuna karar vermiştir.¹³⁸

Ülkemizde kamu iktisadi teşebbüsü (KİT) olarak adlandırılan, devletlerin ekonomik faaliyet yürüten şirketleri konusunda yapılan başvurularda ise Sözleşme organlarının içtihatları yıldan yıla gelişmiştir. *RENFE v. İspanya*¹³⁹ vakasında başvuru ülke demiryolu tekeli olan şirkettir. Hükümete hesap veren bu şirketin ayrı bir tüzel kişiliği mevcuttur. Komisyon, kabul edilebilirlik incelemesinde, idari olarak bağımsız olan söz konusu şirketin kanun ile kurulmuş olması, hükümete hesap vermesi, alanında lisanslı olarak faaliyet gösteren tek şirket olmasını ve bu nedenle de kamu hizmeti görüyor olmasını ayrıca iç işlerini yürütme usulünün Kraliyet ve hükümet kararnameleri ile belirleniyor olmasını dikkate alarak başvuru bir HDÖ olmadığı sonucuna varmıştır.

*Radio France v. Fransa*¹⁴⁰ vakasında, başvuru, Fransa devletinin ulusal radyo kurumudur. Hükümetin yaptığı savunmaya göre, kanunla kurulan ve genel yarara yönelik kamu hizmeti amacı güden bu kurum, hükümet denetimi altında ve vergilerle finanse edilmektedir. Personelinin de özel hukuktan farklı olarak idare hukukundan doğan yükümlülük rejimi altında bulunduğundan, Hükümet'e göre, bu kurum HDÖ sıfatıyla başvuru olmamalıdır.¹⁴¹ Mahkeme, *Holy Monasteries* kararına da atıfta bulunarak bir başvuru kamusal/mülki organ olup olmaması ile ilgili şu kriterleri belirlemiştir: i. Kurumun yasal statüsü; ii. Bu statünün verdiği yetkiler; iii. Yürüttüğü faaliyetlerin yapısı ve bu faaliyetlerin hangi bağlamda yürütüldüğü; iv. Siyasi otoriteden bağımsızlığının derecesi.¹⁴² Bu kriterleri belirledikten sonra Mahkeme, *Radio France* başvurusunda, kurumun bir bağımsız idari otoritenin denetimi altında bulunduğunu, sektörde tek

¹³⁸ *The Holy Monasteries v. Greece*, para. 49.

¹³⁹ *RENFE (Red Nacional de los Ferrocarriles Españoles v. Spain*, App No. 35216/97, Decision on the Admissibility, 8 September 1997.

¹⁴⁰ *Radio France v. France*, App. No. 53984/00, Admissibility Decision, 23 September 2003.

¹⁴¹ *Radio France v. France*, para. 24.

¹⁴² *Radio France v. France*, para. 26: "...account must be taken of its legal status and, where appropriate, the rights that status gives it, the nature of the activities it carries out and the context in which it is carried out, and the degree of its independence from the political authorities."

konumunda olmadığını ve temel olarak şirketler hukukuna göre yönetildiğini belirlemiştir. Kamu hizmeti amacı ve devlet tarafından finanse edilmesine rağmen editoryal bağımsızlık ve kurumsal özerklikten faydalandığını bu nedenle de özel radyolar ile arasında çok az fark olduğunu da gösterdikten sonra kurumun HDÖ sıfatıyla başvuru olabileceği kararına varmıştır.¹⁴³

Mahkeme, *Radio France* kararında oluşturduğu bu içtihadı *Österreichischer Rundfunk v. Avusturya*¹⁴⁴ başvurusunda da devam ettirmiştir. Başvurucu, Avusturya’da devletin yayıncılık alanında faaliyet gösteren şirkettir. Mahkeme, burada da kurumun tekel konumunda olmaması ve tartışmasız bir şekilde kamusal bir güce sahip olmamasının yanı sıra Avusturya yasalarının kuruma sağladığı editoryal bağımsızlık ve kurumsal özerklik nedeniyle başvuru HDÖ kategorisi altında başvuru olabileceği sonucuna varmıştır.¹⁴⁵

Yayıncılık alanında ve ifade özgürlüğü hakkı bağlamında yapılan bu başvurulardan başka mülkiyet hakkı bağlamında yapılan bazı başvurular da mevcuttur. *Islamic Republic of Iran Shipping Lines v. Türkiye*¹⁴⁶ vakasında başvuru, İran devletinin sahip olduğu bir gemicilik şirkettir. Mahkeme, *Radio France* davasında belirlediği dört kritere atıf yaparak, başvuru yüzde yüz devletin hissedar olduğu bir şirket olmasına rağmen hiçbir kamusal yetki kullanmadığına veya herhangi bir sektörde tekel konumunda olmadığına dikkat çekmiştir. Yönetim kurulunun büyük çoğunluğunun devlet tarafından atanmasına rağmen yasal ve finansal olarak devletten bağımsız olmasını ve herhangi bir kamu hizmeti amacına özgülmemiş olmasını da göz önünde bulunduran Mahkeme, başvuru HDÖ statüsünde olduğuna karar vermiştir.¹⁴⁷

Başvuru bir iş ortaklığı (*joint venture*) olduğu *Ukraine-Tyumen v. Ukrayna*¹⁴⁸ vakasında, devlet, başvuru şirketin yüzde 29’una yakın bir oranında hissesine sahip olduğundan, Mahkeme’nin daha önceki bir davada devletin yüzde

---

¹⁴³ *Radio France v. France*, para. 26.

¹⁴⁴ *Österreichischer Rundfunk v. Austria*, App. No. 35842/02, Judgment, 7 December 2006.

¹⁴⁵ *Österreichischer Rundfunk v. Austria*, para. 46-54.

¹⁴⁶ *Islamic Republic of Iran Shipping Lines v. Turkey*, App. No. 40998/98, Judgment, 13 December 2007.

¹⁴⁷ *Islamic Republic of Iran Shipping Lines v. Turkey*, para. 80-84.

¹⁴⁸ *Ukraine-Tyumen v. Ukraine*, App. No. 22603/02, Judgment, 22 November 2007.

32 hissesine sahip olduğu bir şirketin borçları için sorumlu tutulmasına işaret etmiş ve aynı yaklaşımı bu başvuruda da bekleyerek kişi yönünden kabul edilemezlik kararını talep etmiştir. Mahkeme yine *Radio France* kararındaki dört kritere göre bir inceleme yapmış ve başvurucunun ticari faaliyet yürüttüğü, devletin etkin kontrolü altında bulunmadığı, kurumsal özerkliğe sahip olduğu ve şirketler hukukuna tabi olduğuna işaret ederek HDÖ sıfatıyla başvurucu olabileceğine hükmetmiştir. Yine Ukrayna'dan giden bir başka başvuru olan *State Holding Company Luganskvugillya v. Ukrayna*¹⁴⁹ vakasında, başvurucu, devletin sahip olduğu ve kömür endüstrisinde faaliyet gösteren bir şirkettir. Ancak Mahkeme, kamu hizmetine özgülünen ve bu nedenle kamusal yetkiler kullanan bu şirketin bağımsız bir rolünün olmadığı ve devlet tarafından düzenlenen ve desteklenen bir alanda faaliyet gösterdiğini dikkate alarak HDÖ sıfatını alamayacağına karar vermiştir.

Yakın tarihli bir başka başvuru olan *Vychodoslovenska Vodarenska Spolocnost A.S. v. Slovakia*'da¹⁵⁰ başvurucu, su dağıtım ve kanalizasyon alanında faaliyet gösteren devlet şirketinin özelleştirilmesi ile kurulmuş ve hisseleri yüzde 95'e yakın belediyelerin elinde bulunan bir şirkettir. Mahkeme, kabul edilebilirlik incelemesinde, kamusal/mülki organların (*governmental organization*) yalnızca devletin merkezi organları için kullanılan bir kavram olmadığını aynı zamanda kamusal görevleri yerine getiren merkezi olmayan organlar için de, merkezi organlardan özerkliğinin derecesine bakılmaksızın, kullanıldığını belirtmiştir. *Radio France* kararındaki dört kritere atıf yapan Mahkeme, başvurucunun, tamamen belediyeler tarafından kontrol ve idare edildiğini ve bunlara bağlı olduğunu ayrıca su arzı ve kanalizasyon faaliyetleri şeklinde kamu hizmetini yerine getirdiğini bu nedenle de HDÖ olamayacağını kararlaştırmıştır.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ *State Holding Company Luganskvugillya v. Ukraine*, App. No. 23938/05, Inadmissibility Decision, 27 January 2009.

¹⁵⁰ *Vychodoslovenska Vodarenska Spolocnost A.S. v. Slovakia*, App. No. 40265/07, Inadmissibility Decision, 2 July 2013.

¹⁵¹ *Vychodoslovenska Vodarenska Spolocnost A.S. v. Slovakia*, para. 31-38.

Bütün bu içtihadi veriler, aşağıda ara sonuç olarak açıklayacağımız üzere AİHS sisteminde UİHK'lerin mağdur sıfatıyla başvuru olabilmeleri yönünde bir ihtimalin söz konusu olabileceğini göstermektedir.

(3) Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı Bağlamında

Af.İHHK Usul Kurulları (Af.İHHK/UK) madde 93'te şikayet başvurusunda bulunabilecek özneler; kişi, kişiler ve HDÖ'ler olarak belirtilmiştir. Yine, Af.İHHŞ/MP madde 5/3'te, bireylerin ve Komisyon tarafından gözlemci statüsü tanınmış olan HDÖ'lerin, ilgili Taraf Devletin bu yetkiyi tanıdığına dair beyanı mevcutsa, şikayet başvurusunda bulunabilecekleri düzenlenmiştir.

Afrika sisteminde başvuruda bulunabilecek tüzel kişilerin HDÖ'ler olacağı belirtilmiştir. Ancak, bu HDÖ'lerin tam olarak neye tekabül ettiği ve UİHK'ler için başvuru yolunu açabilecek içtihadi bir eğilim olup olmadığı Komisyon'un verdiği kararlar incelenerek anlaşılabilir.

Öncelikle, Komisyon'un kabul edilemezlik kararı verdiği başvurulara baktığımızda, konu ile ilgili değerlendirmenin yapıldığı ilk vaka *BLCC v. Kamerun*¹⁵² başvurusudur. Söz konusu olayda Kamerun'da yaşayan yerli Bakweri halkının toprakları ile ilgili bir uyuşmazlık mevcuttur. Başvuruda, BLCC'nin Bakweri halkını temsil ettiği ve Bakweri topraklarının koruyucuları tarafından alınan bir karar neticesinde onlar adına konuşma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.¹⁵³ İlgili devlet ilk itirazında, başvuruda bulunan BLCC'nin başvuru hakkının bulunmadığını iddia etmiştir. Komisyon ise, başvuruda bulunma hakkının (*locus standi*) yalnızca mağdurlara aitmiş gibi sınırlı bir nitelik arz etmediğini, Af.İHHŞ md.56/1'deki düzenlemenin getirdiği gerekliliğin, başvuru sahibinin mağdur sıfatını haiz olup olmamasına bakmaksızın, yalnızca kimliğini açıkça yazmak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, bu gerekliliğin, rahatlıkla,

¹⁵² *Bakweri Land Claims Committee v. Cameroon (No. 260/02)*, Inadmissibility Decision, 36th Ordinary Session, 23 November-7 December 2004, Dakar/Senegal.

¹⁵³ *Bakweri Land Claims Committee v. Cameroon (No. 260/02)*, para. 45.

yalnızca zarar gören bireylerin değil diğer bireyler ve kuruluşların (HDÖ'ler gibi) da benzer taleplerde bulunabilmesinin önünü açtığını söylemiştir.¹⁵⁴

İç hukuk yollarının tüketilmemesi sebebiyle kabul edilemezlik kararı verilen *LSK vd v. Kenya*¹⁵⁵ başvurusunda ise Kenya Barolar Birliği'nin (Law Society of Kenya/LSK) de aralarında olduğu üç ayrı başvuru mevcuttur. Başvurunun detaylarına bakılacak olursa; Kenya Anayasası'nı İnceleme Kanunu¹⁵⁶ ile kurulmuş olan ve Anayasa'nın Kenya halkı tarafından detaylı bir şekilde gözden geçirilmesi ile görevlendirilmiş Kenya Anayasası İnceleme Komisyonu'na (CKRC), bazı hukukçular, genel olarak görüşlerini ve Kenya yargı sisteminde yapılmasını talep ettikleri değişiklikleri bildirmiştir. Bu vakada bizi konumuz bakımından ilgilendiren husus kanun ile kurulmuş olan LSK'nin başvuru olmasıdır. Komisyon, kabul edilemezlik kararı verirken LSK'nin başvuru olabilmesi hususunda olumsuz hiçbirsey söylememiş, böylece bu kurumun başvuru olabilmesinin önüne bir engel koyulmamıştır. Baro kuruluşları hükümetlerden bağımsız olmakla birlikte aynı zamanda kamu hizmetini yerine getirirler. Ancak burada bahsedilmesi gereken diğer bir nokta da kanun ile kurulmuş olan CKRC'nin bizatihi kendi kurumsal kimliğiyle değil LSK ve diğer iki HDÖ aracılığıyla başvuruda bulunmasıdır. UİHK'lerin de kanunla kurulmuş, bağımsız kurumlar olması bu noktada her iki kurum açısından da benzerlik göstermektedir. LSK, kanun ile kurulmuş olan ve Kenya'da faaliyet gösteren bütün avukatların üyesi olduğu birincil baro kuruluşudur.¹⁵⁷ Bir mesleki örgütlenme olan baroların kanunla kurulmuş olmaları onların hükümet organı olması sonucunu doğurmaz. Aksine bu kuruluşlar yapıları gereği idari organlardan bağımsızdır. Ayrıca mahiyetleri gereği yargısal süreçlerde kamusal organın karşısında yer alan ve bireylerin haklarını ve çıkarlarını temsil eden bu yapıların uluslararası organlar önünde başvuru olabilmeleri insan hakları hukukunun

---

¹⁵⁴ *Bakweri Land Claims Committee v. Cameroon (No. 260/02)*, para. 46.

¹⁵⁵ *Kenyan Section of the International Commission of Jurists, Law Society of Kenya and Kituo Cha Sheria v. Kenya (No. 263/02)*, Inadmissibility Decision, 36th Ordinary Session, 23 November-7 December 2004, Dakar/Senegal.

¹⁵⁶ The Constitution of Kenya Review Act, No. 13 of 1997, Kenya Gazette Supplement, Nairobi, 30 December 1998.

¹⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.lsk.or.ke> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

mantığına uygundur. CKRC de yine kanunla verilen Anayasa'yı gözden geçirme görevini yerine getirmek üzere oluşturulmuş bir komisyondur.

Kabul edilebilir bulunup sonuçlandırılan başvurulara baktığımızda ise yine mağdurun bir baro olduğu erken tarihli *CLO v. Nijerya*¹⁵⁸ başvurusu ilk olarak dikkatimizi çekmektedir. Burada mağdur pozisyonunda olduğunu iddia eden Nijerya Barolar Birliği olmasına rağmen mağdur namına başvuruda bulunan bir HDÖ'dür. *LSK* vakasındaki başvuru baro kuruluşu iken bu vakada baro adına bir HDÖ'nün başvuruda bulunmasının tercih edilmesini Afrika sisteminde yaygın olan 'mağdur namına başvuru' olgusu ile açıklamak mümkündür.¹⁵⁹ 1994 yılında sonuçlandırılan ve Çad'a karşı yapılmış olan bir şikayet başvurusunda ise ilk kez bir UİHK başvuru olarak karşımıza çıkmaktadır. *Commission nationale des droits de l'Homme et des libertés (CNDHL) v. Çad*¹⁶⁰ başvurusunda, ülkenin UİHK'i olan CNDHL ve Fransa'da bir avukat sendikası olan *Fédération Nationale des Unions de Jeunes Avocats de France (FNUJA)*, Komisyon'a, ülkede ciddi ve yaygın bazı insan hakları ihlalleri olduğu yönünde iddiaları içeren dilekçelerini sunmuştur. Komisyon'un erken tarihli denebilecek bu kararında kabul edilebilirlik kararı verilip, bazı ihlaller bulgulanmıştır. Ancak, kabul edilebilirlik aşamasında UİHK'lerin başvuru olabilmesi konusunda kararda herhangi bir tartışma geçmemiştir. Yalnızca iki sayfa hacminde olan kararda kabul edilebilirliğe ilişkin verilen tek bilgi bunun hangi tarihteki oturumda yapılmış olduğudur.¹⁶¹ Herhangi bir bilgi verilmemiş olmasına rağmen bir UİHK'nin başvuru olarak kabul edilmiş olması, şüphesiz önemli bir veridir. Böylece, Afrika sisteminde Komisyon önünde UİHK'lerin başvuru olabilmelerinin önu açılmıştır. *CNDHL* başvurusu, 'mağdur namına' yapılmış olmasına rağmen¹⁶²,

---

¹⁵⁸ *Civil Liberties Organisation (in respect of the Nigerian Bar Association) v. Nigeria (No. 101/93)*, 11th Ordinary Session, 2-9 March 1992, Tunis.

¹⁵⁹ Haziran 2014 tarihi itibarıyla Komisyon'un kabul edilebilir bulup karara bağladığı vakalara baktığımızda 86 vakanın 66 tanesinde mağdur namına başvuruda bulunulduğu görülmektedir. Bkz. <http://www.achpr.org/communications> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

¹⁶⁰ *Commission Nationale des Droits de l'Homme et des Libertés v. Chad (No. 74/92)*, 18th Ordinary Session, 2-11 October 1995, Praia/Cape Verde.

¹⁶¹ *Commission Nationale des Droits de l'Homme et des Libertés v. Chad*, para. 13.

¹⁶² Afrika sisteminde, AİHM içtihatlarına benzer bir mağdurluk incelemesi yapılmamaktadır. Bu nedenle mağdur namına başvurular da AİHS sistemine benzememektedir. Afrika'da mağdurların Komisyon'a ya da Mahkeme'ye erişimleri çoğu zaman mümkün olmamakta ve bu

UİHK'lerin mağdur sıfatıyla başvuruda bulunabilmeleri yolunda da çok önemli bir kilometre taşıdır.

Af.İHHM'ye baktığımızda; Af.İHHŞ/MP madde 5/3'te, Mahkeme'nin bireyler ve Af.İHHK tarafından gözlemci statüsü verilmiş HDÖ'ler tarafından getirilen başvuruları kabul edebileceği düzenlenmiştir. Ancak, aynı Protokol'ün madde 34/6'sında, Mahkeme'nin bu başvuruları kabul edebilmesi için Taraf Devletin bu yetkiyi tanıdığına dair beyanı gerektiği belirtilmiştir. Yani, bireyler ve Komisyon kararıyla gözlemci statüsü kazanmış HDÖ'lerin Mahkeme'ye doğrudan başvuruda bulunabilmesi için Taraf Devletin bu yetkiyi tanıdığına dair beyanı gerekmektedir. 2011 tarihli bir başvuruda, Mahkeme, başvuruda bulunan HDÖ'nün Komisyon tarafından gözlemci statüsü tanınmış bir kuruluş olmamasından ötürü başvuruyu kabul etmemiş ve Komisyon'a havale etmiştir.¹⁶³ Mahkeme'nin, aynı içerikli iki başvurunun birleştirilip tek dava haline getirildiği *Tanganyika Law Society and LHRC & Rev. Mtikila* kararında¹⁶⁴, yine başvurulardan birisinde başvuru Komisyona tarafından verilmiş gözlemci statüsüne sahip iki HDÖ'dür. Söz konusu kararda, Mahkeme, başvuruyu kabul etmiş ve Taraf Devlet aleyhine ihlal kararı vermiştir. Karara katılan yargıçlardan birisinin ayrık görüşünde ise, 'başvuruda bulunabilmek' ile 'menfaati için başvurmak' arasında fark olduğu ve Mahkeme'nin bu iki ayrı durumu değerlendirmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁶⁵ Burada yargıcın bahsettiği nokta, mağdur sıfatıyla başvuruda bulunmak ile mağdur adına başvuruda bulunmak arasındaki farktır.

---

nedenle de başvurular genelde HDÖ'ler tarafından mağdur namına yapılmaktadır. Komisyon'un 'mağdurluk' bağlamındaki eğilimi hakkında geniş bilgi için bkz. Frans Viljoen, "Communications Under the African Charter : Procedure and Admissibility", **The African Charter on Human and Peoples' Rights**, 2nd Edition, The System in Practice 1986-2006, Edited by Malcolm Evans and Rachel Murray, CUP, 2008, sf. 102-104.

¹⁶³ *Association Juristes D'Afrique Pour La Bonne Gouvernance v. Cote D'Ivoire*, App. No. 006/2011.

¹⁶⁴ *Tanganyika Law Society and The Legal and Human Rights Center v. Tanzania*, App. No. 009/2011 and *Reverend Christopher R. Mtikila v. Tanzania*, App. No. 011/2011.

¹⁶⁵ *Tanganyika Law Society and The Legal and Human Rights Center v. Tanzania*, App. No. 009/2011 and *Reverend Christopher R. Mtikila v. Tanzania*, App. No. 011/2011, Separate Opinion of Vice-President Fatsah Ouguergouz, para. 24-27.

Komisyon'un *CNDHL* kararı, UİHK'lerin mağdur namına başvuru olabileceklerini açıkça göstermiştir. *LSK* başvurusunda da, Baro'ların mağdur sıfatıyla başvuruda bulunabilmelerinin yolu açılmıştır. Bu konudaki bir başka önemli gelişme, Komisyon'un Nijerya Barolar Birliği'ni, yasal bir mesleki kuruluştan ziyade avukatların biraraya geldiği bağımsız bir oluşum olarak niteleyerek, ona gözlemci statüsü tanınmasıdır.¹⁶⁶ Mahkeme içtihatlarına bakıldığında da Komisyon tarafından verilen gözlemci statüsünün HDÖ'lerin başvuru olabilmeleri bakımından bir zorunluluk olduğu görülmektedir.

Komisyon'un Afrika'daki bazı UİHK'lere de özel bir gözlemci statüsü tanıdığı bu bağlamda not edilmelidir.¹⁶⁷ Burada tanınan gözlemci statüsü için iştirak ya da ortaklık diye çevirebileceğimiz "*affiliate status*" terimi kullanılmıştır. Bu statünün, UİHK'lere insan haklarını korumak ve geliştirmek konusunda Komisyon'a yardımcı olma rolünü ve Komisyon toplantılarına 'oy kullanma hakkı olmadan' katılma hakkı kazandırdığı belirtilmiştir.¹⁶⁸

Komisyon ve UİHK'ler arasındaki işbirliği ve ilişkinin niteliğinin henüz tam anlamıyla açıklığa kavuşmamış olması ve Komisyon'un bu yönde kayda değer bir çabasının olmamasının¹⁶⁹ yanı sıra Afrika'daki UİHK'lerin büyük çoğunluğuna yönelik ciddi eleştiriler¹⁷⁰ dikkate alınacak olursa buradaki UİHK'lerin daha fazla sayıda başvuruda bulunmamalarının sebebi ile ilgili tahminde bulunulabilir. Zira, *CNDHL* kararından sonra bu çalışmanın yapıldığı Haziran 2014 tarihine kadar, UİHK'lerin başvuru olduğu ikinci bir örneğe rastlanılmamaktadır.

Afrika sisteminde bu konudaki önemli bir gelişme Afrika Birliği'nin 2008 yılında Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi'nin Statüsüne İlişkin

---

¹⁶⁶ Viljoen, *a.g.e.*, sf. 385.

¹⁶⁷ Resolution on the Granting of Observer Status to National Human Rights Institutions in Africa, The African Commission on Human and Peoples' Rights, meeting at its 24th Ordinary Session from 22nd to 31st October 1998, in Banjul, The Gambia.

¹⁶⁸ Nobuntu Mbelle, "*The Role of Non-Governmental Organisations and National Human Rights Institutions at the African Commission*", **The African Charter on Human and Peoples' Rights**, 2nd Edition, The System in Practice 1986-2006, Edited by Malcolm Evans and Rachel Murray, CUP, 2008, sf. 311; Viljoen, *a.g.e.*, sf. 389; Dinokopila, *a.g.m.*, sf. 27.

¹⁶⁹ Dinokopila, *a.g.m.*, sf. 41-44.

¹⁷⁰ Human Rights Watch'un Afrika'daki UİHK'lerin bağımsızlığına yönelik ciddi eleştiriler için bkz. "Protectors or Pretenders :Government Human Rights Commission in Africa" <http://www.hrw.org/reports/2001/africa> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

Protokol'ü (Af.AİHM/SP)¹⁷¹ kabul edip imzaya açmasıdır. Henüz yürürlüğe girmeyen¹⁷² bu Protokol'e göre Af.İHHM ve Afrika Birliği'nin bir diğer yargısal organı olan Afrika Adalet Mahkemesi'nin¹⁷³ birleştirilip tek bir mahkeme haline getirilmesi öngörülmüştür.

Af. AİHM/SP'e ekli olan Af.AİHM Statüsü madde 30/e'ye göre Afrika'daki UİHK'ler, Mahkeme'ye şikayet başvurusunda bulunabilecek özneler arasında sayılmıştır. Böylece, UİHK'lerin, ilgili Protokol yürürlüğe girdiği zaman kurulacak olan Af.AİHM önünde başvuru olabilmelerinin normatif dayanağı oluşturulmuştur. Af.AİHM'in, bu maddeyi nasıl değerlendireceği ve UİHK'lerin mağdur sıfatıyla başvuru olabilme olasılığına yaklaşımı, Mahkeme'nin kurumsallaşması ve görevine başlamasından sonra cevaplanacak olan sorulardır.

(4) Ara Sonuç: UİHK'ler Mağdur Sıfatıyla Başvurucu Olabilmelidir

Amerikan insan hakları sisteminde, UİHK'ler, halihazırdaki düzenlemelere göre başvuru olamamaktadır. Afrika sisteminde de Komisyon'un önüne gelen bir vakada UİHK'nin başvurusunu kabul ettiği görülmesine rağmen bu başvurudan sonra UİHK'lerin başvuru olduğu ikinci bir örneğe rastlanılmaması bu sistem açısından da soru işaretleri doğurmaktadır. Af.İHHM için de benzer yönde bir çıkarımda bulunmak mümkündür. Zira, Mahkeme gözlemci statüsüne sahip HDÖ'lerden gelen başvuruları kabul etmektedir ancak UİHK'lerle ilgili mevcut bir başvuru bulunmamaktadır. Af. AİHM'in kurumsallaşması ve çalışmaya başlaması ile birlikte UİHK'lerin bu sistemde başvuru olarak kabul edilmelerinin önü tamamen açılmış olacaktır.

AİHS sisteminde kamu hukuku tüzel kişilerinin başvurularının otomatik olarak reddedilmediği ve belli bazı şartların mevcudiyeti halinde somut olayda

---

¹⁷¹ Protocol on the Status of the African Court of Justice and Human Rights, Africa Union, 1 July 2008.

¹⁷² Haziran 2014 itibarıyla bu Protokol'e 5 devlet (Benin, Burkina Faso, Kongo, Libya, Mali) taraftır. Protokol, madde 9'daki düzenlemeye göre 15'inci devletin onay belgesini depo ettikten 30 gün sonra yürürlüğe girecektir.

¹⁷³ Afrika Adalet Mahkemesi'nin (African Court of Justice/ACJ), 2003 yılında imzaya açılan Protokol ile kurulması amaçlanmıştır. Ancak daha sonra Af.AİHM/SP'nin kabulü ile yeni mahkemenin kurulup Af.İHHM ile birleşmenin gerçekleşeceği zamana kadar ACJ'nin kuruluşu askıya alınmıştır.

değerlendirme yapan Mahkeme'nin kabul edilebilirlik kararı verebileceği anlaşılmaktadır. *Radio France* kararında belirlenen dört kritere göre yapılan inceleme kabul edilebilirlik açısından temel oluşturmaktadır. Söz konusu tüzel kişinin yasal statüsü, bu statünün kendisine sağladığı haklar, yürüttüğü faaliyetlerin yapısı ve hangi bağlamda yürütüldüğü ve son olarak siyasi otoriteden bağımsızlığı incelenerek bu konu hakkında bir karar verilmektedir. Mahkeme, bir tüzel kişinin kamusal bir güç ya da yetki kullanmıyor olması ve kamu hizmeti alanında özgülenmemiş olması kriterlerini de ayrıca dikkate almaktadır.

AİHM, iç hukukta devletlerin bir kurumu nasıl tanımladığını dikkate almamakta ve otonom kavramlar doktrini gereği kendisi bir inceleme yapmaktadır. Bu nedenle iç hukukta kamu hukuku tüzel kişisi veya devlet organı diye adlandırılan bir kurumun bu özellikleri taşımadığını ve HDÖ kategorisi altında başvuru olabileceğine karar verebilmektedir.

UİHK'ler bağlamında bir değerlendirme yapmak gerekirse, ilk olarak, bu kurumların yasal statülerinin ve bu statülerin verdiği yetkilerin ne olduğu incelenmelidir. Bazı ülkelerde Komisyon veya Ombudsman modeli şeklinde kurumsallaşan UİHK'ler, kimi ülkelerde ise Enstitü¹⁷⁴ veya Merkez¹⁷⁵ olarak kurulmuşlardır. Almanya'daki UİHK yasa ile kurulmuş dernek statüsündedir.¹⁷⁶ Ülkeden ülkeye değişiklik gösteren bu durumun olası bir başvuruda Mahkeme tarafından değerlendirmeye tabi tutulacağı açıktır. Örneğin dernek statüsünde olan Almanya'daki UİHK'nin başvuru olması durumunda Mahkeme'nin bunu daha kolay kabul edebileceği öngörülebilir. Ancak, kamu hukuku tüzel kişisi olarak adlandırılan UİHK'lerin muhtemel başvurularında Mahkeme'nin söz konusu kurumların fonksiyonlarını, yapılarını ve statülerinin kendilerine sağladığı hakları bir bütün halinde değerlendireceği ve böylece bir sonuca varacağı yani ilk etapta devletin tanımlaması ile bağlı kalmayacağı söylenebilir.

UİHK'lerin yürüttükleri faaliyetler ve bunların hangi bağlamda yürütüldüğü dikkate alınacak olursa, bunun kamu yönetimi faaliyetinden çok HDÖ'lerin de faaliyet gösterdiği insan haklarının korunması ve geliştirilmesi faaliyetine daha

---

¹⁷⁴ Örneğin; Şili, Bosna-Hersek, Danimarka ve Almanya'daki UİHK'ler Enstitü adıyla kurulmuşlardır.

¹⁷⁵ Ürdün'deki UİHK, Ulusal İnsan Hakları Merkezi'dir.

¹⁷⁶ Statutes of the German Institute for Human Rights, art. 1/2.

benzer olduğu görülmektedir. Hükümetten bağımsızlık kriteri de dikkate alınacak olursa, özellikle bağlayıcı kararlar alamayan ve yaptırımında bulunma yetkisi olmayan UİHK'lerin klasik anlamda bir devlet organı sayılmayacağı söylenebilir.

AİHS'in Sözleşme organları tarafından yaşayan bir belge olarak okunması ve bu nedenle de içtihat hukuku ile kabul edildiği günden bu yana büyük değişimler göstermesi olguları karşısında UİHK'lerin olası bir başvuru durumunun çok da sıradışı olmayacağı söylenebilir. Örneğin, gelir getirici faaliyetleri engellenen bir UİHK'in mülkiyet hakkı bağlamında bir şikayette bulunabileceği gibi yine hazırlamış olduğu bir raporun duyurulmasının siyasi sebeplerle engellenmesi veya ülkedeki siyasal değişimler sonucu faaliyetlerinin kısıtlanmak istenmesi gibi bir senaryoda ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini öne sürebilmesi ihtimali pek de akıl dışı değildir.

Radio France kararında, Mahkeme'nin, kamu hukuku tüzel kişilerinin kamusal güçler kullanmaması, kamu yönetimi amaçları için kurulmamış olması ve hükümetten tamamen bağımsız olması durumunda bunları HDÖ kategorisi altında başvuru kabul edebildiği söylenmiştir.¹⁷⁷ Bağlayıcı olmayan ve tavsiye niteliğinde kararlar alabilen bir UİHK'nin kamusal güçler kullandığını söylemek güçtür. Devlet organlarının ve memurlarının UİHK'lerin talep ettiği bilgi ve belgeleri sunmaları yükümlülüğünün veya UİHK'nin gözetim altında tutulan kişilerin kaldıkları yerleri istedikleri zaman ziyaret edebilme yetkilerinin dahi kamusal güç kullanma olarak nitelendirilmesi kanaatimizce mümkün değildir. UİHK'lerin kamu yönetimi amacı ile kurulmadıkları da açıktır. Hükümetten bağımsızlık meselesine gelince bu özelliğin bir UİHK için olmazsa olmaz bir nitelik arz ettiği bilinmektedir. Tüm bu içtihadi veriler ve UİHK'lerin *sui generis* yapısı bir arada düşünüldüğünde, bu kurumların başvuru olabilmelerinin uzak bir ihtimal olmadığı görülmektedir. Biz, böylesi bir yolun UİHK'ler için tamamen kapalı olmadığına ve Sözleşme organlarının özellikle A statüsüne sahip

---

¹⁷⁷ *Radio France v. France*, para. 26.

kurumların bu yöndeki olası başvurularına mevcut içtihatlarını da göz önünde bulundurarak olumlu bir cevap verebileceği kanaatindeyiz.¹⁷⁸

b. ÜİHK'lerin Mağdur Namına Başvuruda Bulunması

Şikayet başvurusunda bulunabilme koşulları kimi sözleşmelerin ana metinlerinde düzenlenirken, kimi sözleşmelerde de, şikayet başvurusu usulü sonradan protokollerle getirildiğinden, protokol metinlerinde düzenlenmiştir. ÜİHK'lerin mağdur namına başvuru olmalarının normatif dayanağı Paris Prensipleri'nde bulunabilir. Yarı-yargısal yetkilerle donatılmış komisyonların statüsüne ilişkin ek ilkelerde¹⁷⁹ “*dilekçe sahibini haklarına ve özellikle ulaşabileceği giderim yollarına ilişkin olarak bilgilendirmek ve bu yollara başvurusunda destek olmak*” görevi ÜİHK'lere verilmiştir. Bu düzenleme, Paris Prensipleri madde 2'de belirtilmiş olan ÜİHK'lerin olabildiğince geniş yetkilerle donatılması yükümlülüğü ile birlikte değerlendirilirse destek olmak fiilinin mağdur namına başvuru olmak gibi bir yetkiyi de ÜİHK'lere tanıyabileceği görülecektir.

Bu bölümde, öncelikle BM sistemi daha sonra bölgesel sistemler özelinde ÜİHK'lerin mağdur namına başvuru olabilmesi meselesi, Sözleşme metinlerine, bunların Protokollerine ve Sözleşme organlarının Usul Kuralları ile birlikte içtihatlarına bakılarak incelenecektir.

(1) BM Sözleşmeleri Bağlamında

i.MSHS

BM düzlemindeki sözleşmelerden MSHS sisteminde bireysel şikayet başvurusu Sözleşme'ye getirilen Seçmeli Protokol ile düzenlenmiştir. MSHS/SP Madde 1'de “...mağdurları olduklarını iddia eden bireylerden gelen başvuruları...” ifadesi yer almaktadır. Yine, İnsan Hakları Komitesi Usul

---

¹⁷⁸ Kamu hukuku tüzel kişilerinin başvuru olabilmesi meselesi hakkında benzer yönde görüş için bkz. Haydar Burak Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, sf. 75-81; Gülay Arslan Öncü, **Özel Yaşamın Korunması**, sf. 22-25.

¹⁷⁹ Additional principles concerning the status of commissions with quasi-judicial competence, Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles), adopted by General Assembly resolution 48/134 of 20 December 1993.

Kuralları'nda (İHK/UK) Seçmeli Protokol'e taraf devletin yargı yetkisi alanında bulunan *birey veya bireyler* ifadesi kullanılmıştır.¹⁸⁰ Ayrıca, normalde, mağdurun bizzatı kendisinin veya temsilcisinin başvuruyu yapması gerekse de mağdurun başvuru yapabilme imkanından yoksun olması halinde mağdur namına da başvuru yapılabileceği düzenlenmiştir.¹⁸¹

Ancak, MSHS açısından, tüzel kişilerin hem mağdur sıfatıyla hem de mağdur namına başvuruda bulunabilmesi mümkün değildir. Bu sebeple, MSHS bakımından bir inceleme yapmaya gerek yoktur.

ii.ESKHS

ESKHS/SP'nin 5 Mayıs 2013'te yürürlüğe girmesi ile bireysel şikayet başvurusu usulü bu Sözleşme bağlamında da geçerli hale gelmiştir. ESKHS/SP madde 2'ye göre şikayet başvurusu 'birey ve birey grupları' tarafından veya bunlar adına yapılabilmektedir. ESKHS/UK¹⁸² da bu yaklaşıma koşt olarak madde 4'te bireysel şikayet başvurusunun "*Taraf Devletin yargı yetki alanında bulunan birey veya birey grupları tarafından veya bunların adına*" yapılabileceği hükmünü getirmiştir.

ESKHS sisteminde de MSHS'de olduğu gibi tüzel kişilerin başvuru olabilmelerinin normatif dayanağı bulunmamaktadır. ESKHS'nin bireysel şikayet başvurularını kabul etmesi henüz çok yakın bir tarihte mümkün hale geldiğinden bu yöndeki içtihatı bir gelişmeden de söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle ESKHS sisteminde UİHK'ler mağdur sıfatıyla veya mağdur namına başvuru olamamaktadır.

iii.IAOKS

IAOKS madde 14'te Taraf Devletin tanıma beyanına bağlanan bireysel şikayet başvurusunda bireylerin veya birey gruplarının başvuru olabilecekleri

---

¹⁸⁰ CCPR/C/3/Rev.10, Rules of Procedure of Human Rights Committee, art. 96(a) : "...from an individual, or individuals, subject to the jurisdiction of a State party to the Optional Protocol."

¹⁸¹ CCPR/C/3/Rev.10, Rules of Procedure of Human Rights Committee, art. 96(b).

¹⁸² Provisional Rules of Procedure under the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, adopted by the Committee at its forty-ninth session (12-30 November 2012), E/C.12/49/3, 15 January 2013.

düzenlenmektedir. Yine, IAOKK/UK¹⁸³ madde 91/b’de başvuruların kural olarak bireyin kendisi, yakınları veya atanmış temsilcileri vasıtasıyla yapılabileceği ancak bireyin başvuruyu gerçekleştiremeyeceği istisnai vakalarda başvuru namına hareket ettiğini ispat etmesi şartıyla başkalarının da başvuru olabileceği belirtilmiştir.

Komite’nin içtihatlarına bakıldığında, ilk olarak, HDÖ’lerin başvuru yasal temsilcisi olabildikleri birçok vakada görülebilmektedir.¹⁸⁴ İkinci olarak, Komite, bazı vakalarda kimi HDÖ’leri birey grupları kategorisi altında değerlendirmiş ve başvuru olabilmelerine imkan tanımıştır. *The Jewish community of Oslo et al. v. Norveç*¹⁸⁵ vakasında başvuru arasında yerel Yahudi dernekleri de bulunmaktadır. Komite, kabul edilebilirlik değerlendirmesinde başvuru arasında kuruluşların olmasının bir problem teşkil etmeyeceğini belirtmiştir. Yine, Taraf Devletin savunmasında ileri sürdüğü gibi ‘birey grupları’ ifadesinin her bir bireyin iddia edilen ihlalin mağduru olduğunun ayrıca gösterilmesi gibi bir zorunluluk doğurmadığını, söz konusu kuruluşların, çalışmaları ve temsil ettikleri sınıf göz önünde tutularak, IAOKS madde 14 bağlamında ‘mağdur’ sıfatını haiz olduklarına karar vermiştir.¹⁸⁶

Romanlara yönelik ayrımcılık iddiasının olduğu *Zentralrat Deutscher Sinti und Roma et al. v. Almanya*¹⁸⁷ vakasında başvuru arasında tüzel kişiler de bulunmaktadır. Komite, başvuru arasında iki kuruluş olmasının kabul edilebilirlik önünde bir engel teşkil etmediğini belirtmiştir.¹⁸⁸ Burada da önceki içtihadına uygun olarak bu kuruluşların doğası, çalışmaları ve temsil ettikleri kesim göz önünde tutularak “mağdur” sıfatını karşıladıklarına karar vermiştir.

---

¹⁸³ Rules of Procedure of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, CERD/C/35/Rev.3, 01 January 1986.

¹⁸⁴ Örneğin: *Miroslav Lacko v. Slovakia*, No. 11/1998; *Anna Koptova v. Slovakia*, No. 13/1998; *Dragan Durmic v. Serbia and Montenegro*, No. 29/2003; *L.R. et al. v. Slovakia*, no. 31/2003; *Emir Sefic v. Denmark*, No. 32/2003.

¹⁸⁵ *The Jewish community of Oslo et al. v. Norway*, No. 30/2003.

¹⁸⁶ *The Jewish community of Oslo et al. v. Norway*, No. 30/2003, para. 7.4.

¹⁸⁷ *Zentralrat Deutscher Sinti und Roma et al. v. Germany*, No. 38/2006.

¹⁸⁸ *Zentralrat Deutscher Sinti und Roma et al. v. Germany*, No. 38/2006, para. 7.2: “...The Committee does not consider the fact that two of the authors are organizations to be an obstacle to admissibility.”

*The Documentation and Advisory Center on Racial Discrimination v. Danimarka*¹⁸⁹ vakasında başvuru olan ırkçılık karşıtı dernek, HDÖ'lerin de Komite önüne vaka götürebilmesini ve Danimarka kökenli olmayan geniş çaplı bir grubun işe alımlardaki belirli bazı işlemlerden ötürü ayrımcılığa maruz kalan mağdur sıfatını haiz olması gerektiğini öne sürmüştür. Komite incelemesinde, derneğin yönetiminde yer alan herhangi bir kimsenin işe alımlarda ayrımcılığa maruz kaldığını ispat edemediği gibi derneğin temsil etmesinde yetkili olabileceği herhangi birinin de söz konusu işe alımlarda menfaatinin zedelendiğini gösteremediğini bu nedenle iddia edilen ayrımcılıktan doğrudan ve kişisel olarak etkilenmeyen kimselerin başvuru olamayacaklarını kararlaştırmıştır.¹⁹⁰ Komite'nin *actio popularis* yasağına dayandırarak kabul edilemez ilan ettiği bu başvuru aynı zamanda bize cevabını aradığımız soru ile ilgili de ipucu vermektedir.

IAOKK, yalnızca birey ve birey gruplarının başvuru olabilmeleri ölçütünü içtihatları ile geliştirmiş ve bazı durumlarda HDÖ'lerin de başvuru olabilmelerinin yolunu açmıştır. Ancak Komite'nin burada söz konusu kuruluşların iddia edilen ayrımcılık pratiklerinin muhatapları ile bağları konusunda çok da geniş bir yorum getirmemiş, aksine dar bir yaklaşım sergilemiştir. Her ne kadar Komite'nin içtihat yoluyla başvurucular içerisine HDÖ'leri de sokması ileri bir adım olarak değerlendirilse bile mağdur namına başvuru bağlamında mağdur ve başvuru arasında spesifik ve yakın bağlar araması sebebiyle UIHK'lerin bu Sözleşme bağlamında mağdur namına başvuru olabilmelerinin önünün, mevcut içtihatlar ışığında, henüz açık olmadığı görülmektedir.

iv.İKS

İKS madde 22'de Taraf Devletlerin bir tanıma beyanı ile Komite'nin bireysel şikayet başvurularını inceleyebilmesi yetkisini kabul edebilecekleri düzenlenmiştir. Madde metnine göre bireyin kendisi tarafından veya onun adına

¹⁸⁹ *The Documentation and Advisory Center on Racial Discrimination v. Denmark*, No. 28/2003.

¹⁹⁰ *The Documentation and Advisory Center on Racial Discrimination v. Denmark*, No. 28/2003, para. 6.3-6.7.

başvuru yapılabilmektedir. İKK/UK madde 104/2’de de başvurunun, olası mağdurun kendisi veya bir yakını tarafından veya usulünce yetkilendirilmiş temsilcisi vasıtası ile yazılı olarak yapılmadıkça kabul edilmeyeceği düzenlenmiştir.

Bu sözleşme sisteminde, HDÖ’ler başvurunun yasal temsilcileri olabilseler de bunların mağdur namına başvuru olabilmelerinin önu açık değildir. Dolayısıyla UİHK’lerin de bu sistemde başvuru olabilmeleri mümkün değildir.

v. CKKS

Cebri Kaybedilmeye Karşı Sözleşme madde 31’de Taraf Devletlerin Komite’nin bireysel şikayetleri inceleme yetkisini ayrı bir tanıma beyanında bulunarak tanıyabileceği belirtilmiştir. CKKK/UK madde 68’de de bireysel şikayet başvurusunun bireyler, bunların usulünce yetkilendirilmiş temsilcileri veya mağdur adına hareket eden başkaları tarafından yapılabileceği düzenlenmektedir.

Bu Sözleşme sistemi henüz yeni olduğundan bireysel şikayet başvurusu ile ilgili bir içtihadan söz etmek mümkün değildir. Ancak Usul Kuralları’nda ‘başkaları’ ifadesinin kullanılmış olması HDÖ’ler ve UİHK’lerin ilerleyen dönemlerdeki katılımları için açık kapı bırakmaktadır. Nitekim, Komite’nin birinci ve ikinci oturumlarını içeren yıllık raporunda UİHK’lerin bireysel şikayet başvurusu usulünde oynayacağı önemli rol ve HDÖ’lerin, bireylerin Komite’ye bireysel şikayet başvurularını ulaştırma konusundaki olası yardımlarının önemi vurgulanmıştır.¹⁹¹ Bunun yanı sıra UİHK’lerin Komite’nin çalışmalarına yönelik katkısı için hazırlanmış bir tasarıda, UİHK’lerin bireylerin Komite’ye şikayet başvurusunda bulunmasında oynayacakları önemli rol ve sağlayacakları yardımdan söz edilmiştir.¹⁹²

---

¹⁹¹ United Nations, Report of the Committee on Enforced Disappearances, Supplement No. 56 (A/67/56), para. 39- para. 42.

¹⁹² Draft Resolution on The Relationship of the Committee on Enforced Disappearances with National Human Rights Institutions, para. 27. (bkz. <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/CEDIndex.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

vi. EKS

Engelli Kişiler Sözleşmesi Seçmeli Protokolü (EKS/SP) madde 1'e göre bireysel şikayet başvurusuna birey veya birey grupları tarafından başvurulabileceği gibi bunların adına da bireysel şikayet başvurusunda bulunulabilir. EKK/UK¹⁹³ madde 69'da da yine aynı ifade tekrar edilmektedir.

EKK/UK madde 51'de UIHK'lerin, Komite tarafından, çalışmalarına ilişkin yazılı ve sözlü görüş bildirmek ve bilgi ya da belge sunmak üzere davet edilebileceğini düzenlemektedir. Burada bireysel şikayet başvurusuna ilişkin doğrudan bir hüküm olmamakla birlikte Komite'nin çalışmalarına katılım yönünde bir açık kapı bırakılması UIHK'ler ile işbirliği yönünde bir eğilimi ifade etmektedir.

EKS sistemi için de Sözleşme metninde veya içtihadi eğilimde tüzel kişilerin başvuru olabilmelerine yönelik bir açık kapı henüz bulunmamaktadır. Dolayısıyla halihazırda UIHK'lerin bu sistemde başvuru olabilmeleri mümkün görünmemektedir.

Komite'nin henüz sayıca çok az olan içtihatlarına bakıldığında tüzel kişilerin başvuru olduğu bir örnek görülmemekle birlikte HDÖ'lerin yasal temsilci olarak bireylerin yanından başvuru sürecine katıldıkları örnekler mevcuttur.

vii. KKAOKS

KKAOKS/SP madde 2'de bireylerin veya birey gruplarının Komite'ye bireysel şikayet başvurusunda bulunabilecekleri düzenlenmiştir. Ayrıca rızaları olmak koşuluyla birey ve birey grupları adına da başvuru yapılabileceği yine madde metninde yer almaktadır. KKAOKK/UK¹⁹⁴ madde 68'de de birey ve birey gruplarının şikayet başvurusunda bulunabilecek özneler olduğu tekrar edildikten sonra bunların adına, rızaları olmak koşuluyla, 'başkalarının' da başvuru olabilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca, başvuru yapılan

---

¹⁹³ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Rules of Procedure, CRPD/C/4/2/Rev.1.

¹⁹⁴ Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, Rules of Procedure, HRI/GEN/3/Rev.3.

başvuruyu haklı gösterecek sebepler mevcut ise bu durumda da mağdur adına başkalarının başvuru yapabileceği belirtilmiştir.

Komite önüne gelen başvurulara bakıldığında, HDÖ'lerin mağdurların yasal temsilcisi olarak katılım sağladığı vakalara rastlanmaktadır.¹⁹⁵ Yine, bunun dışında başvuruyu mağdur adına HDÖ'lerin yaptığı iki örnek de mevcuttur.¹⁹⁶ Komite bu başvuruların kabul edilebilirlik incelemesinde birer tüzel kişilik olan HDÖ'lerin başvuruyu yapmış olmasında herhangi bir incelemeye dahi gerek duymamıştır. Bu yaklaşım HDÖ'lerin, Komite'ye mağdur namına başvuru götürebilecek 'başkaları' kategorisine girme fırsatı tanımıştır. UİHK'ler için henüz örnek bir vaka olmamakla birlikte mağdur namına yapılacak bir başvurunun kabul edilebilirliği konusunda açık bir kapı olduğu görülmektedir. UİHK'lerin HDÖ'ler gibi yasal temsilci sıfatıyla ya da mağdur namına başvuru olabilmeleri Komite'nin olası bir vakadaki değerlendirmesi ile açıklığa kavuşacaktır.

viii. ÇHS

ÇHS'ye bireysel şikayet başvurusu usulünü getiren Seçmeli Protokol'ün¹⁹⁷ (ÇHS/ŞUP) 5. maddesine göre Taraf Devletlerin yargı yetkisi altında bulunan birey ve birey grupları bu hakkın öznesidirler. Aynı maddenin ikinci fıkrasına göre birey veya birey grupları adına ya bunların rızasıyla ya da rıza gerekmediğini ispat ettikleri takdirde rıza olmadan başkaları da başvuruda bulunabilmektedir.

ÇHS/ŞUP/UK md. 13'te bireysel şikayet başvurusunun öznelere ayrıntılı bir şekilde düzenlenmektedir. Birey ve birey gruplarının kendi adlarına başvuru olabilmelerinin yanı sıra rızaları olmak üzere veya rızalarının olmamasının haklı bir sebebi olduğu ispat edilerek rıza olmaksızın da bunların adına başkaları tarafından başvuru yapılabileceği düzenlenmektedir.

---

¹⁹⁵ Örn: *A.S. v. Hungary*, No. 4/2004; *G.D. and S.F. v. France*, No. 12/2007; *Marie de Lourdes da Silva Pimentel v. Brazil*, No. 17/2008; *T.P.F. v. Peru*, No. 22/2009.

¹⁹⁶ *Şahide Goekce v. Austria*, No. 5/2005; *Fatma Yildirim v. Austria*, No. 6/2005.

¹⁹⁷ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a Communications Procedure, New York, 19 December 2011.

ÇHS/ŞUP md. 19 gereği 10. Devletin onay belgesini teslim etmesinden üç ay sonrasına denk gelen 14 Nisan 2014'te yürürlüğe girmiştir. Haziran 2014 tarihi itibariyle Komite'nin bu konuda bir içtihadı bulunmamaktadır. Ancak, BM sistemi içerisindeki diğer Sözleşmelerden KKAOKS ile olan benzerliği¹⁹⁸ de göz önüne alınacak olursa ÇHK'nin de benzer bir eğilim göstereceği tahmin edilebilir.

(2) Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında

Ame. İHS md. 44'te birey ve birey gruplarının yanı sıra ADÖ'ye üye bir veya daha fazla devlette yasal olarak tanınan herhangi bir HDÖ'nün bireysel başvuruda bulunabilecekleri düzenlenmiştir. Ame.İHK, bireysel başvuru bakımından başvuru ve mağdur sıfatlarını ayrı değerlendirmiştir.

Ame.İHK'nin önüne gelen birçok vakada UİHK'lerin mağdur namına başvuru oldukları görülmektedir. 2004 tarihli *Alfredo Díaz Bustos v. Bolivia*¹⁹⁹ vakasında, Bolivya Ombudsmanlığı mağdur namına başvuruda bulunmuştur. Komisyon'un başvuruyu inceleyebilmek için yetkisini tartıştığı bölümde, "*Bolivya Ombudsmanı madde 44 bağlamında başvuru olabilir*" ifadesini kullanmış ve başka bir tartışmaya girmemiştir.²⁰⁰ Şüphesiz, Komisyon'un eğilimi Ombudsman'ın bir kamu ajanından ziyade HDÖ kategorisine yakın olduğu yönündedir. Öyle ki bu konu üzerinde en ufak bir tartışma bile yapmadan başvuruyu kabul etmiştir.

2004 tarihli bir başka başvuru olan *Ruben Luis Godoy v. Arjantin*²⁰¹ vakasında başvuru yapan birisi Rosario Temyiz Mahkemeleri Ombudsmanı'dır. Ombudsmanların başvuru oldukları diğer davalara örnek olarak, *I.V. v.*

---

¹⁹⁸ Özellikle usul kuralları ve madde metinlerinin lafızlarındaki benzerlikler kastedilmektedir. Her iki Sözleşmenin Protokollerinde de başvuru yapabilecek özneler aynı şekilde formüle edilmiştir.

¹⁹⁹ *Alfredo Díaz Bustos v. Bolivia*, Report No. 52/04, Petition 14/04, Admissibility Decision, 13 October 2004.

²⁰⁰ *Alfredo Díaz Bustos v. Bolivia*, Report No. 52/04, Petition 14/04, Admissibility Decision, 13 October 2004, para. 17.

²⁰¹ *Ruben Luis Godoy v. Argentina*, Report No. 4/04, Petition 12/324, Admissibility Decision, 24 February 2004.

*Bolivya*²⁰², *Janet Espinoza Feria vd. v. Peru*²⁰³ ve *Renato Ticona Estrada vd. v. Bolivya*²⁰⁴ başvuruları verilebilir.

Bütün bu başvurular bize, Amerikan sisteminde UİHK'lerin mağdur namına kendi devletlerine karşı başvuru olabildiklerini ve Ame.İHK'nin bu konuda herhangi bir sakınca görmeyip bu başvuruları tartışmasız kabul ettiğini göstermektedir. Latin Amerika'daki UİHK'lerin çok büyük oranda Ombudsman şeklinde kurulmuş olması not edilmesi gereken verilerden birisidir. Yine yukarıda isimlerini verdiğimiz başvurulardaki UİHK'lerin A statüsüne sahip kurumlar olması da not edilmesi gereken bir başka önemli noktadır.²⁰⁵

(3) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde mağdur namına başvuru yolu diğer sözleşme sistemlerine göre daha dar nitelendirilmektedir. Bazı haklar bakımından (örn. yaşam hakkı) eğer mağdurun başvuru yapabilmesi mümkün değilse, mağdurun yakını olduğunu ispat edebilen kişiler mağdur namına başvuruda bulunabilmektedir. İhlalden doğrudan etkilenen kişilerin yanı sıra dolaylı mağdurların²⁰⁶ da yine bu anlamda başvuru olabilecekleri Mahkeme içtihatlarında görülmektedir. Ancak, bu ihtimalde dahi mağdur ile başvuru arasındaki yakın ilişkinin gösterilmesi gerektiğinden tüzel kişilerin dolayısıyla da UİHK'lerin mağdur namına başvuru olabildiği, AİHS sisteminde mümkün görünmemektedir.²⁰⁷

²⁰² *I.V. v. Bolivia*, Report No. 40/08, Petition 270/07, Admissibility Decision, 23 July 2008.

²⁰³ *Janet Espinoza Feria et al. v. Peru*, Report No. 51/02, Petition 12/404, Admissibility Decision, 10 October 2002.

²⁰⁴ *Renato Ticona Estrada et al. v. Bolivia*, Report No. 45/05, Petition 712/04, Admissibility Decision, 12 October 2005.

²⁰⁵ Peru ve Bolivya'daki UİHK'ler A statüsüne sahiptir. Arjantin'deki Rosario Ombudsmanı ise eyalet düzeyinde bir kurum olduğundan bu konuda bir değerlendirmeye tabi değildir.

²⁰⁶ Örneğin, yaşam hakkı ihlali sonucu hayatını kaybeden kişilerin yakınları devletin bu eyleminden etkilenmiş olduklarından, bunların dolaylı mağdur olmaları mümkündür. Bkz. Harris vd., **a.g.e.**, sf. 825-827.

²⁰⁷ Antoine Buyse, "The Court's Ear and Arms: National Human Rights Institutions and the European Court of Human Rights", Book chapter in: Katrien Meuwissen and Jan Wouters (eds.), **National Human Rights Institutions in Europe: Comparative, European and International Perspectives**, Intersentia, Antwerp, forthcoming 2012, electronic copy available at <http://ssrn.com/abstract=2102496>, (Çevrimiçi), 15/06/2014, sf. 3.

(4) Afrika İnsan ve Halkları Hakları Şartı Bağlamında

Af. İHHK'nin mağdur namına başvuru konusundaki içtihadını geniş olarak, bu sistem için UİHK'lerin mağdur sıfatıyla başvuru olup olamayacaklarını incelediğimiz bir üst başlıkta ele almıştık. Komisyon, *CNDHL* kararında Çad'ın UİHK'ini, tartışmasız olarak, mağdur namına başvuru olarak kabul etmiştir. 1995 tarihli bu başvuru esnasında söz konusu kurum henüz ICC tarafından bir akreditasyon işlemine tabi tutulmamıştır. Komisyon'un bu erken dönem kararında daha fazla çıkarım yapabilmek için herhangi bir bilginin olmaması ve bu başvurunun henüz biricik örnek olması da göz önünde tutulacak olursa, bu yolun sadece bir kez de olsa kabul edilmiş olduğu için açık olduğu ancak daha sonra UİHK'lerin böyle bir yola tevessül etmemesi nedeniyle Komisyon'un güncel eğiliminin ne olduğuna dair sağlıklı bir fikir elde edilemediği görülmektedir.

Afrika sisteminde HDÖ'lerin etkin olmaları ve Afrika genelinde var olan kronik insan hakları problemleri, iyimser bir bakış açısıyla, usuli engellerin daha esnek değerlendirilebilmesini ve böylece UİHK'lerin de daha fazla ve etkin şekilde şikayet usulüne katılımları olasılığını arttırmaktadır.

2. UİHK'lerin “Amicus Curiae” Olması

Çalışmanın bu bölümünde, özellikle ulusalüstü insan hakları hukuku bağlamında *amicus curiae* kavramı ve UİHK'lerin bu sıfatla yargısal süreçlere katılımı meselesi bir önceki başlıktaki sistematiğe göre incelenecektir.

a. BM Sözleşme Sistemlerinde Amicus Curiae Usulü

BM Sözleşme sistemlerinden MSHS, IAOKS, KKAOKS ve İKS'de *üçüncü tarafın müdahalesi/amicus curiae* usulü yoktur. Biz de incelememizi bu usule yer veren diğer sözleşme sistemleri üzerinde gerçekleştireceğiz.

(1) ESKHS

ESKHS/SP'nin yürürlüğe girmesinden sonra şikayet başvurusu usulü bu sistem için de geçerli hale gelmiştir. ESKHK/UK madde 14'te; Komite, Çalışma Grubu veya bir Raportörün başvuru ile ilgili karara varılmadan önce diğer BM organları, uzmanlaşmış kurumlar, fonlar, program ve mekanizmalar ve bölgesel

insan hakları mekanizmaları dahil olmak üzere diğer uluslararası kuruluşlar tarafından verilecek bilgilere ve belgelere izin verebileceği düzenlenmiştir.

Çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle Komite'nin henüz içtihadı bulunmadığından ancak Usul Kurallarındaki madde metni üzerinden bir değerlendirme yapmak mümkündür. Metnin içeriğinden anlaşılacağı üzere *amicus curiae* olacak üçüncü tarafın son derece geniş tutulduğu ve kısıtlayıcı olmanın aksine önünün açık bırakıldığı görülmektedir. UİHK'lerin bu önemli sözleşme sisteminde *amicus curiae* olabilmeleri, kanaatimizce, yüksek bir olasılıktır.

(2) CKKS

CKKK/UK madde 76'da, *üçüncü tarafın müdahalesi/amicus curiae* usulü ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Madde metnine göre; Komite, Çalışma Grubu veya bir Raportör, ilgili tüm BM organları ve kuruluşları, uzmanlaşmış kuruluşlar, fonlar, program ve mekanizmalar, uluslararası sözleşmeler tarafından oluşturulmuş mekanizmalar, ilgili devlet kurumlarının yanı sıra bölgesel kurum ve kuruluşlar ve ajanslar şikayet başvurusunun incelenmesinde Mahkeme'nin danışabileceği özneler olarak belirtilmiştir.

Burada dikkati çeken husus, Komite'nin söz konusu özneleri son derece geniş ve ayrıntılı olarak belirtmesinin yanı sıra ilgili devlet kurumları ifadesinin açıkça yer almasıdır. Şüphesiz, UİHK'lerin bu sıfatla *amicus curiae* olabilmeleri mümkündür. Bu sözleşme sistemi ile ilgili henüz içtihat bulunmadığından somut örnek verilememektedir. Ancak, Komite'ye şikayet başvurularının ulaşması ile birlikte UİHK'lerin *amicus curiae* oldukları örnekler görülmeye başlanacaktır.

(3) EKS

EKS/UK madde 72/3'te, şikayet başvurusunun incelenmesi esnasında Komite, Çalışma Grubu veya Özel Raportör'ün üçüncü kişilerin müdahalesini kabul edebileceği düzenlenmiştir. Ayrıca, burada üçüncü tarafın müdahalesi için başvurunun taraflarından birinin yazılı izni de gerekmektedir.

Madde metninde üçüncü tarafın kimler olabileceği ile ilgili herhangi bir açıklama yer almadığı için bu konuda EKK'nin içtihadına bakılmalıdır. EKK'nin

kararları arasında üçüncü kişinin müdahalesi usulünün görüldüğü bir vaka mevcuttur. *Zsolt Bujdosó v. Macaristan*²⁰⁸ başvurusunda Harvard Hukuk Fakültesi Engelli Hakları Projesi²⁰⁹ (HPOD) isimli oluşum, başvurusunun da onayıyla bir rapor sunmuştur. Bir tür birey grubu sayılabilecek HPOD'un üçüncü kişinin müdahalesi usulünü kullanması ile ilgili Taraf Devlet'in bir itirazı olmadığı gibi Komite'nin de bu anlamda bir tartışma içerisine girmeden HPOD'un raporunu kabul ettiği görülmektedir. UİHK'lerin bu sözleşme sistemi bağlamında *üçüncü tarafın müdahalesi/amicus curiae* usulünü kullanmasının önünde Usul Kuralları'ndan kaynaklı herhangi bir engel görülmemektedir. Ancak Komite'nin kararları bu yolun tamamen açık olduğunu göstermek bakımından henüz çok yetersizdir. Olası bir vakada, Komite'nin bu konudaki eğilimi daha net anlaşılacaktır.

(4) ÇHS

ÇHS/ŞUP/UK madde 23'te, UİHK'lerin katılımı açısından, CKKS sisteminden bir adım daha ileri atılmıştır. Madde metnine göre, Komite, BM organları, kurumları, uzmanlaşmış kuruluşları, fonları, program ve mekanizmaları, BM özel usulleri ile birlikte diğer uluslararası sözleşme sistemlerindeki mekanizmaları, bölgesel insan hakları mekanizmaları, HDÖ'ler, *ulusal insan hakları kurumları*²¹⁰, çocuk haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla faaliyet gösteren uzmanlaşmış kurumlar ve Devletin ilgili diğer tüm organ ve kurumları üçüncü kişinin müdahalesi usulü ile şikayet başvurusuna katkıda bulunabilir.

14 Nisan 2014'te yürürlüğe giren ÇHS/ŞUP ile birlikte artık bu sözleşme sistemi için de bireysel şikayet başvurusu usulü geçerli hale gelmiştir. BM Sözleşme sistemleri içinde şikayet başvurusu usulünün tanındığı en yeni sistem olması da göz önünde bulundurulacak olursa madde metninde geçen UİHK teriminin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Diğer sözleşme sistemleri için yaptığımız tahminin burada madde metninde yer alması, UİHK'lerin ulusalüstü insan hakları

---

²⁰⁸ *Zsolt Bujdosó and five others v. Hungary*, Communication No. 4/2011, CRPD/C/10/D/4/2011, 9 September 2013.

²⁰⁹ Harvard Law School Project on Disability, ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.hpod.org/> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

²¹⁰ Vurgu bize aittir.

hukukunda giderek artan rolünün göstergelerinden birisidir. ÇHK'nin açtığı bu yolun *amicus curiae* usulünü tanıyan diğer BM Sözleşme sistemlerine de örnek olması, ilerisi için beklenen gelişmelerdendir.

b. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde *Amicus Curiae* Usulü

Ame.İHS'de *amicus curiae* usulünü düzenleyen bir madde bulunmamaktadır. Aynı şekilde Ame.İHK Usul Kurallarında da böylesi bir düzenleme mevcut değildir. Ancak, Ame.İHM Usul Kuralları'na 2009 yılında yapılan bir ekleme ile *amicus curiae* usulüne yer verilmiştir. Ame.İHM/UK madde 41'de *amicus curiae* olarak Mahkeme'ye bilgi sunmak isteyen kimselerin hangi şartlarda ve sürelerden bunu yapması gerektiği düzenlenmiştir.

Ame.İHM/UK'deki düzenlemede *amicus curiae* olarak hareket etmek isteyen kişi/kimse (*one who wishes to act as amicus curiae*) ifadesine yer verilerek, bu kimselerin kimler olabileceğine ilişkin BM Sözleşme sistemlerindeki gibi bir açıklığa yer verilmemiştir. Bunun yanı sıra yine Ame.İHM/UK madde 2'deki tanımlar başlığı altında, *amicus curiae* teriminin dava veya yargılama ile alakası olmayan ancak Mahkeme'ye, başvurudaki olgular hakkında kanıtları veya dava konusu üzerinde hukuki görüşlerini duruşma esnasında belge halinde veya argüman olarak sunan kişileri karşıladığını belirtmiştir.²¹¹

Ame.İHM'nin içtihadına bakılarak *amicus curiae* sıfatını kimlerin alabildiğine dair fikir sahibi olmak mümkündür. Mahkeme'nin 'kişi' kavramını geniş yorumladığı gerçeği bunun yalnızca HDÖ'leri değil aynı zamanda üniversiteleri, hukuk firmalarını ve özel kişileri de *amicus curiae* olarak kabul etmesiyle belirgin hale gelmektedir.²¹² 2005 yılında karara bağlanan *YATAMA v. Nikaragua*²¹³ başvurusunda Nikaragua Ombudsmanı yargılamaya *amicus curiae* olarak katılmıştır. Mahkemenin bir UIHK'yi *amicus curiae* olarak kabul etmiş

---

²¹¹ Rules of Procedure of the Inter-American Court of Human Rights Rule 2: "the term "amicus curiae" refers to the *person* who is unrelated to the case and to the proceeding and who submits to the Court a reasoning about the facts contained in the application or legal considerations over the subject-matter of the proceeding, by means of a document or an argument presented in the hearing." (Vurgu bize aittir).

²¹² Burgogue-Larsen & De Torres, **a.g.e.**, sf. 48.

²¹³ *YATAMA v. Nikaragua*, IACHR Judgment, Preliminary Objections, Merits Reparations and Costs, 23 June 2005.

olması bu yolun Amerikan sisteminde Mahkeme özelinde mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. UİHK'lerin *amicus curiae* olduğu başvurulara bir başka örnek de *Acevedo-Jaramillo et al. v. Peru*²¹⁴ vakasıdır.

c. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde *Amicus Curiae* Usulü

Bu usul AİHS madde 36'da üçüncü tarafın müdahalesi başlığı ile düzenlenmektedir. Maddenin ikinci fıkrasında, Mahkeme başkanının davaya taraf olmayan herhangi bir Taraf Devleti veya başvuru dışındaki herhangi bir kişiyi, yazılı görüşlerini sunması için davet edebileceği belirtilmektedir.

AİHM/UK madde 44/3'te de Mahkeme'nin üçüncü tarafı davet edebileceği gibi aynı zamanda üçüncü tarafın katılma talebine izin vermek yoluyla da bu usulün işletilebileceği söylenmektedir. Ancak bu usulü kullanmak isteyen üçüncü tarafın bu talebini olması gerektiği şekilde gerekçelendirmesi ve yazılı halde sunması gerektiği belirtilmiştir.

Sözleşme'de ve Usul Kuralları'nda üçüncü tarafın müdahalesi usulünü kullanabilecek özneler için yalnızca 'kişi' ifadesi kullanılmıştır. Ancak bu ifadenin nasıl yorumlandığı, Sözleşme organlarının içtihatları incelenerek açıklanmaya çalışılacaktır.

Üçüncü tarafın müdahalesi usulü, AİHS sisteminde daha çok HDÖ'lerin kullandığı bir usul olagelmıştır.²¹⁵ Ancak, içtihatlarda UİHK'lerin üçüncü tarafın müdahalesi usulünü kullandığı örnekler de mevcuttur. *Brannigan and McBride v. Birleşik Krallık*²¹⁶ davasında Kuzey İrlanda İnsan Hakları Daimi Danışma Komisyonu²¹⁷ (SACHR) isimli UİHK madde 36 bağlamında başvuruda bulunmuş ve Mahkeme de bu kuruma izin vermiştir. Bu davada dikkat çeken husus ise SACHR'in davalı hükümet lehine müdahil olmasıdır.²¹⁸ Bu da bize UİHK'lerin

²¹⁴ *Acevedo-Jaramillo et al. v. Peru*, IACHR Judgment, Preliminary Objections, Merits Reparations and Costs, 7 February 2006.

²¹⁵ Buyse, **a.g.m.**, sf. 6.

²¹⁶ *Brannigan and McBride v. United Kingdom*, App No. 14553/89-14554/89, Judgment, 25 May 1993.

²¹⁷ Northern Ireland Standing Advisory Commission on Human Rights, mevcut Kuzey İrlanda İnsan Hakları Komisyonu (NIHRC) kurulmadan önceki kurumdur.

²¹⁸ *Brannigan and McBride v. United Kingdom*, para. 45.

her zaman başvuruçuların yanında yer alacağı yönündeki bir algının çok da gerçekçi olmadığını göstermektedir. Başvurunun karara bağlandığı tarihte ICC henüz kurulmadığından SACHR için bir statü değerlendirmesi mevcut değildir.

Bir başka örnek de yine Birleşik Krallık aleyhine yapılan *Bah v. Birleşik Krallık*²¹⁹ başvurusudur. Burada da bir başka UİHK olan Eşitlik ve İnsan Hakları Komisyonu²²⁰ davaya üçüncü taraf olarak müdahale etmiştir. EHRC, başvuruçunun iddia ettiği ayrımcılık pratiklerinin doğru olduğunu ve Hükümet'in bunları gidermekte yetersiz kaldığını belirtmiştir.²²¹ Komisyon, başvurunun karara bağlandığı tarihte A statüsüne sahiptir.

Bu konudaki ilginç bir örnek de *D.D. v. Litvanya*²²² başvurusudur. Burada da üçüncü taraf olarak müdahale eden kurum otuzdan fazla ülkenin UİHK'lerinden oluşan Ulusal İnsan Hakları Kurumları Avrupa Grubu'dur.²²³ Zihinsel engelli bir bireyin üzerindeki vesayet rejiminin Sözleşme'ye aykırılığının dava edildiği bu başvuruda, UİHK Avrupa Grubu, AİHS'te düzenlenen hakların ve özgürlüklerin kişinin kapasitesine bakılmaksızın korunması gerektiğini belirtmiştir.²²⁴

AİHS organlarının bu içtihatları bize göstermektedir ki UİHK'ler Sözleşme'nin 36. maddesinde düzenlenen *üçüncü kişinin müdahalesi/amicus curiae* usulü ile yargısal süreçlere katılabilmektedir.

d. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nda *Amicus Curiae* Usulü

Af. İHHK/UK madde 99'da Komisyon'un *amicus curiae* görüşü alabileceği düzenlenmiştir. *Amicus curiae* görüşünü sunabilecek özneler hakkında bir açıklama getirilmediği için Komisyon'un içtihatlarına bakılarak özneler netleştirilmeye çalışılacaktır.

²¹⁹ *Bah. v. United Kingdom*, App. No. 56328/07, Judgment, 27 September 2011.

²²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.equalityhumanrights.com/>, (Çevrimiçi), 15/06/2014.

²²¹ *Bah. v. United Kingdom*, para. 33-34.

²²² *D.D. v. Lithuania*, App. No. 13469/06, Judgment, 14 February 2012.

²²³ Buyse, **a.g.m.**, sf. 8.

²²⁴ *D.D. v. Lithuania*, para. 113.

*Centre for Minority Rights Development and Minority Rights Group v. Kenya*²²⁵ başvurusunda konut hakkı alanında çalışmalar yapan uluslararası bir HDÖ olan COHRE²²⁶, *amicus curiae* olmuştur. Bir diğer örnek, *Kenneth Good v. Botswana*²²⁷ başvurusunda Güney Afrika’da bulunan Pretoria Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi’nin *amicus curiae* görüşü sunmasıdır. Yine uluslararası bir HDÖ olan Interights’ın Eritre ve Etiyopya’ya karşı birlikte yaptığı başvuruda²²⁸ Yale Üniversitesi Allard K. Lowenstein Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Kliniği tarafından Etiyopya’ya yapılan şikayet ile ilgili *amicus curiae* görüşü sunmuştur. Komisyon içtihatlarında, *amicus curiae* usulünü kullanabilen öznel HDÖ’ler ve üniversite birimleri olarak görünmektedir. UIHK’ler tarafından böyle bir girişim henüz mevcut değildir ancak Komisyon’un başvuru olmasını kabul ettiği UIHK’lerin *amicus curiae* görüşü sunmasını evleviyetle kabul etmesi mantıklıdır.

Af. İHHM için ise ne Protokol’de ne de Usul Kuralları’nda *amicus curiae* için getirilmiş bir düzenleme mevcut değildir. Ancak, Mahkeme’nin içtihatlarına bakıldığında farklı bir durumla karşılaşılmaktadır. Komisyon’un başvuru olduğu *Af. İHHK v. Libya*²²⁹ başvurusunda, kıta çapında bir avukatlar birliği olan Pan African Lawyers’ Union²³⁰ (PALU) isimli örgütün *amicus curiae* görüşü sunmasına, Mahkeme tarafından izin verilmiştir.²³¹ Burada, Mahkeme’nin PALU’ya *amicus curiae* görüşü sunma izni vermesi bu usulün Af.İHHM için de geçerli olduğunu göstermektedir. UIHK’lerin böylesi bir usulün öznesi olup olamayacağı ise Mahkeme’nin ileri dönemdeki içtihatları ile açığa çıkacaktır.

---

²²⁵ *Centre for Minority Rights Development (Kenya) and Minority Rights Group (on behalf of Endorois Welfare Council) v. Kenya* (No. 276/03), Decision on Merits, 46th Ordinary Session, 11-25 November 2009, Ghana.

²²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.cohre.org/> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

²²⁷ *Kenneth Good v. Botswana* (No. 313/05), Decision on Merits, 47th Ordinary Session, 12-26 May 2010, Banjul/Gambia.

²²⁸ *Interights (on behalf of Pan African Movement Citizens for Peace in Eritrea) v. Ethiopia and Interights (on behalf of Pan African Movement and Inter African Group) v. Eritrea* (No.233/99-234/99), Postponed ‘sine die’, 33rd Ordinary Session, 15-29 May 2003, Niamey/Niger.

²²⁹ *African Commission on Human and Peoples’ Rights v. Libya*, App. No. 004/2011, Struck Out Decision.

²³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.lawyersofafrica.org/> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

²³¹ *African Commission on Human and Peoples’ Rights v. Libya*, para. 4.

III.BÖLÜM

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI KURUMU VE YARGISAL SÜREÇLERE KATILIMI

A. Türkiye’de İnsan Haklarının Kurumsal Gelişimi

TİHK’in kuruluşuna giden süreci daha iyi anlamlandırabilmek açısından TİHK öncesi devlet aygıtı içerisinde faaliyet yürüten insan hakları mekanizmalarına dair genel bir bilgi vermek faydalı olacaktır. Daha sonra TİHK’in kuruluş süreci ve çalışmaları ile ilgili bilgi verilecektir.

1. TİHK Öncesi İnsan Hakları Birimleri

Türkiye’de, TİHK’in kuruluşundan önce hem yasama hem de yürütme organlarına bağlı olan birçok insan hakları birimleri oluşturulmuştur. 1990’lı yıllarda başlayan bu gelişmeler¹, insan hakları alanında bütün dünyada gözlenen gelişmelere bağlı olarak artan bir ivme göstermiştir. Söz konusu bu birimler yasama organına bağlı olan ve yürütme organına bağlı olan birimler olarak iki ana başlık altında incelenecektir.

a. Yasama Organına Bağlı Birimler

Yasama organı Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) bağlı bulunan insan hakları alanında görevli iki birim bulunmaktadır. Bunlardan birisi, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, diğeri de TBMM’ye bağlı kamu tüzel kişiliği olan Kamu Denetçiliği Kurumu yani Ombudsman’dır.

(1) TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu

3686 Sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu’nun² kabul edilmesi ile “dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygı ve bu konudaki gelişmeleri izlemek suretiyle uygulamaların bu gelişmelere uyumunu sağlamak ve başvuruları incelemek üzere” bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir.

¹ Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 889.

² 3686 Sayılı Kanun, K.T. 05/12/1990, R.G. Sayı 20719, 08/12/1990.

Komisyon'un çalışma alanı, Anayasa'nın yanı sıra EİHB ve AİHS gibi çok taraflı belgelerde düzenlenen insan haklarını kapsamaktadır.³ TBMM'de milletvekili bulunan siyasi partilerin ve bağımsız milletvekillerinin sayısının oranına göre temsil edildiği⁴ Komisyon'un; insan hakları konusundaki gelişmeleri izlemek, Türkiye'nin tarafı olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile Anayasa dahil olmak üzere mevzuatın uyumlu olması için gereken değişiklikleri tespit etmek ve önermek, insan haklarının ihlale uğradığına dair iddiaları incelemek ve gerektiğinde bunları ilgili mercilere iletmek, her yıl yapılan çalışmalar ile ilgili rapor hazırlamak ve gerektiğinde dış ülkelerdeki insan hakları ihlallerini incelemek ve bunları o ülkedeki parlamenterlere iletmek gibi görevleri mevcuttur.⁵

Yetki alanına giren insan haklarının, Paris Prensipleri'ne de uygun olarak, geniş tutulduğu⁶ Komisyon, siyasi partilerin milletvekili sayısına oranla temsilcisini görevlendirebildiği bir yapı olduğundan doğası gereği iktidardan bağımsız veya tam anlamıyla çoğulcu bir yapı teşkil etmemektedir.⁷ Nitekim, Komisyon'un bu yapısı çoğu zaman yaptığı çalışmaların eleştirilmesine yol açmaktadır.⁸

Komisyon'a verilen en önemli görevlerden birisi insan hakları ihlali iddiaları için yapılan başvuruları incelemektir. Komisyon'un TBMM'nin resmi internet sitesi bünyesinde bulunan sayfasında, Anayasa ve uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan temel hak ve özgürlüklerden birinin ihlal edildiğine inanan her bireyin Komisyon'a başvuru yapabileceği belirtilmiştir.⁹ Emeklilik sorunu, kamulaştırma ve imar-iskan sorunları gibi bazı sorunların bu

---

³ 3686 Sayılı Kanun, md. 2.

⁴ 3686 Sayılı Kanun, md. 3.

⁵ 3686 Sayılı Kanun, md. 4.

⁶ Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 889.

⁷ **A.e.**, sf. 890.

⁸ Bu eleştiriler, yine TBMM'de bulunan siyasi parti temsilcilerinden gelebildiği gibi (bkz. Roboski/Uludere Raporu üzerine milletvekilleri Levent Gök ve Ertuğrul Kürkçü'nün eleştirileri : http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/03/130307_uludere_rapor.shtml (Çevrimiçi), 15/06/2014), sivil toplum kuruluşlarınca (STK) da (bkz. Mazlum-der'in aynı rapora verdiği tepki: 24 Mart 2013 tarihli basın açıklaması www.mazlumder.org (Çevrimiçi), 15/06/2014) yapılmaktadır.

⁹ Bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/basvuru.htm> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

Komisyon'un yetki alanına girmeyeceği belirtilmiştir. Doktrinde de isabetli olarak dikkat çekildiği üzere¹⁰ hem başvurucuların yalnızca bireylerle sınırlı tutulması hem de uluslararası insan hakları hukuku standartlarında tabii olarak mülkiyet veya özel yaşam hakkı kapsamında değerlendirilebilecek bu meselelerin Komisyon'un yetki alanına girmediğinin söylenmesi, bu birimin kamuoyu nezdindeki ciddiyeti ve yaptığı çalışmaların etkililiği üzerine önemli bir fikir vermektedir. Bunun yanı sıra Komisyon'un kararlarının bağlayıcılığının olmaması ve yürütme üzerinde ciddi bir baskı ya da etki yaratamaması gibi etkenler de zayıf kalmasının önemli sebepleri arasındadır.¹¹

(2) Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)

6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu¹² ile kurulan bu kurum, *“bağımsız ve etkin bir şikayet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını, insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak üzere”* kurulmuştur.¹³

Ombudsmanlık kurumunun karşılığı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) bazı ülkelerde, örneğin Latin Amerika'daki Ombudsmanlık kurumları, insan haklarını da koruyan geniş yetkili bir yapıda oluşturulurken bizim ülkemizde de olduğu gibi bazen de kamu yönetiminde adillik ve eşitlik ilkesi bağlamında kurulmaktadır.

TBMM Başkanlığı'na bağlı kamu tüzel kişiliğini haiz, özel bütçeli olarak kurulan KDK, idarenin işleyişi ile ilgili şikayet üzerine, bu işlemleri hukuka uygunluk ve hakkaniyet ilkeleri ölçüsünde inceleyip araştırarak idareye önerilerde bulunmaktadır.¹⁴ Ancak, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ve re'sen imzaladığı kararlar ve emirler, yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin kararlar ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin

¹⁰ Eren, **Koruma Mekanizmaları**, 894-895.

¹¹ İzzet Eroğlu, *“TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu”*, **Yasama Dergisi**, Sayı: 2, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, sf. 66.

¹² 6328 Sayılı Kanun, K.T. 14/06/2012, R.G. Sayı 28338, 29/06/2012.

¹³ 6328 Sayılı Kanun, md. 1.

¹⁴ 6328 Sayılı Kanun, md. 5/1.

(TSK) sırf askeri nitelikteki faaliyetleri Kamu Denetçisi'nin görev alanı dışında bulunmaktadır.¹⁵

Kurumun bağımsızlığı ve tarafsızlığı ise 12. maddede düzenlenmiştir. Buna göre, “*hiçbir organ, makam, merci veya kişi, Başdenetçiye ve denetçilere görevleriyle ilgili olarak emir veya talimat veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz.*” İkinci fıkrada da kurumun görevlerini yaparken tarafsızlık ilkesine uygun davranması gerekliliği belirtilmiştir.¹⁶

Şüphesiz, KDK'nin en önemli işlevlerinden birisi, konumuzu da ilgilendirdiği için, şikayet başvurularını inceleme usulüdür. Kuruma, gerçek ve tüzel kişiler başvuruda bulunabilmektedir.¹⁷

Başvurunun incelenmesi için, yapılan başvurunun belli bir konuyu içermesi ve uyuşmazlığın yargı organlarında görülmekte veya karara bağlanmış olmaması gerekmektedir.¹⁸ Yine, ilgili kanunlarda düzenlenen idari başvuru yollarının tüketilmediği başvuruları KDK ilgili merciye göndermektedir. Ancak, telafisi imkansız zararların doğması ihtimali bulunan hallerde bu kural uygulanmamakta ve başvurular kabul edilmektedir.¹⁹

Başvuruları en geç altı ay içerisinde sonlandırması gereken²⁰ KDK, inceleme ve araştırma sonuçlarını ve varsa önerilerini başvurucuya ve ilgili merciye iletmekte ve işleme karşı başvurulacak makam, yol ve başvuru süresini de başvurucuya bildirmektedir.²¹ Kurumun kararları bağlayıcı olmadığı için etkililik konusunda bir yazar tarafından, idare görevlilerinin, KDK kararları doğrultusunda yaptıkları, konusu suç teşkil etmeyen ve ağır hizmet kusuru

---

¹⁵ 6328 Sayılı Kanun, md. 5/2.

¹⁶ 6328 Sayılı Kanun, md. 12.

¹⁷ 6328 Sayılı Kanun, md. 17/1.

¹⁸ 6328 Sayılı Kanun, md. 17/3.

¹⁹ 6328 Sayılı Kanun, md. 17/4.

²⁰ 6328 Sayılı Kanun, md. 20/1.

²¹ 6328 Sayılı Kanun, md. 20/2.

içermeyen işlemlerden sorumlu tutulmamasına dair bir hükmün kanuna eklenmesi önerilmiştir.²²

Kamu Denetçiliği'nin asıl amacı, idarenin yanlış işlemlerini ortaya çıkararak, kamuoyunu bilgilendirmek ve kamusal adaletin tesisini sağlamaktır. Çağdaş devletin karmaşıklaşan idari yapısı ve klasik denetim yollarının yetersizliği²³ ile idarenin kusurlu ve aksayan yanlarını ortaya çıkarmak bu kurumun görevleri arasındadır.²⁴

b. Yürütme Organına Bağlı Birimler

Türkiye'de yürütme organları olan Başbakanlığa ve Bakanlıklara bağlı²⁵ birçok insan hakları birimi faaliyet göstermiştir. Başbakanlığa bağlı bazı insan hakları birimleri, 2001 yılında kabul edilen 4643 Sayılı Kanun²⁶ ile oluşturulmuştur. TİHK'in kurulmasına dair kanunun kabulü sonucunda 4643 Sayılı Kanun ile oluşturulmuş bu birimler lağvedilmiştir.²⁷

Bu birimlerden ilki olan İnsan Hakları Başkanlığı, 4643 Sayılı Kanun'un 2. maddesine göre, 3056 Sayılı Kanunun 17/A maddesinin yeniden düzenlenmesi ile kurulmuştur. Maddenin yeni haline göre İnsan Hakları Başkanlığı'nın görevleri;

a) İnsan hakları ile ilgili konularda görevli kuruluşlarla sürekli temas halinde bulunmak ve bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak.

b) İnsan hakları konusundaki mevzuat hükümlerinin uygulanmasını izlemek, izleme sonuçlarını değerlendirmek, uygulamada ve mevzuatta görülen aksaklıkların giderilmesi ve Türkiye'nin ulusal mevzuatının insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası belgelerle uyumlu hale getirilmesi doğrultusunda yapılacak çalışmaları koordine etmek ve bu konularla ilgili önerilerde bulunmak.

²² Kadir Aktaş, "Kamu Denetçiliği Kurumunun Anayasal Sistemdeki Yeri ve Etkinliği Sorunu", **TBB Dergisi**, 2011, Sayı 94, sf. 366.

²³ Bu noktada KDK'ye bireysel başvuru ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru arasındaki benzerliklerin ve farkların incelendiği bir çalışma için bkz. Hasan Tahsin Fendoğlu, "Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı", **Ankara Barosu Dergisi**, 2013, Sayı 4, sf. 21-49.

²⁴ Mehmet Kahraman, "Hukuk Devletine Katkıları Bakımından Kamu Denetçiliği", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 8, Sayı 16, 2011, sf. 362.

²⁵ Bakanlıklara bağlı insan hakları birimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 961-992.

²⁶ 4643 Sayılı Kanun, K. T. 12/04/2001, R. G. Sayı 24380, 21/04/2001.

²⁷ 6332 Sayılı Kanun, md. 22/4.

- c) Kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet öncesi staj ve hizmet içi insan hakları eğitim programlarının uygulanmasını izlemek, değerlendirmek ve koordine etmek.
- d) İnsan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek ve alınabilecek önlemlere ilişkin çalışmaları koordine etmek.
- e) Başbakanlığın koordinatörlüğünde görevleriyle ilgili konularda teşkil edilen kurullara sekretarya hizmeti yapmak.
- f) Makamca verilen benzeri görevleri yapmak.”

olarak düzenlenmiştir.

İnsan Hakları Üst Kurulu, 4643 Sayılı Kanun’un Ek 4. maddesine dayanılarak kurulmuştur. Maddeye göre, Üst Kurul; *“İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik idari ve kanuni düzenlemelere ilişkin çalışmalar yapmak ve Başbakanlık ve Bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşları için insan hakları konusunda tavsiye kararları vermek üzere; Başbakanın görevlendireceği bir Devlet bakanının başkanlığında, Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı müsteşarlarının katılımıyla”* oluşturulmuştur. Daha sonra hazırlanan Yönetmelik’te Üst Kurul’un görevleri;

- “a) insan haklarının korunması ve geliştirilmesine ilişkin konularda idari ve kanuni düzenlemelere ilişkin çalışmaları yapmak ve gerekli önerilerde bulunmak
- b) yürürlükteki mevzuatın ve kanun tasarılarının insan hakları temel ilkeleri, uluslararası belgeler ve mekanizmalarla uyumlu hale getirilmeleri için uygun gördüğü tavsiyeleri yapmak.
- c) Başbakanlık ve bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşları için insan hakları konusunda tavsiye kararları vermek.
- d) İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesini, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları ile ilgili uluslararası sözleşmelerde öngörüldüğü şekilde, çağdaş ve evrensel ölçülere uygun olarak gerçekleştirmek amacıyla yapılacak çalışmaları koordine etmek.
- e) İnsan hakları alanında kaydedilen gelişmeler hakkında kamuoyunun aydınlatılması amacıyla yapılacak çalışmaları koordine etmek.

f) Kamu kurum ve kuruluşlarınca gerçekleştirilen insan haklarıyla ilgili hizmetiçi eğitim programlarının uygulanmasını izlemek, kitle iletişim araçlarına ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik insan hakları eğitimi çalışmalarına katkıda bulunmak.

g) İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesinde görev alacak öğretim üyesi ve temsilci gönderecek gönüllü kuruluşları seçmek, Komite çalışmalarını izlemek, değerlendirmek ve yönlendirmek.

h) İnsan Hakları Danışma Kurulunda görev alacak kurum ve kuruluş temsilcileri dışındaki üyeleri seçmek, çalışmalarını izlemek ve değerlendirmek.

ı) İnsan hakları ihlali iddiaları ile ilgili olarak Başkanlık ve İnceleme Heyetleri tarafından yapılan incelemeleri değerlendirmek ve alınabilecek önlemlere ilişkin tavsiyelerde bulunmak.

i) Belirleyeceği konularda komisyonlar ve çalışma grupları oluşturmak.^{28,,}

olarak düzenlenmiştir. Üst Kurul, gerekli gördüğü takdirde ilgili kamu kuruluşları veya özel kuruluşların temsilcilerini toplantıya davet etme yetkisine sahiptir.

4643 Sayılı Kanun ile kurulan diğer bir birim, İnsan Hakları Danışma Kurulu'dur. Ek 5.maddeye göre; insan haklarına ilişkin olarak ilgili Devlet kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında iletişim sağlamak ve insan haklarını kapsayan ulusal ve uluslararası konularda danışma organı olarak görev yapmak üzere, Başbakanın görevlendireceği bir Devlet bakanına bağlı olarak kurulan Danışma Kurulu, insan hakları ile ilgili bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kuruluşları temsilcileri, insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve bu alanda yayınları ve çalışmaları bulunan kişilerden oluşmaktadır. Danışma Kurulu için hazırlanan Yönetmelik'te, kurulu oluşturan kuruluş temsilcileri ve kişiler;

a) Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kültür Bakanlığı ve Çevre Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığından asgari genel müdür yardımcısı veya müstakil daire başkanı düzeyinde birer temsilci,

²⁸ İnsan Hakları Üst Kurulu'nun Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, R. G. Sayı 24494, 15/08/2001, md. 5.

- b) Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Merkezinden bir temsilci,
- c) Adli Tıp Enstitüsünden bir temsilci,
- d) Üye sayısı ikiyüzellibinin üstünde olan memur ve işçi sendikaları konfederasyonlarından birer temsilci,
- e) Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK), Türkiye Sakatlar Konfederasyonu ve Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonundan (TİSK) birer temsilci,
- f) Türkiye Barolar Birliğinden bir, bünyelerinde insan hakları inceleme komisyonu bulunan illerin Barolarından, Türkiye Barolar Birliği tarafından belirlenecek üç temsilci,
- g) Türk Tabipler Birliğinden bir temsilci,
- h) Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğinden bir temsilci,
- i) Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve Basın Konseyinden birer temsilci,
- j) Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar Danışma Kurulundan iki temsilci,
- k) İnsan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından 8 temsilci,
- l) Çalışmalarında insan haklarını ilgilendiren konulara da yer veren 6 öğretim üyesi ile uluslararası mahkemelerde daha önce görev yapmış Türk uzmanlardan iki kişi²⁹

olarak düzenlenmiştir. Danışma Kurulu'nu oluşturan üye profiline bakıldığı zaman son derece geniş katılımlı ve demokratik bir modelin tercih edildiği görülmektedir. Ancak, Danışma Kurulu'nun Başbakanlığa bağlı olması, onun bu özelliğine rağmen bir UİHK olarak değerlendirilememesi sonucuna yol açmıştır.³⁰

Danışma Kurulu'nun görevleri aynı Yönetmelik'te;

- a) İnsan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunmak,
- b) Yürürlükteki mevzuatın ve yasa tasarılarının insan hakları temel ilkeleri, uluslararası belgeler ve mekanizmalarla uyumlu hale getirilmesi için uygun gördüğü konularda görüş bildirmek, idari önlemlerin alınmasını tavsiye etmek,
- c) İnsan haklarına ilişkin olarak ilgili Devlet kuruluşları ile üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasında iletişim sağlamak,
- d) İnsan haklarını kapsayan ulusal ve uluslararası konularda danışma organı olarak görev yapmak,

---

²⁹ İnsan Hakları Danışma Kurulunun Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, R. G. Sayı 24494, 15/08/2001, md. 4.

³⁰ Eren, **Koruma Mekanizmaları**, sf. 925-926.

- e) Üst Kurul tarafından görüşülmesi istenilen hususları ele almak, gerekli çalışmalarını yapmak ve görüş sunmak,
- f) İnsan hakları ihlallerinin ulusal düzeydeki genel durumu ve somut konular hakkında ilgili Devlet Bakanına ve Üst Kurula raporlar sunmak,
- g) Irkçılık ve yabancı düşmanlığı dahil insan haklarına ilişkin uluslararası konularda ilgili Devlet Bakanına ve Üst Kurula görüş bildirmek³¹»

olarak belirlenmiştir. Bu birim adından da anlaşılacağı üzere yalnızca danışma faaliyetini yerine getiren, insan hakları ihlalleri iddialarını inceleme yetkisi olmayan bir birim olarak tasarlanmıştır.

4643 Sayılı Kanun ile oluşturulan son birim ise İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetleri'dir. Ek 6. maddedeki düzenlemeye göre, insan hakları ihlali iddialarını yerinde incelemek ve araştırmak üzere, Başbakanın görevlendireceği bir Devlet bakanına bağlı ve Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı temsilcileri ile insan hakları alanında çalışmalar yapan kişi ve meslek kuruluşları arasından seçilecek beş kişilik heyetler oluşturulabilecektir. Heyete yapılacak ihlal başvurusunu kimlerin yapabileceğinin belirtilmediği Yönetmelik'te³², başvurunun kanıtlarıyla birlikte Başkanlığa yapılacağı veya başvuruya bağlı olmaksızın Başbakan tarafından re'sen inceleme heyetinin oluşturulmasının istenebileceği düzenlenmiştir. Başkanlığın ilgili iddia hakkında ön inceleme yapıp, ilgili kurumdan iddia hakkında bilgi aldıktan sonra iddiayı kabul edilebilir nitelikte bulması halinde, söz konusu iddianın İnsan Hakları Üst Kurulu'nun gündemine alınarak görüşüleceği bu Yönetmelik'te düzenlenmiştir.³³

2. TİHK'in Kuruluşu ve Yapısı

28 Ocak 2010 tarihinde TBMM Başkanlığına 23/4. dönem ve 1/84 esas numarası ile Anayasa Komisyonu'nda 611 sıra sayısı ile kabul edilen Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu Tasarısı gönderilmiştir.³⁴ Tasarı'nın genel

³¹ İnsan Hakları Danışma Kurulunun Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, R. G. Sayı 24494, 15/08/2001, md. 5.

³² İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetlerinin Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, R. G. Sayı 24494, 15/08/2001.

³³ İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetlerinin Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, R. G. Sayı 24494, 15/08/2001, md. 6.

³⁴ TİHK'in tarihsel gelişimi hakkında genel bilgi ve yasalaşma sürecinin eleştirisi için bkz. Kerem Altıparmak, "Köprüden Önce Son Çıkış: Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu Tasarısı'nın

gerekçesinde, UİHK'lerin tarihsel gelişimi ve BM nezdindeki gelişmelerin yanı sıra Türkiye'de o tarihte mevcut bulunan ve bizim de yukarıdaki başlıkta incelediğimiz insan hakları birimleri zikredildikten sonra bunların Paris Prensipleri bakımından yetersiz kaldığı ve bu nedenle TİHK'in kurulmasının amaçlandığı belirtilmektedir.³⁵

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 6 Haziran 2012 tarihinde yapılan toplantıda Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kurulmasına Dair Tasarıyı bazı değişiklikler ile birlikte kabul etmiştir.³⁶

21 Haziran 2012 tarihinde söz konusu tasarı Meclis'te görüşülerek, kabul edilip kanunlaştırılmıştır. Kanun, 30 Haziran 2012 tarihli ve 28339 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yasa koyucu TİHK için komisyon modelini tercih etmiştir. Başbakanlıkla ilişkili olan Kurum'un merkezi Ankara'dadır. Kurum, yurt içinde ve sayısı ikiye geçmemek üzere yurt dışında büro açabilir. Kurum, görevlerini yerine getirirken bağımsız olarak hareket eder ve hiçbir makam, organ, merci veya kişiden emir, talimat, tavsiye ve telkin almaz.³⁷

Kurum'un görevleri; "*insan haklarının korunmasına, geliştirilmesine ve ihlallerin önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak, işkence ve kötü muamele ile mücadele etmek, şikayet ve başvuruları incelemek ve bunların sonuçlarını takip etmek, sorunların çözüme kavuşturulması doğrultusunda girişimlerde bulunmak, bu amaçla eğitim faaliyetlerini yürütmek, insan hakları alanındaki gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek amacıyla araştırma ve incelemeler yapmak*" olarak düzenlenmiştir.³⁸

Kurumun karar organı olarak İnsan Hakları Kurulu oluşturulmuştur. Biri başkan, biri de ikinci başkan olmak üzere 11 üyeden oluşan İnsan Hakları

Eleştirel Değerlendirmesi", **İnsan Hakları Çalışma Metinleri: XIII**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi, 2010.

³⁵ Tasarı metni için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0589.pdf> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

³⁶ Bkz. <http://www.tihk.gov.tr/tr/kurumsal/tarihce> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

³⁷ 6332 Sayılı Kanun, md. 3.

³⁸ 6332 Sayılı Kanun, md. 4.

Kurulu'na üyelik koşulları kanunda düzenlenmiştir. İki üyeyi Cumhurbaşkanı seçerken, yedi üye Bakanlar Kurulu tarafından, bir üye üniversitelerin hukuk ve siyasal bilgiler fakültesindeki öğretim üyeleri arasından, bir üye 10 yıl avukatlık yapmış avukatlar arasından baro başkanları tarafından seçilmektedir.³⁹ Üyelerin hepsinin insan hakları alanında temayüz⁴⁰ etmiş olması gerekmektedir.⁴¹

Kurum'un teşkilatı, Başkanlık ve Kurul'dan oluşmaktadır. Başkanlık; Başkan Yardımcısı, hizmet birimleri ve çalışma gruplarından oluşurken görevi Kurul kararlarını uygulamak ve diğer konularda Başkana ve Kurula yardımcı olmaktır.⁴²

Başkan, Kurum'un en üst amiridir. Başkan'ın görevleri arasında; kurum personelini atamak, Kurum'un stratejik planını, amaç ve hedeflerini oluşturmak, yıllık faaliyet raporlarını hazırlamak ve Kurum'un diğer kuruluşlarla ilişkilerini yürütmek ve Kurumu temsil etmek de yer almaktadır.⁴³ Başkan, Kurul üyeleri tarafından kendi aralarından seçilmektedir.⁴⁴

Kurum'un hizmet birimleri olarak, İhlal İddialarını İnceleme Birimi, İşkence ve Kötü Muameleyle Mücadele Birimi, Hukuk Birimi, Eğitim Birimi, Dış İlişkiler ve Proje Birimi, Medya ve Halkla İlişkiler Birimi, Bilgi ve Dökümantasyon Birimi, Strateji Geliştirme Birimi ve İnsan Kaynakları ve Destek Birimi belirlenmiştir.⁴⁵

Kurum personeli 657 Sayılı Kanuna⁴⁶ tabidir. Kurum'da özel bilgi ve ihtisası gerektiren işlerde, Kurum'un faaliyet alanına ilişkin konularda en az on yıl

---

³⁹ Kurul'a Cumhurbaşkanı tarafından Serap Yazıcı ve Levent Korkut üye olarak atanmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından atanan üyeler ise Selamet İlday, Yusuf Şevki Hakyemez, Abdurrahman Eren, Fatma Benli, Hükmet Tülen, Ömer Cihad Vardan ve Yılmaz Ensaroğlu'dur. YÖK tarafından seçilen üye Nihat Bulut ve son olarak barolar tarafından seçilen üye ise İrfan Güven'dir. Kurumun başkanlığını Haziran 2014 itibariyle Hikmet Tülen, başkan yardımcılığını ise Fatih Aydın yürütmektedir.

⁴⁰ Temayüz; başkalarına göre üstün duruma gelmiş olma, sivrilme anlamlarına gelmektedir. Kanun, burada insan hakları alanında uzmanlaşmış kişilerin üye olmasını amaçlamaktadır.

⁴¹ 6332 Sayılı Kanun, md. 5.

⁴² 6332 Sayılı Kanun, md. 9.

⁴³ 6332 Sayılı Kanun, md. 10.

⁴⁴ 6332 Sayılı Kanun, md. 5/5.

⁴⁵ 6332 Sayılı Kanun, md. 11.

⁴⁶ 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, K. T. 14/07/1965, R. G. Sayı 12056, 23/07/1965.

mesleki tecrübesi bulunanlar ile doktor unvan ve derecesini alanlar arasından sözleşmeli personel çalıştırılabilmektedir. Başkan ve üyeler 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu açısından kamu görevlileri gibi yargılanırlar. Başkan ve üyeler için soruşturma izinleri Başbakan tarafından verilebilmektedir. Bu iznin verilmesi veya verilmemesine ilişkin itirazlar ise Danıştay tarafından karara bağlanmaktadır.⁴⁷

B. TİHK'in Paris Prensipleri'ne Uyumluluğu

TİHK'in insan hakları kamuoyundaki meşruluğu şüphesiz yapacağı çalışmalara ve dolayısıyla göreceği işleve bağlıdır. Bu anlamda en büyük gösterge elbette ki UİHK'ler için asgari taşınması gereken özellikleri içeren Paris Prensipleri'dir. Bu çalışmanın yapıldığı Haziran 2014 tarihi itibariyle henüz ICC nezdinde akreditasyon işlemlerini gerçekleştirmeyen TİHK'in Paris Prensipleri ile uyumluluğu meselesi onun yargısal süreçlere katılımının ne şekilde olabileceği konusunda büyük önem arz etmektedir.

Bir önceki bölümde belirttiğimiz gibi A statüsüne sahip tam bağımsız UİHK'ler, hem ulusal hem de uluslararası düzlemde çok önemli faaliyetlerde bulunmuş ve insan hakları hukukunda ses getiren aktörlerden olmuşlardır. Bu başlık altında, TİHK mevzuatının ve yapısının Paris Prensipleri'ne uyumluluğu konusunda bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Bağımsızlık

Paris Prensipleri, UİHK'lere, oluşumunu ve yetkilerini ayrıntılı bir şekilde belirleyen anayasal veya yasal bir metinde açıkça öngörülmek suretiyle, olabildiğince geniş bir yetki alanı tanınması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁸

Tercihen Anayasa'da düzenlenmesi istenen UİHK'lerin asgari olarak yasa ile kurulmuş olmaları, Paris Prensipleri'ne uyum açısından hayati önemi haizdir. ICC Akreditasyon Alt Komitesi'nin (Alt Komite) genel gözlemlerini içeren raporunda Paris Prensipleri'nin bir ülkenin anayasal ya da yasal sistemlerine bakılmaksızın UİHK'nin yasal bağlamda kurulması gerektiğini ve böylece devlet

⁴⁷ 6332 Sayılı Kanun, md. 15.

⁴⁸ Paris Principles, art. 2.

kurumları, HDÖ'ler veya ad hoc kurumlardan ayırt edilmesini gerektirdiğini belirtmiştir.⁴⁹ UİHK'lerin kurucu mevzuatları bu kurumların özellikle de hükümetten olmak üzere yasal bağımsızlığını sağlama bağlamında önemli bir göstergedir.⁵⁰ Zira, yasal bir temeli olmayan kurumların olası hükümet değişiklikleri veya siyasi gelişmeler sonucu işlevini yitirmesi hatta ortadan kaldırılması tehlikesi ile karşı karşıya olduğu söylenebilir. Yasal bağımsızlığın bir diğer göstergesi de UİHK'nin kendi iç kurallarını kendisinin oluşturması yetkisiyle donatılması ve bu kuralların kurum dışında bir organ veya makam tarafından değiştirilememesidir.⁵¹ TİHK, 6332 Sayılı Kanunun 12. maddesine göre şikayet başvuruları ile ilgili usulleri yönetmelik ile belirleme yetkisine sahiptir. Nitekim bu Yönetmelik, daha önce de bahsedildiği gibi TİHK tarafından çıkarılmıştır. Yine, TİHK önceden kanunla düzenlenmiş konularda görev, yetki ve sorumluluk alanına giren konularda idari düzenlemeler yapabilmektedir.⁵²

UİHK'lerin kamuoyu nezdindeki meşruluğunun da yasal statüsüne bağlı olduğu belirtilmektedir. Örneğin, Güney Afrika ilk demokratik anayasasında İnsan Hakları Komisyonu'na yer vermiş ve eleştirilere rağmen kamuoyunda Komisyon'un meşruluğunun bu sebepten ileri geldiği öne sürülmüştür.⁵³

UİHK'lerin bağımsızlığının en önemli göstergelerinden birisi de üyelerinin atanma-azil usulleri ve özlük haklarıdır. BM, UİHK'ler ile ilgili el kitabında altı kritere yer vererek, bağımsızlık konusunda yol göstermiştir. Bu kriterler; atanmanın yöntemi, atanma şartları, atanma süresi, yeniden atanma prosedürü, azil prosedürü ve ayrıcalıklar ile dokunulmazlıklardır.⁵⁴

Alt Komite ise bu konuda, kadro alımları için yapılan duyuruların olabildiğince geniş ve yaygın yapılmasını, çeşitli sosyal gruplar içerisindeki potansiyel adayların azami seviyeye çıkarılmasını, atanma usulü konusunda geniş

---

⁴⁹ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 12.

⁵⁰ **A Handbook of NHRI**, para. 70.

⁵¹ **A.e.**, para. 71.

⁵² 6332 Sayılı Kanun, md. 19/2.

⁵³ **Assessing the Effectiveness of National Human Rights Institutions**, International Council on Human Rights Policy, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2005, sf. 13. (Bu kitap bundan sonra "Effectiveness of NHRI" olarak anılacaktır.)

⁵⁴ **A Handbook of NHRI**, para. 78.

bir şekilde danışma faaliyeti sağlanmasını, öngörülebilir, objektif ve kamuya açık kriterlere dayalı olarak kadro alımları yapılmasını ve üyelerin seçildikleri grupların temsiliyetinden ziyade kendi bireysel kapasiteleri ile hizmet etmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁵⁵

Atanma yöntemi konusunda tavsiye edilen usul, bunun parlamento gibi temsil kabiliyeti yüksek, bağımsız ve güvenilir bir organ tarafından yapılması ve bu işlemler sırasında HDÖ'lerin ve sivil toplumun açık ve adil bir katılımının sağlanmasıdır.⁵⁶ TİHK bakımından Kurul üyesi 11 kişinin seçimi için öngörülen usulde, 7 üye Bakanlar Kurulu tarafından, 2 üye Cumhurbaşkanı tarafından, 1 üye YÖK tarafından ve 1 üye de TBB tarafından seçilmektedir.⁵⁷ BM'nin belirttiği kriterlere göre TİHK'in üye seçiminde Hükümet'in ağırlıklı rol sahibi olmasının bağımsızlık konusunda uygun bir yöntem olmadığı açıktır. Atamayı yapacak organın TBMM olarak belirlenmiş olması temsil kabiliyeti açısından önemli bir ilerleme sağlayacağı gibi bu üyeler için aday önermek konusunda sivil toplum kuruluşlarına daha fazla yer verilerek kamuoyu nezdinde Kurum'un bağımsızlığı imajı daha da güçlendirilebilir.

Atama kriterleri konusunda önerilen husus, kurucu mevzuatta bu kriterlerin açıkça belirtilmesidir.⁵⁸ 6332 Sayılı Kanun'da atanacak üyeler için gereken şartlar açık bir şekilde belirtilmiştir.⁵⁹ Bu anlamda bağımsızlık kriterleri ile bir uyumluluk olduğu görülmektedir.

Atanma süresi açısından, UİHK'nin özellikle üst düzey görevlileri açısından kısa süreli olmayan kesin bir görev süresinin kurucu mevzuatta belirlenmiş olması gerekmektedir.⁶⁰ 6332 Sayılı Kanun'da Başkan ve Kurul üyelerinin görev süreleri 4 yıl olarak belirtilmiştir.⁶¹ Bu bakımdan da Kanun, kriterlere uyum sağlamaktadır. Bununla alakalı bir diğer husus da yeniden atanma usulünün

---

⁵⁵ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 29.

⁵⁶ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 29-30; **A Handbook of NHRI**, para. 79.

⁵⁷ 6332 Sayılı Kanun, md. 5/4.

⁵⁸ **A Handbook of NHRI**, para. 79.

⁵⁹ 6332 Sayılı Kanun, md. 5/2.

⁶⁰ **A Handbook of NHRI**, para. 79.

⁶¹ 6332 Sayılı Kanun, md. 5/7.

genellikle bağımsız UIHK'lerde uygulanan bir yöntem olmasıdır. 6332 Sayılı Kanunun 7. maddesinde bu konu da düzenlenmiş ve süresi biten üyelerin en fazla bir dönem daha seçilebileceği düzenlenmiştir.

Bağımsızlığın sağlanması konusunda kurucu mevzuatın bir üyenin hangi koşullarda görevinden azledilebileceği konusunda detaylı bir şekilde düzenleme getirmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶² Ayrıca, hangi organ veya kişinin bu işlemi gerçekleştirebileceği de yine mevzuatta belirtilmelidir. Bu anlamda tavsiye edilen organ, parlamento veya ona eşdeğer bir kurumdur.⁶³ 6332 Sayılı Kanun'da, Kurul Başkanı, İkinci Başkan veya üyelerin görev süreleri dolmadan herhangi bir nedenle görevlerine son verilemeyeceği düzenlenmiştir. Ancak, seçilmek için gerekli şartları taşımadıkları ya da kaybettikleri Kurulca tespit edilen Başkan ve üyelerin görevlerine Bakanlar Kurulunca son verilmektedir. Kurul, tutanak ve kararlarını süresi içinde imzalamayan veya karşı oy gerekçesini süresi içinde yazılı olarak bildirmeyen Başkan ve üyelerin de görevlerine aynı usul çerçevesinde son verilmektedir.⁶⁴ Kurul üyeliklerinin kendiliğinden düşmesi için, kabul edilebilir bir mazereti olmadan bir yılda toplam üç Kurul toplantısına katılmamak, ağır hastalık veya sakatlık nedeniyle iş göremeyecekleri sağlık kurulu raporuyla tespit edilmek, görevleri ile ilgili işledikleri suçlardan dolayı haklarında verilen mahkumiyet kararları kesinleşmek, geçici iş göremezlik hali üç aydan fazla sürmek veya üç aydan fazla hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkum edilip de cezasının infazına fiilen başlanmak şartlarından en az birisinin gerçekleşmesi gerekmektedir.⁶⁵

Kurul üyelerinin hangi şartlarda görevlerine son verileceğinin açıkça belirtilmiş olması bağımsızlık kriterlerine uyumlu görünürken bu işlemi yapan organın Bakanlar Kurulu olarak belirlenmesi bize göre sorunludur. Bu yetkinin, üye seçimi konusu da dahil olmak üzere, TBMM'ye verilmesi bağımsızlık açısından daha uygun görünmektedir.

---

⁶² ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 40.

⁶³ **A Handbook of NHRI**, para. 80.

⁶⁴ 6332 Sayılı Kanun, md. 6/1.

⁶⁵ 6332 Sayılı Kanun, md. 6/3.

Özellikle şikayet başvurularının yapılabildiği UİHK'lerin üyelerinin görevlerini yerine getirirken medeni yargılamalara ve cezai kovuşturmalara karşı dokunulmazlığa sahip olması bir diğer önemli husustur.⁶⁶ 6332 Sayılı Kanuna göre, ağır ceza mahkemelerinin görevine giren suçüstü halleri dışında, insan haklarının korunması ve geliştirilmesine ilişkin görevleriyle ilgili olarak suç işlediği ileri sürülen Kurul üyeleri yakalanamaz, üstleri ve konutları aranamaz ve sorguya çekilemezler. Bu hükümlere aykırı hareket eden kolluk kuvvetleri amir ve memurları hakkında yetkili Cumhuriyet başsavcılığı tarafından doğrudan soruşturma ve kovuşturma yapılır.⁶⁷ Bu hüküm, TİHK'in bağımsızlığı açısından yerinde bir düzenlemedir.

Hükümetten talimat veya müdahale olmadan çalışmalarını yürütmek bağımsız bir UİHK için gereken özelliklerden bir başkasıdır. 6332 Sayılı Kanunda bu husus düzenlenmiş ve görev alanına giren konularla ilgili olarak TİHK'e hiçbir organ, makam, merci ya da kişinin emir, talimat ve telkinde bulunamayacağı belirtilmiştir.⁶⁸

Bağımsızlığın olmazsa olmazlarından birisi de mali bağımsızlıktır. Etkin bir kurumun varlığı onun finansal açıdan yeterli kaynaklara sahip olması ile doğrudan ilintilidir. Kaynakların yeterli olmasının yanı sıra yasal olarak garanti altına alınmış olması, kurumun kendi finansal kaynaklarının kontrolünü elinde bulundurması ve hükümetin müdahalelerinden etkilenmemesi de gerekmektedir.⁶⁹ 6332 Sayılı Kanun'da TİHK'in gelirleri, genel bütçeden tahsis edilecek ödenekler, Kurum'a yapılacak her türlü bağış, yardım ve vasiyetler, kurumun gelirlerinin değerlendirilmesinden elde edilen gelirler ve diğer gelirler olarak belirtilmiştir.⁷⁰ Mali konularda Kurul'a verilen yetkiler ise TİHK'in mali durumunu ve performansını gösteren raporları onaylamak ve taşınmaz alımı, satımı ve kiralanması konularındaki önerileri görüşüp karara bağlamak olarak

---

⁶⁶ **A Handbook of NHRI**, para. 81.

⁶⁷ 6332 Sayılı Kanun, md. 6/2.

⁶⁸ 6332 Sayılı Kanun, md. 3/4.

⁶⁹ **A Handbook of NHRI**, para. 73-75.

⁷⁰ 6332 Sayılı Kanun, md. 21.

belirtilmiştir.⁷¹ TİHK'in mali bağımsızlığı açısından genel bütçeden ayrılacak payın yeterli miktarda belirlenmesi gerekmektedir. Bunun dışında ek kaynakların gösterilmesi ve TİHK'e gelirlerini yönetmesi yetkisi verilmesi bu açıdan olumlu düzenlemelerdir.

2. Yetki ve Görevler

UİHK'ler insan haklarını korumak ve geliştirmek için kurulmuşlardır. Bazı ülkelerdeki UİHK'ler (örneğin; İngiltere, Avustralya) yalnızca ayrımcılık yasağı üzerine odaklanmışken bazıları da medeni ve siyasi haklar üzerine yoğunlaşmışlardır.⁷² Paris Prensipleri'nin UİHK'ler için getirdiği bir diğer kriter bu kurumların “olabildiğince geniş yetkili” olarak kurulmalarıdır. Bu bağlamda UİHK'ler ekonomik ve sosyal haklar anlamında çok önemli bir görev üstlenmektedirler. Örneğin, Güney Afrika İnsan Hakları Komisyonu, kamu kurumlarından konut, sağlık, yiyecek, su, sosyal güvenlik, eğitim ve çevre konusunda nasıl önlemler aldıklarına yönelik düzenli olarak bilgilendirme talep etmektedir.⁷³ Konu bakımından yetki için yalnızca UİHK'nin fonksiyonlarına bakmak yeterli değildir. Örneğin, bir UİHK yalnızca o ülkenin anayasasında tanınan hakları bakımından yetkilendirilmiş olabilir. Böyle bir UİHK, söz konusu ülkenin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri bakımından, yetkili olan başka bir UİHK'ye göre çok daha etkisizdir. Zira, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin getirdiği standartlar iç hukuktaki eksiklikleri tamamlamaya yol açmaktadır.⁷⁴

TİHK, bu anlamda geniş olarak yetkilendirilmiş kurumlardan birisidir. 6332 Sayılı Kanun'da, TİHK'e, Türkiye'nin tarafı olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerini izlemek görevi verilmiştir.⁷⁵ Şikayet başvurularının incelenmesi usulünü düzenleyen Yönetmelik'te “*Anayasa, Türkiye'nin tarafı olduğu*

⁷¹ 6332 Sayılı Kanun, md. 7/1 ve md. 7/i.

⁷² **Effectiveness of NHRI**, sf. 17.

⁷³ **Effectiveness of NHRI**, sf. 18; Güney Afrika İnsan Hakları Komisyonu'nun sosyal ve ekonomik haklar konusundaki çalışmaları için bkz. Jonathan Klaaren, “*A Second Look at the South African Human Rights Commission, Access to Information and the Promotion of Socioeconomic Rights*”, **Human Rights Quarterly**, Vol. 27, 2005, sf. 539-561.

⁷⁴ **A Handbook of NHRI**, para. 86-87.

⁷⁵ 6332 Sayılı Kanun, md. 7/c.

uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve kanunlarda düzenlenen temel hak ve özgürlükler” ifadesine yer verilerek, TİHK’in başvuru alabileceği hak listesi olabildiğince geniş tutulmuştur.⁷⁶ Yine, incelemenin hangi ilkeler bağlamında yapılacağına ilişkin maddede aynı kaynaklar sayılarak bir de “*uluslararası sözleşmelerin denetim organlarının kararları*” ifadesi de eklenerek ulusalüstü insan hakları hukuku içtihatları da buna eklenmiş olmaktadır.⁷⁷

UİHK’ler için dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise yetki anlamında başka bir kurum veya organ ile çatışma durumudur. Bu olasılığın UİHK’nin etkililiğini engellemesinin önüne geçilmeli ve yetki alanları mevzuatta açık bir şekilde belirlenmelidir.⁷⁸ Özellikle şikayet başvurusu kabul eden yarı-yargısal yetkilerle donatılmış UİHK’lerin mahkemelere göre ulaşılabilirlik, esneklik, hızlılık ve düşük maliyet gibi avantajları olmasına rağmen mahkeme yerine geçecek bir yapıda olamayacakları için son kararın her zaman mahkemelerde olacağı dikkate alınmalıdır.⁷⁹ Bu anlamda 6332 Sayılı Kanun’da açık bir düzenleme bulunmamasına rağmen, Yönetmelik’te başvuruların ön incelemesi yapılırken bunun başka bir kurum ve kuruluşun görev alanında bulunmaması şartı da aranmaktadır.⁸⁰ Bir diğer düzenleme de TİHK’e yapılan başvuruların diğer kamu kurum ve kuruluşlarına yapılacak müracaatlara engel teşkil etmeyeceğidir.⁸¹

İnsan hakları ile ilgili yürürlükte olan yasal düzenlemelerin veya tasarıların denetlenmesi ve gerektiğinde bunlar için değişiklik önerilerinde bulunmak ve bu görevi uluslararası insan hakları hukuku standartları ışığında yerine getirmek UİHK’lere verilen bir diğer önemli görevdir. TİHK’e, bu anlamda kanunda bir yetki verilmiştir. 6332 Sayılı Kanun’da “*Kurumla ve Kurumun görev alanıyla ilgili düzenlemeler yapılması konusunda kararlar almak*” şeklinde ifade edilen⁸²

---

⁷⁶ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 4.

⁷⁷ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 13/1.

⁷⁸ **A Handbook of NHRI**, para. 91.

⁷⁹ **A Handbook of NHRI**, para. 92.

⁸⁰ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 11/b.

⁸¹ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 29/1.

⁸² 6332 Sayılı Kanun, md. 7/b.

bu görev, şüphesiz, Kurumun görev alanı olan insan haklarını korumak ve geliştirmek bağlamında yapılması gereken düzenlemeleri önermek veya yapılması düşünülen düzenlemeler hakkında görüş belirtmek şeklinde de tezahür edecektir.

UİHK'lerin kişileri, gözaltında veya tutuklu/hükümlü olarak buldukları nezarethaneler ve cezaevlerinde veya koruma altında tutuldukları rehabilitasyon merkezleri gibi yerlerde istenilen anda ziyaret edilebilmesi yetkisi bir diğer önemli görevdir. İKS/SP ile de uyumlu olan bu yetki UİHK'lerin kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının yanı sıra işkence ve kötü muamele yasağı bakımından da yerine getirmesi gereken koruma görevi içerisindedir. 6332 Sayılı Kanun'da, TİHK'e işkence ve kötü muamele ile mücadele etmek görevi verilmiştir.⁸³ Yine bir diğer maddede, gerektiğinde üç üyeden müteşekkil heyetler ile özgürlüklerinden mahrum bırakılan veya koruma altına alınan kişilerin buldukları yerlere ziyaretler gerçekleştirebilecekleri düzenlenmiştir.⁸⁴ Ayrıca, TİHK bünyesinde İşkence ve Kötü Muamele ile Mücadele Birimi'nin kurulması öngörülmüştür. TİHK tarafından haberli veya habersiz ziyaretler gerçekleştirilebileceği ve kamu kurum ve kuruluşlarının bu görev yerine getirilirken her türlü kolaylığı sağlaması gerektiği de bu maddede düzenlenmiştir.⁸⁵

En önemli yetkilerden birisi de TİHK'in uygun gördüğü zaman insan hakları ihlallerine ilişkin re'sen harekete geçmesi ve soruşturmalar yürütmesidir. Soruşturma yetkisi bağlamında uygun kamusal yetkiler sağlanan bir UİHK, gerekli incelemeler ve bunların yayınlanması ile söz konusu ihlallerin önlenmesi açısından etkili bir rol üstlenmektedir. 6332 Sayılı Kanun'un 13. maddesinde belirtilen inceleme ve araştırma yapma yetkisi, Yönetmelik madde 7'de re'sen inceleme başlığı altında düzenlenmiştir. Buna göre asıl olarak Kurul tarafından verilen re'sen inceleme kararı, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Başkan tarafından da verilebilmekte ve yine mağdurun veya yakınının rızasının aranması

---

⁸³ 6332 Sayılı Kanun, md. 4/1.

⁸⁴ 6332 Sayılı Kanun, md. 7/f ve md. 13.

⁸⁵ 6332 Sayılı Kanun, md. 11/b.

asıl kural olmakla birlikte konusu suç teşkil eden veya mağdurun menfaati bulunan hallerde rıza aranmaksızın da harekete geçilebileceği belirtilmiştir.

3. Çoğulculuk

Paris Prensipleri'nde UİHK'lerin, insan hakları ve ırk ayrımcılığına karşı mücadele alanlarında sorumluluk üstlenen sivil toplum kuruluşları, sendikalar, avukatlar, doktorlar, gazeteciler, ve önde gelen bilim insanları örgütleri gibi ilgili sosyal ve mesleki örgütlerin, felsefi veya dini düşünce akımlarının, üniversiteler ve nitelikli uzmanların yani genel anlamda sivil topluma ait tüm güçlerin ve tavsiye niteliğinde yetkileri olmak koşuluyla parlamento ve Bakanlıkların temsilcilerinin de yer aldığı geniş bir yapıda olmaları gerektiği salık verilmiştir.⁸⁶

UİHK'lerin sosyolojik ve politik bir çoğulculuk göstermesi gereklidir. Gerçek manada çoğulculuk için, üye kompozisyonu mümkün olduğu kadar geniş bir çeşitlilik ihtiva etmelidir.⁸⁷ Örneğin, yalnızca erkeklerden veya yalnızca ülkedeki bir etnik gruptan oluşan üye profili toplumsal çeşitliliği tam olarak yansıtmamakta ve bu sebeple söz konusu UİHK'nin gerçek manada toplumu temsil kabiliyetine sahip olduğu söylenememektedir.⁸⁸ UİHK'lerin çoğulculuğu bağlamında Alt Komite'nin önerileri, atanma prosedürlerinde toplumun farklı kesimlerinin aday gösterebilmesinin önünün açık olması ve özellikle Ombudsman niteliğindeki UİHK'ler için kurum personelinin farklı gruplardan seçilmesi yer almaktadır.⁸⁹ Özellikle politik ve ekonomik olarak dezavantajlı durumda bulunan toplumsal kesimlerin, kadınlar ve engelliler gibi, kurumda temsil edilmesi onun toplumsal meşruiyetini ve kabul edilmesini güçlendirecek etmenler arasındadır.⁹⁰

TİHK'in, belirtilen bu kriterlere göre değerlendirilmesinde ilk olarak cinsiyet temsiline bakılmalıdır. TİHK'in bu çalışmanın yapıldığı Haziran 2014 tarihi itibarıyla 11 üyesinden yalnızca 2'si kadındır.⁹¹ Bu oranın olması gereken

---

⁸⁶ Paris Principles, art. 4.

⁸⁷ **A Handbook of NHRI**, para. 82.

⁸⁸ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 27; **A Handbook of NHRI**, para. 84.

⁸⁹ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 26.

⁹⁰ **Effectiveness of NHRI**, sf. 15.

⁹¹ Fatma Benli ve Serap Yazıcı, TİHK'in kadın üyeleridir.

noktada bulunmadığı açıktır. Toplumun yarısını oluşturan kadınların kurum içerisinde de bu orana olabildiğince yakın bir şekilde temsil edilmesi çoğulculuğun gereklerinden birisidir.

Üyelerin mesleki dağılımına bakılacak olursa; 5 üyenin akademisyen⁹², 2 üyenin avukat⁹³, 1 üyenin hakim⁹⁴, 1 üyenin AYM'de raportör⁹⁵, 1 üyenin STK yöneticisi⁹⁶ ve 1 üyenin de iş adamı⁹⁷ olduğu görülmektedir. Yine, 11 üyeden 9'u hukuk fakültesi mezunuyken biri ilahiyat fakültesi (Yılmaz Ensaroğlu) bir diğeri de endüstri mühendisliği (Ömer Cihad Vardan) mezunudur. İnsan hakları ile ilgili bir kurumda hukukçuların sayısının çok olması olağan karşılanması gereken bir durumken diğer mesleki gruplardan temsilin çok az kalmamasına da dikkat edilmelidir.

TİHK'de değişik inanç ve düşünce gruplarına mensup üyelerin yanı sıra etnik olarak da daha çeşitli bir yapının tercih edilmesi çoğulculuk bakımından uygun olacaktır. Üye profili içerisinde engelli bir üyeye yer verilmiş olması ise TİHK'in çoğulculuk bağlamında pozitif yönlerinden birisidir.

4. Erişilebilirlik

Etkili bir UİHK'in koruması gereken bireylerin ve grupların erişimine halihazırda açık olması gerekmektedir. Erişilebilirlik, yalnızca yapısal önlemler ile değil bir UİHK'nin organizasyonu ve usulü ile bütün olarak sağlanabilir.⁹⁸

Belli bir hizmet sunan özel veya resmi diğer kurumlar gibi UİHK'ler de hizmetinden yararlanacak olan kişilerin kurumdan haberdar olması konusunda çalışmalar yapmalıdır. UİHK, insan hakları ihlallerine maruz kalmaya en açık, mağdur edilebilir pozisyonda olan bireylerin ve grupların olağan kanallar ile kuruma ulaşmasının zor olduğunun farkında olmalıdır. Bu sebeple UİHK'ler

---

⁹² Serap Yazıcı, Abdurrahman Eren, Levent Korkut, Nihat Bulut ve Yusuf Şevki Hakyemez, akademisyen olan üyelerdir.

⁹³ Fatma Benli ve İrfan Güven, avukat olan üyelerdir.

⁹⁴ Selamet İlday, Kurul üyeliğine seçilmeden önce hakim olan üyedir.

⁹⁵ Hikmet Tülen, Kurul üyeliğine seçilmeden önce raportör olan üyedir.

⁹⁶ Yılmaz Ensaroğlu, STK yöneticisi olan üyedir.

⁹⁷ Aynı zamanda MÜSİAD'ın eski başkanı olan Ömer Cihad Vardan, iş adamı olan üyedir.

⁹⁸ **A Handbook of NHRI**, para. 98.

mağdur edilebilir kesim nezdindeki bilinirliğini geliştirecek yaratıcı önlemler üretmeli ve bu kesimlerin güvenini kazanmalıdır.⁹⁹ Ülkesel şartlara bağlı olarak değişkenlik göstermek ile birlikte, kadınlar, etnik, dilsel, dinsel veya başka türlü azınlıklar, yerli halklar, vatandaş olmayanlar, engelliler ve yoksullar mağdur edilebilir kesimi oluşturan örneklerdir. UİHK'ler ile ilgili genel bilgiler ve bunların çalışma usulleri yazılı ve sesli olarak ilgili dillerde mevcut bulundurulmalıdır.¹⁰⁰ Ayrıca, engelli kişilerin UİHK'lere erişimi ile ilgili de gerektiğinde işaret dili bilen personel istihdamı gibi önlemler alınmalıdır.¹⁰¹

Bilinirliğin yanı sıra bir diğer önemli nokta da UİHK'lere fiziksel erişim konusudur. UİHK'lerin çoğunluğu genelde ülkede en çok nüfusu barındıran yerleşim merkezlerinde veya başkentlerde faaliyetlerini sürdürmektedir. Kaçınılmaz bazı mali sebeplerin sonucu olan bu durum ücra bölgelerde yaşayan veya seyahat engeli bulunan kişilerin kuruma erişimini zorlaştırmaktadır. Birçok UİHK, bu durumu adem-i merkezîyet yani sorumluluğun dağıtılması ile aşmaya çalışmaktadır. Bölgesel ya da yerel ofisler bir iletişim kanalı veya danışma noktası UİHK'nin merkezi ile halk arasında bir köprü görevi görmektedir.¹⁰² Bunların yanı sıra UİHK'lerin merkezinin veya ofislerinin bulunduğu bölgelerin şehir içinde ulaşım yollarına yakın olan, azınlık gruplarının güvenli bir biçimde ulaşabileceği, polise veya askeri binalara yeterli derecede uzak mesafede bulunan sosyal olarak uygun bölgelerde bulunması da önemli bir noktadır.¹⁰³

Pahalı bir yöntem olan adem-i merkezîyetçiliğin yerine, UİHK, saha görevlileri istihdam etmeye karar verebilir. Bu görevliler, UİHK'nin çalışmaları bağlamında bilginin ulaştırılması ve tanık dinlemenin yanı sıra denetleme fonksiyonunu da yerine getirebilir.¹⁰⁴ Saha görevlileri, istihdam edilecek personel şeklinde olabileceği gibi uygun yerel HDÖ'ler de bu anlamda kullanılabilir.¹⁰⁵

---

⁹⁹ **A Handbook of NHRI**, para. 100.

¹⁰⁰ **Effectiveness of NHRI**, sf. 16.

¹⁰¹ **A.e.**, sf. 17.

¹⁰² **A Handbook of NHRI**, para. 102.

¹⁰³ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 35; **Effectiveness of NHRI**, sf. 17.

¹⁰⁴ **A Handbook of NHRI**, para. 103.

¹⁰⁵ **Effectiveness of NHRI**, sf. 17.

UIHK'lere erişilebilirlik bu kurumların bağımsızlığı ve çoğulculuğu ile de bağlantılıdır. Örneğin ülkedeki çeşitli etnik gruplardan personelin çalıştığı bir kurum hem toplum nezdinde daha çok kabul görür hem de dilsel çeşitlilik sebebiyle kuruma erişim olanakları da artar. Dolayısıyla, toplumun farklı kesimlerinin temsil edildiği bir UIHK daha erişilebilir olmaktadır.¹⁰⁶

TİHK, 6332 Sayılı Kanun'da, kamu kurum/kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte insan haklarının geliştirilmesini teşvik eden ve hak ihlallerinin giderilmesini hedefleyen kampanya ve programlar yürütmek konusunda görevlendirilmiştir.¹⁰⁷

TİHK'in fiziki erişimiyle ilgili kanunda, merkezin Ankara'da olması koşuluyla yurt içinde istediği kadar yurt dışında ise sayısı ikiyi geçmemek üzere büro açabileceği düzenlenmiştir.¹⁰⁸ Yurt içinde olabildiğince büro açılabilmesinin önünde mevzuatta bir engel bulunmaması olumlu bir gelişme olmakla birlikte yurt dışında da büro açabilme yetkisinin verilmesi daha da ileri bir adım olarak değerlendirilmelidir. TİHK'in bu çalışmanın yapıldığı Haziran 2014 tarihi itibariyle faaliyetlerini yürüttüğü adresin Ankara'da kolayca ulaşılabilir ve merkezi bir konumda olması¹⁰⁹ erişilebilirlik açısından önemli bir husustur. İletişim imkanlarının teknolojiyle birlikte gitgide çeşitlendiği çağımızda güncel erişim imkanlarının, telefon ve internet gibi, yine bu anlamda olabildiğince etkin kullanılması da gerekmektedir.¹¹⁰

TİHK'in değerlendirilmesinde olumlu olarak görülebilecek bir diğer nokta da engelliler ile ilgili şikayet başvurularına dair Yönetmelik'te özel bir hükmün

---

¹⁰⁶ **A.e.**, sf. 17.

¹⁰⁷ 6332 Sayılı Kanun, md. 7/g.

¹⁰⁸ 6332 Sayılı Kanun, md. 3/3.

¹⁰⁹ TİHK'in merkezinin bulunduğu adres; Yüksel Cad. No. 23, Yenışehir/Ankara'dır. Kızılay'a oldukça yakın olan bu adres, metro ve otobüs gibi çeşitli ulaşım imkanları ile erişilebilecek bir konumdadır.

¹¹⁰ Bu anlamda güzel bir örnek Kenya İnsan Hakları Komisyonu'nun internet sitesidir. Site içerisinde online iletişim sağlanabilecek bir mekanizmanın kurulması ve insanların internet üzerinden doğrudan kurum çalışanları ile bağlantı kurabilmesi erişilebilirlik bağlamında son derece yenilikçi ve yaratıcıdır. Bkz. <http://www.knchr.org/Home.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

konulmasıdır. Bu hükme göre engelli bireylerin başvurularını kolaylaştırmak için gerekli tedbirler Kurumca alınır.¹¹¹

5. Diğer Kurumlarla İşbirliği

Paris Prensipleri'nde, UİHK'lerin insan haklarının korunması ve geliştirilmesi ile ilgili Hükümete, Parlamenta ya da diğer yetkili makamlara tavsiye niteliğinde görüşler, öneriler ve raporlar sunma sorumluluğu altında olduğu düzenlenmiştir.¹¹² Bu genel hükmün yanı sıra, UİHK'lerin BM, BM bünyesindeki diğer tüm kuruluşlar, bölgesel kuruluşlar ve insan haklarının korunması ve geliştirilmesi alanında yetkili ulusal kurumlarla işbirliği yapma sorumluluğu da vardır.¹¹³

Alt Komite, UİHK'lerin, Sözleşme denetim mekanizmaları, özel usuller ve Evrensel Periyodik İzleme bağlamında anahtar rol oynayacaklarını belirtmiştir.¹¹⁴ Ayrıca, uluslararası kurumlarla işbirliği ve bilgi paylaşımının UİHK'lerin bağımsızlığının korunmasına da yardımcı olacağını belirten Alt Komite, UİHK'lerin devletlerin Sözleşme denetim mekanizmalarına sunacağı raporların hazırlanmasına katılmaması veya Hükümet yerine bu raporları hazırlamaması gerektiğini de vurgulamıştır.¹¹⁵

Paris Prensipleri'nin UİHK'lerin çalışma yöntemlerinin düzenlendiği bölümünde ise UİHK'lerin yargısal olsun veya olmasın insan haklarının korunmasından veya geliştirilmesinden sorumlu makamlarla (özellikle ombudsman, arabulucu vb. kurumlar) işbirliğini sürdüreceği ve insan hakları alanında uzmanlaşmış HDÖ'ler ile de ilişkilerini geliştireceği belirtilmiştir.¹¹⁶

UİHK'lerin, HDÖ'ler ile yakın ilişki içerisinde bulunmasının önemli sebepleri mevcuttur. Birincisi, bu kuruluşların katkılarıyla UİHK'ler toplum

---

¹¹¹ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, R.G. Sayı 29003, 17/05/2014, md. 8/4.

¹¹² Paris Principles, art. 3/a.

¹¹³ Paris Principles, art. 3/e.

¹¹⁴ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 18.

¹¹⁵ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 19.

¹¹⁶ Paris Principles, sec. C ; ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 21.

nezdinde tanınırlığını arttırabilmektedir. Bunun yanı sıra bazı UİHK'lerin çalışmalarına bizzat HDÖ'lerin, kimisi tavsiye niteliğinde kimisi karar alma mekanizmalarına katılarak, katıldığı da görülmektedir.¹¹⁷

İkinci bir sebep, insan hakları ihlallerine en açık kesimden insanların genelde resmi kurumlara doğrudan başvurma konusunda çekingen davranması bağlamında düşünülebilir. Böyle durumlarda, HDÖ'ler mağdur ve UİHK arasında aracı olabilmektedir. HDÖ'ler ayrıca kişinin kuruma erişimi konusunda destek ve bilgi de sağlayabilmektedir.¹¹⁸

Üçüncü olarak HDÖ'lerin işlevsel esneklikleri, UİHK'lere yapısal ve yasal yetersizlikler, yerel insan hakları durumları hakkında detaylı bilgi sağlamak konusunda da önemli bir avantaj sağlamaktadır.¹¹⁹ HDÖ'ler bireysel proje ve programlar için kullanışlı birer ortak olabilirler. Eğitim ve bilgilendirme alanları özellikle bu anlamda uygun görünmektedir. Ayrıca, özel uzmanlığı olan bir kuruluş, UİHK tarafından belirli bir alanı incelemek veya bir alanda çalışma yürütmek için istihdam edilebilir. Birçok UİHK, araştırma ve soruşturma faaliyeti yürütürken belirli HDÖ'lere danışmaktadır.¹²⁰

UİHK'ler arasında işbirliği de yine bir başka olası gelişmedir. Görece daha güçlü ve gelişmiş bir UİHK ile daha yeni ve daha küçük bir UİHK arasında birçok işbirliği olanağı mevcuttur. Örneğin, yeni bir UİHK'nin kurulma aşamasında bir başka ülkedeki UİHK, mevzuat, personel eğitimi veya etkili çalışma yöntemleri konusunda yardım etmek üzere katkıda bulunabilir. ICC, bu anlamda kurulmuş bir yapı olup faaliyetlerini yürütmektedir.¹²¹ UİHK'ler genel olarak aynı amaçları paylaştıklarından aynı hedeflere yönelik ortak faaliyetler ve çalışmalar da yürütebilirler.

---

¹¹⁷ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 21; **A Handbook of NHRI**, para. 108.

¹¹⁸ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 22 ; **A Handbook of NHRI**, para. 109.

¹¹⁹ **A Handbook of NHRI**, para. 110.

¹²⁰ **A.e.**, para. 111.

¹²¹ **A.e.**, para. 113.

Uluslararası kuruluşlar ÜİHK'ler arasındaki iletişimi sağlamaya yönelik toplantılar düzenleyebildikleri gibi ÜİHK'lerin bu kuruluşlardan faydalanmasının bir başka yolu da onların uzmanlık ve kaynaklarından yararlanmalarıdır.¹²²

6332 Sayılı Kanun'da TİHK'e, diğer ülkelerin ulusal ya da uluslararası alanda faaliyet gösteren benzer işlevli kurumlarıyla ikili veya çok taraflı ilişkiler kurabilmek ve BM ve bölgesel insan hakları kuruluşlarıyla işbirliği yapmak ve ortak faaliyetlerde bulunmak konusunda yetki verilmiştir.¹²³ Yine bir diğer fıkra da TİHK'in gerekirse kendi alanında çalışan uluslararası kuruluşlara üye olmasına veya bu kuruluşlarda Türkiye'nin temsil edilmesine karar verebileceği düzenlenmiştir.¹²⁴ Ayrıca TİHK bünyesinde kurulacak olan hizmet birimlerinden Hukuk Birimi ve Eğitim Birimi'ne görev alanlarıyla ilgili kurum ve kuruluşlar ile işbirliği yapma yetkisi verilmiştir.¹²⁵

Kanundaki bir diğer düzenleme, TİHK'in insan hakları sorunlarını tartışmak ve bu konularda bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla kamu kurum ve kuruluşları, HDÖ'ler, basın-yayın kuruluşları, araştırmacılar ve ilgili diğer kişi ve kurumlarla en az üç ayda bir düzenli istişare toplantıları gerçekleştirmesidir.¹²⁶

TİHK'in HDÖ'ler ve diğer kuruluşlar ile olan işbirliği seviyesi kurumun çalışmaları henüz çok yeni olduğundan ve tam olarak işlevsel hale gelmediğinden herhangi bir yoruma açık değildir ancak Siverek inceleme raporunda başvuruyu yapan İHD ve Mazlum-Der gibi HDÖ'ler ile görüşmeler yapılması¹²⁷ olumlu ve umut verici bir gelişmedir. Ancak bu kurumlarla işbirliği sadece görüşmelerle sınırlı kalmamalı karar alma mekanizmalarında bu kuruluşların yer alması ve yine araştırma-inceleme faaliyetlerinde bazı kuruluşların istihdam edilmesi gibi yöntemler de kullanılmalıdır.

---

¹²² A.e., para. 116-117.

¹²³ 6332 Sayılı Kanun, md. 7/ç.

¹²⁴ 6332 Sayılı Kanun, md. 7/d.

¹²⁵ 6332 Sayılı Kanun, md. 11.

¹²⁶ 6332 Sayılı Kanun, md. 14.

¹²⁷ TİHK Şanlıurfa/Siverek İnceleme Raporu, para. 20.

C. TİHK'in Ulusal Yargı Süreçlerine Katılımı

TİHK, ulusal düzlemde de bazı yargısal süreçlere katılım sağlama yetkisiyle donatılmıştır. Bir önceki bölümde yapmış olduğumuz inceleme sistematigi ile bu başlık altında TİHK'in ulusal yargı süreçlerine katılımı açıklanmaya çalışılacaktır.

1. TİHK'in Yarı-Yargısal Yetkileri

TİHK, 6332 Sayılı Kanun'un 4. maddesine göre insan hakları ihlalleri ile ilgili şikayet ve başvuruları incelemek ve bunların sonuçlarını takip etmek ile görevlendirilmiştir. Yine, aynı kanunun 12. maddesine göre, insan hakları ihlalden zarar gördüğü iddiasında olan her gerçek ve tüzel kişi Kurum'a başvuruda bulunabilmektedir. Bu hakkın etkin olarak kullanılmasına hiçbir surette engel olunamayacağına da belirtildiği maddede, başvurulara ilişkin usul ve esasların yönetmelik ile belirleneceği düzenlenmiştir.

İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 17 Mayıs 2014 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹²⁸ Yönetmeliğin 4. maddesine göre; *“herkes, Anayasa, Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları sözleşmeleri ve kanunlar ile tanınan temel hak ve özgürlüklerden herhangi birinin kamu gücü, özel hukuk tüzel kişileri ya da gerçek kişilerce ihlal edildiği iddiasıyla Kuruma bizzat veya avukatı ya da kanuni temsilcisi aracılığıyla başvuruda bulunabilir.”*

Başvurunun doğrudan kişisel ve güncel bir hakkı etkilenenler tarafından yapılabileceğinin belirtildiği düzenlemede muhtemel mağdurların da başvuru olabilecekleri belirtilmiştir.¹²⁹ ‘Muhtemel mağdur’ kavramını TİHK'in nasıl yorumlayacağı bilinmemektedir. Ancak, AIHS sisteminde potansiyel mağdur sıfatıyla bazı davaların kabul edildiği görülmektedir. Devlet, belli adımlar atmaya karar veriyse ve bu müdahale yalnızca o kararın icrasından ya da infazından ibaret ise bu Sözleşme haklarına müdahale olduğundan başvuru kabul edilebilir bulunmaktadır. Bunun en çok karşılaşılan örnekleri arasında birey hakkında

¹²⁸ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, R.G. Sayı 29003, 17/05/2014.

¹²⁹ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 4/2.

sınırdışı ya da iade kararının alınması ve bunun infazının beklendiği durumlar bulunmaktadır. Yine, örneğin eşcinsel ilişkiyi cezalandıran bir mevzuatın varlığı karşısında bu yasanın mevcudiyetinin dahi ilgili bireyleri doğrudan etkileyeceği ya da miras ile ilgili bazı düzenlemelerin henüz doğmamış çocukları etkileme ihtimalleri gibi durumlar da söz konusu olabilmektedir.¹³⁰

Tüzel kişilerin kendilerini veya üyelerini ilgilendiren konularda başvuruda bulunabilecekleri belirtilirken, mağdur lehine gerçek ya da tüzel kişilerce yapılan başvurularda mağdur ya da varsa bir yakını ile iletişime geçilerek rızasının aranacağı düzenlenmiştir. Rızanın olmaması durumunda başvuru hakkında karar verilmesine yer olmadığına karar verilir. Ancak, bu duruma bir istisna getirilmiş ve konusu suç teşkil eden hallerde ya da mağdurun menfaatine olan durumlarda rızanın aranmayabileceği belirtilmiştir.¹³¹

Kurumun, görüşlerini almak için bazı kuruluşlara gönderdiği Yönetmelik Taslağı'nda kamu hukuku tüzel kişilerinin başvuru olamayacağı açıkça düzenlenmişti.¹³² Ancak, yürürlüğe giren Yönetmelik'te bu hüküm yer almamış onun yerine, insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile birlikte kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, kendilerine yapılan başvuru üzerine veya re'sen yaptıkları incelemeler üzerine başvuru yapabilecekleri düzenlenmiştir.¹³³

Kurum'un ihbar üzerine veya re'sen inceleme başlatabileceği de bu Yönetmelik'te düzenlenmiştir. Kurul tarafından alınan re'sen inceleme kararını gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Başkan da alabilmektedir. Ayrıca, re'sen inceleme kararı için ihlalden mağdur olan kişinin veya yakınının rızası aranırken

---

¹³⁰ Harris vd., **a.g.e.**, sf. 819.

¹³¹ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 4/4.

¹³² İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik Taslağı, Sayı: 16949670/550, md. 5.

¹³³ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 5.

başvuru usulüne benzer şekilde, gecikmesinde sakınca olan hallerde veya mağdurun menfaatinin bulunduğu hallerde rızanın aranmayacağı belirtilmiştir.¹³⁴

Başvurular için bir ön inceleme usulü getirilmiştir.¹³⁵ Burada düzenlenen kriterlere uymayan başvurular ilgili idareye gönderilebilmektedir. Ön incelemeden geçen başvurular, inceleme yetkilisi veya Kurul üyelerince incelenmektedir. İnceleme yetkilisi, başvuruları inceleyen uzman, uzman yardımcısı ve uzmanlıklarından yararlanmak üzere diğer kurumlardan görevlendirilen personel olarak belirtilmiştir.¹³⁶

Başvurular altı ay içerisinde incelenmektedir. Bu sürenin aşılması halinde gecikmenin sebepleri talep üzerine başvurucuya bildirilir.¹³⁷ Başvuruların incelenmesi ile üç türlü karar verilmektedir. Bunlar; ihlalin varlığı, ihlalin reddi veya karar verilmesine yer olmadığı kararlarıdır.¹³⁸ Kararlar, tamamlandığı tarihten itibaren 5 iş günü içerisinde başvurunun taraflarına ve ilgili kişi ve kurumlara gönderilmektedir. İlgili kişi ve kurumların karar üzerine yapması gereken işlemler ve alması gereken önlemler, inceleme yetkisi tarafından takip edilmektedir.¹³⁹

a. Bağlayıcı Kararlar ve Geçici Önlem Alma Yetkisi

TİHK'in verdiği kararlar tavsiye niteliğindedir. Bu hüküm, Yönetmelik'te açıkça düzenlenmektedir. Kurumun kararları başka bir organ veya makamın onayına tabi değildir. Kuruma yapılan başvurular, diğer kamu kurum ve kuruluşlarına yapılacak başvurulara engel teşkil etmediği gibi dava açma ve

---

¹³⁴ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 7.

¹³⁵ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 11.

¹³⁶ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 3/e.

¹³⁷ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 24.

¹³⁸ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 19.

¹³⁹ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 21.

zamanaşımı sürelerini de durdurmamaktadır.¹⁴⁰ Bu düzenleme, TİHK'in bağlayıcı kararlar verebilen UIHK'lerden olmadığını bize göstermektedir.

Yönetmelik, başvurunun incelenmesi sırasında yaşam hakkı veya kişi hürriyeti ve güvenliğinin tehdit altında olduğu, işkence ve kötü muamele ihtimalinin bulunduğu ve gecikmesi halinde telafisi imkansız zararların ortaya çıkacağı anlaşılmakta ise, ilgisine göre mülki idare amirliğine, cumhuriyet savcılığına, kolluk güçlerine veya ilgili kuruma derhal bilgi vererek önlem alınmasını talep etme yetkisini Kuruma vermiştir.¹⁴¹ Geçici önlem alma yetkisi, bizzat Kurum tarafından kullanılmıyor olsa da bunu talep etmek yetkisinin verilmesi de önemlidir.

Yönetmeliğin "bilgi ve belge istenmesi" başlıklı 16. maddesinde, kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerin Kurumun taleplerini gecikmesizin yerine getirmek zorunda olduğu ve buna aykırı hareket edenler hakkında yasal yollara başvurulacağı düzenlenmiştir. Bizce bu hükmün 16. maddenin ikinci fıkrası olarak yazılmak yerine ayrı bir hüküm olarak tek başına düzenlenmiş olması daha isabetli olacaktır. Buna rağmen, bu hükmün sadece bilgi ve belge istenmesine dair değil Kurum'un bütün taleplerine uygulanacak şekilde yorumlanması daha isabetli olacaktır.

b. Dostane Çözüm/Uzlaşma

Yönetmeliğin 18. maddesinde, Kurum tarafından temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir müdahalenin tespit edilmesi halinde ihlal kararı verilmeden önce taraflara uzlaşma önerilebileceği düzenlenmiştir. UIHK'lerin en spesifik yetkilerinden birisi olan bu usul, TİHK'in de yetkileri arasında yer almaktadır.

Yönetmelik'te, uzlaşmanın nasıl olacağı veya hangi şartlara tabi olacağı ile ilgili başka bir düzenleme yapılmamıştır. Ancak, başvuruların incelenmesi ve sonuçlandırılmasında, Yönetmelik'te hüküm bulunmayan hallerde kanun veya

---

¹⁴⁰ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 29.

¹⁴¹ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 15/11.

konuyla ilgili diğer mevzuat hükümlerine göre işlem yapılacağı belirtilmiştir.¹⁴² Buna göre, konusu itibariyle o alanda düzenlenmiş uzlaşma ile ilgili mevzuat mevcutsa, TİHK'in taraflar arasındaki uzlaşmayı bu hükümlere göre gerçekleştireceği söylenebilir.

2. TİHK'in Yargılamayla İlişkisi

TİHK, diğer UİHK'lerde olduğu gibi görevi icabı yargısal makamların görev alanlarıyla çakışan alanlarda faaliyet göstermektedir. Kurum'a verilen sorunların çözüme kavuşturulması yönünde girişimlerde bulunma görevi geniş bir şekilde yorumlanacak olursa, aşağıda inceleyeceğimiz birçok alanda TİHK'in olası faaliyetleri, zamanla görülmeye başlanacaktır.

a. Yargı Makamlarına Başvuru Yetkisi

Paris Prensipleri'nde yer alan, UİHK'lerin faaliyetlerini yerine getirirken bulguladıkları sonuçları "*herhangi bir yetkili makamlara iletme*" görevi, doğal olarak TİHK'in de görevleri arasında bulunmaktadır. 6332 Sayılı Kanun'da Kurum'a, bu kanun ve diğer mevzuatla verilen inceleme, araştırma, ziyaret ve başvuruları inceleme görevi esnasında bir suçun işlendiğini öğrenmesi halinde, genel hükümlere göre işlem yapılabilmesi için gerekli gördüğünde ihbar ve şikayette bulunabilme yetkisi verilmiştir.¹⁴³

Yönetmelik'te, karar verildikten sonra gerekli görülmesi halinde Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunma hükmü düzenlenmiştir.¹⁴⁴ TİHK, 24 Eylül 2013 tarihinde İnsan Hakları Derneği Şanlıurfa şubesinden, Siverek ilçesinde yapılan bir inşaat kazısı esnasında insana ait kemik ve kafataslarının bulunması ile bu bölgenin bir toplu mezar olma ihtimali ile ilgili bir başvuru almıştır.¹⁴⁵ TİHK'in içerisinde konu itibariyle bir Adli Tıp uzmanı da bulduran bir inceleme heyeti, bölgeye giderek inceleme ve görüşmelerde

---

¹⁴² İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 30.

¹⁴³ 6332 Sayılı Kanun, md. 4/2.

¹⁴⁴ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 21/1.

¹⁴⁵ TİHK Şanlıurfa/Siverek İnceleme Raporu, Başvuru No. 2013/3069, Rapor no. 2013/001, 26/12/2013.

bulunmuş ve Adli Tıp raporunun yanı sıra heyetteki uzman tarafından da bir rapor hazırlanmıştır. Her iki raporda da kemiklerin yaşının 50 yıl üzeri olduğunun tahmin edildiği belirtilmektedir. TİHK, Cumhuriyet savcılığının bu rapor üzerine kovuşturmayaya yer olmadığına dair verdiği karara, 19 Ekim 2013 tarihinde yaptığı toplantıda itiraz etme kararı almıştır. İtiraz sebebi olarak da kazı yapılan alanın geniş bir yer olması ve hepsinin kazılmamış olması bunun yanı sıra kayıp yakını ailelerin ve çevre halkının 1990'lı yıllarda burada yasadışı infazlar yapıldığına dair yaygın kanaatinin bulunması ve bu şüphelerin hakkaniyetli bir biçimde giderilmemesi gösterilmiştir.¹⁴⁶

5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'na (CMK) göre savcının verdiği kovuşturmayaya yer olmadığına dair karara, suçtan zarar gören, kararın kendisine tebliğinden itibaren 15 gün içerisinde itiraz edebilmektedir.¹⁴⁷ Kanundaki bu düzenleme, itiraz hakkını yalnızca suçtan zarar görene tanımaktadır. TİHK'in bu karara itiraz etmesi ile mahkemenin mevcut düzenlemelere göre olumsuz bir yanıt vereceği söylenebilir.

Bu hükümlerden anlaşılacağı üzere, TİHK'in mağdur namına başvuru yapma gibi bir yetkisi bulunmamakta ancak yalnızca gerekli gördüğü hallerde mevzuu yargısal makamlara iletmek konusunda bir yetkisi bulunduğu görülmektedir. Bu yetki, bir önceki bölümde örneklerini verdiğimiz UİHK'lerin yetkilerine göre zayıf ve yetersiz kalmaktadır.

b. Anayasa Mahkemesi'ne Başvuru

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı, 7 Mayıs 2010 günlü ve 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum ile kabul edilmesi sonucu hukuk sistemimize girmiştir.

Sadece AİHS'de düzenlenen temel hak ve özgürlüklere ilişkin ihlal iddialarının şikayet konusu olabileceği bu usulde, olağan kanun yollarının

---

¹⁴⁶ TİHK Şanlıurfa/Siverek İnceleme Raporu, para. 33-45.

¹⁴⁷ 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, K.T. 04/12/2004, R.G. Sayı 25673, 17/12/2004, md. 173.

tüketilmiş olması şartı aranmaktadır.¹⁴⁸ Olağan kanun yolları, hem idari hem de yargısal bütün yollar anlamına gelmektedir.¹⁴⁹

Bireysel başvuru, ancak ihlale yol açtığı öne sürülen eylem, işlem veya ihmal nedeniyle hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilmektedir. Bireysel başvuru yapabilecek özneler, gerçek kişiler ve tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği iddiası ile özel hukuk tüzel kişileri olarak belirlenmiştir. Kamu hukuku tüzel kişilerinin başvuru olamayacağı kanunda açıkça düzenlenmiştir.¹⁵⁰

Bireysel başvuruya ilişkin kanunda bulunan bu hükümler, mağdur namına başvuru yolunu içermediği ve kamu tüzel kişilerin başvuru olamayacakları açıkça düzenlendiği için TİHK'in bu başvuru usulünü kullanmasının mümkün olmaması sonucunu doğurmaktadır.

Anayasa Mahkemesi'nin bir diğer yetkisi de kanunların, kanun hükmünde kararname, TBMM içtüzüğü veya bunların belirli madde ya da hükümlerinin Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla açılan iptal davalarını inceleyip sonuca bağlamaktır. Önceki bölümde, bazı ülke UİHK'lerinin bu iptal davasını açabilecek özneler arasında yer aldığını göstermiştik. Ancak, Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açabilecek özneler; Cumhurbaşkanı, iktidar ve anamuhalefet partisi Meclis grupları, TBMM üye tamsayısının en az beşte biri oranındaki üyeleri olarak belirlenmiştir.¹⁵¹ Yine buna benzer bir yol olan itiraz yolunu ise mahkemeler kullanabilmektedir.¹⁵² Dolayısıyla, Türkiye'de mevcut düzenlemeler ışığında Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yolunun, iptal davası açma yolunda da TİHK için kapalı olduğunu söylemek mümkündür.

c. Müdahillik ve *Amicus Curiae*

6332 Sayılı Kanun'da ve TİHK'in şikayet başvurularını inceleme usulü hakkındaki Yönetmelik'te yargısal süreçlerde Kurumun müdahil olabilmesi ile ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

---

¹⁴⁸ T.C. Anayasası, md. 148.

¹⁴⁹ 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkına Kanun, K.T. 30/03/2011, R.G. Sayı 27894, 03/04/2011, md. 45/2.

¹⁵⁰ 6216 Sayılı Kanun, md. 46.

¹⁵¹ 6216 Sayılı Kanun, md. 35.

¹⁵² 6216 Sayılı Kanun, md. 40.

Özel hukukta, müdahillik ile ilgili düzenleme Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda (HMK) bulunmaktadır. Bu düzenlemelere göre Türkiye'de iki tür müdahale söz konusudur. Bunlar asli müdahale ve fer'i müdahaledir. Asli müdahalede, bir yargılamanın konusu olan hak ve şey üzerinde kısmen ya da tamamen hak iddia eden üçüncü kişi, hüküm verilinceye kadar bu durumu ileri sürerek yargılamanın taraflarına karşı mahkemede dava açabilir.¹⁵³ Fer'i müdahalede ise üçüncü kişi davayı kazanmasında hukuki yararı bulunan taraf yanında ve ona yardımcı olmak amacıyla tahkikat sona erinceye kadar davada yer alabilmektedir.¹⁵⁴ Buradaki müdahillik düzenlemelerinin, özellikle asli müdahillik, TİHK'in katılımını mümkün kılacak şekilde olmadığı görülmektedir.

İdare hukuku bağlamında da İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda üçüncü kişilerin müdahalesi ve bilirkişi konularında HMK'nin hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir.¹⁵⁵ Bu nedenle HMK bağlamında yapılan açıklamalar idare hukuku için de geçerlidir.

CMK'da kamu davasına katılma düzenlenmektedir. Bu düzenlemeye göre, mağdur, suçtan zarar gören gerçek ve tüzel kişiler ile malen sorumlu olanlar ilk derece mahkemesindeki kovuşturma evresinin her aşamasında hüküm verilinceye kadar şikayetçi olduklarını bildirerek kamu davasına katılabilirler.¹⁵⁶ CMK'daki bu düzenleme de TİHK'in olası katılma talebinin önünü kapatmış gibi görünmektedir.

Türkiye hukuk sisteminde *amicus curiae* benzeri bir usul bulunmamaktadır. Bu nedenle TİHK'in bu anlamda bir katılım sağlaması mümkün görünmemektedir. *Amicus curiae* usulüne en yakın usul olarak bilirkişilik uygulaması örnek verilebilir. Bilirkişi, çözümü özel ve teknik bilgi gerektiren konularda mahkemeye yardımcı olan kişi anlamına gelmektedir.¹⁵⁷ Mahkemeler, bazı durumlarda bilirkişi görüşünün alınmasına karar verebilmektedir. Ceza

---

¹⁵³ 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, K.T. 12/01/2011, R.G. Sayı 27836, 04/02/2011, md. 65.

¹⁵⁴ HMK, md. 66.

¹⁵⁵ 2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu, K.T. 06/01/1982, R.G. Sayı 17580, 20/01/1982, md. 31.

¹⁵⁶ CMK md. 237.

¹⁵⁷ CMK md. 63; HMK md. 266.

Muhakemesi Kanunu'nda (CMK), bilirkişi atanmasına mahkeme tarafından re'sen veya Cumhuriyet savcısı, katılan, vekil, şüpheli veya sanık, müdafî veya kanuni temsilcinin istemi üzerine karar verilebileceği düzenlenmiştir.¹⁵⁸ HMK'da ise, taraflardan birinin talebi üzerine veya kendiliğinden bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verilebileceği belirtilmiştir.¹⁵⁹ Her iki düzenlemede de hakimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgiyle çözülmesi olanaklı konularda bilirkişi dinlenmeyeceği söylenmiştir. Bilirkişiler, özel hukuk bağlamında yargı çevresinde yer aldığı bölge adliye mahkemesi adli yargı adalet komisyonları tarafından¹⁶⁰, ceza hukuku bağlamında da il adli yargı adalet komisyonları tarafından¹⁶¹ her yıl oluşturulan bir liste ile belirlenmektedir. Ancak, hem HMK'da hem de CMK'da bu listeler dışında bilirkişi görevlendirmesi de yapılabileceği belirtilmiştir.¹⁶² Tüzel kişilerin de bilirkişi olabilmesi ile akıllara TİHK'in insan hakları ile ilgili meselelerde bu sıfat ile yargılamalara katılabilmesi olasılığı gelmektedir. Madde metinlerinde de belirtildiği gibi genel hukuk bilgisi ile çözülebilen meselelerde bilirkişi dinlenmez. Ancak günümüzde insan hakları meseleleri de gelişen ulusal ve uluslararası içtihatlar ile daha kapsamlı ve karmaşık bir hal almakta ve hakimlerin pratikte bunların takibini zorlaştırmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin uluslararası insan hakları yargı organları önünde aldığı ihlal kararlarının çokluğu da göz önünde bulundurulacak olursa TİHK'in bilirkişi sıfatıyla insan hakları meseleleri ile ilgili davalara katılabilmesi ve görüşlerini sunabilmesinin önemli bir katkı olacağı düşünülebilir.

d. Yargısal Süreçlerde Destek Verme Yetkisi

6332 Sayılı Kanun'da TİHK'e yargısal makamlar önünde haklarını arayan kişilere herhangi bir destek verme konusunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak, Kurumun hizmet birimlerinin görevlerinin düzenlendiği maddede, Hukuk Birimi'nin insan hakları ile ilgili hukuki konular hakkında ilgili kurum ve kuruluşlara ya da kişilere talep üzerine veya re'sen görüş bildirmek ve tavsiyelerde bulunmak yetkisi olduğu söylenmiştir. Bu hükümden tam anlamıyla

---

¹⁵⁸ CMK, md. 63.

¹⁵⁹ HMK, md. 266.

¹⁶⁰ HMK, md. 268.

¹⁶¹ CMK, md. 64.

¹⁶² HMK, md. 267; CMK, md. 64.

bir yargısal süreçlerde destek verme yetkisi çıkarılmasa da hükmün geniş yorumlanması ile Hukuk Birimi'ne hem ulusal hem de uluslararası yargısal süreçlerden başvuruçulara en azından hukuki konulardan yardımda bulunulması işlevi sağlanabilir.

3. TİHK'in Özel Yetkileri

Bazı UİHK'lerin uluslararası insan hakları sözleşmelerinde kurulması öngörülen ulusal mekanizma görevini yerine getirdiği bir önceki bölümde açıklanmıştır. İKS'nin Seçmeli Protokolü (İKS/SP) ile getirilen ulusal önleme mekanizması (UÖM) görevi de bağımsız karakterleri göz önünde bulundurulacak olursa UİHK'lere verilmektedir. ICC Akreditasyon Alt Komitesi, bu yetkilerin verildiği UİHK'lerin verilen görevleri yerine getirmek için gereken uzmanlığa sahip olup olmadıklarını ve bu ek yetkiler için UİHK'lere yeterli kaynakların aktarılıp aktarılmadığını dikkate almaktadır.¹⁶³

TİHK, Bakanlar Kurulu'nun verdiği karar¹⁶⁴ ile İKS/SP'nin öngördüğü UÖM olarak tayin edilmiştir. 28 Ocak 2014 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan bu karar ile birlikte bu tarihten itibaren TİHK'in UÖM görevi başlamıştır. Böylece, işkence ve kötü muamelenin önlenmesi bağlamında TİHK kurumsal görevlerinin yanı sıra bu düzenleme ile de bazı görevleri üstlenmiş olmaktadır.

D. TİHK'in Uluslararası Yargı Süreçlerine Katılımı

TİHK'in, Türkiye'nin tarafı olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerinin öngördüğü yargısal süreçlere ne şekillerde katılım sağlayabileceği bu başlığın konusudur. Türkiye'nin tarafı olduğu sözleşmeler hakkında bilgi verilip, TİHK'in şikayetçi veya *amicus curiae* olarak katılım sağlama olasılığı değerlendirilecektir.

¹⁶³ ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013, sf. 53.

¹⁶⁴ İşkenceye veya Diğer Zalimane, Gayrıinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol Uyarınca Ulusal Önleme Mekanizmasının Belirlenmesine İlişkin Karar, Sayı 2013/5711, R.G. Sayı 28896, 28/01/2014.

1. Türkiye'nin Taraf Olduğu BM Sözleşmeleri ve TİHK'in Katılımı

a. MSHS

Türkiye, MSHS'yi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamış ve 4 Haziran 2003 tarihinde ve 4688 sayılı Onaylama Kanunu'nu¹⁶⁵ çıkarmıştır. 15 Eylül 2003 tarihinde depo edilen onay belgesi ile MSHS md.49 uyarınca bu Sözleşme, 15 Aralık 2003 tarihinden itibaren Türkiye için hüküm doğurmaya başlamıştır. MSHS'nin şikayet başvurusu usulünü öngören Seçmeli Protokol ise 3 Şubat 2004 tarihinde imzalanmış ve 24 Kasım 2006'dan itibaren Türkiye açısından yürürlüğe girmiştir.

MSHS sisteminde hem mağdur olarak hem de mağdur adına başvuru yapabilecek özneler, “*birey veya bireyler*” olarak formüle edildiğinden¹⁶⁶, tüzel kişilerin dolayısıyla TİHK'in şikayetçi olabilmesi mümkün görünmemektedir.

Amicus curiae ya da üçüncü tarafın müdahalesi denilen usul MSHS sisteminde bulunmadığından bu anlamda da TİHK'in yargısal süreçlere bir katılımı mümkün görünmemektedir.

Ancak, Kurum'un görevlerinin düzenlendiği 6332 Sayılı Kanun'un 4. maddesindeki genel hükümlerden, MSHS'ye başvuru sürecinde bireylere hukuki destek veya Kurum'un uygun göreceği başka destekler verilmesi gibi bir sonucu çıkarmak mümkündür.

b. ESKHS

Türkiye, ESKHS'yi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamış ve 23 Eylül 2003 tarihinde bu Sözleşme, Türkiye bakımından yürürlüğe girmiştir. Orijinal metninde bireysel şikayet başvurusu olmayan Sözleşme'ye 10 Aralık 2008 tarihinde imzaya açılan Seçmeli Protokol ile bu usul getirilmiştir. Türkiye, bu çalışmanın yapıldığı Haziran 2014 tarihi itibarıyla henüz bu Protokol'ü imzalamamıştır.

---

¹⁶⁵ 4868 Sayılı Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, K.T. 04/06/2003, R.G. Sayı 25142, 18/06/2003.

¹⁶⁶ Bkz. MSHS/SP md. 1; İHK/UK md. 96/a.

ESKHS/SP madde 2 ve ESKHK/UK madde 4'teki düzenlemelere göre bireysel şikayet başvurusunda bulunabilecek özneler bireyler ve birey gruplarıdır. Tüzel kişilerin bu Sözleşme sisteminde başvuru olabilmeleri mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin Seçmeli Protokolü imzalaması sonucunda dahi TİHK'in şikayet başvurusu usulünde yargısal süreçlere katılımı mümkün görünmemektedir. Ancak, MSHS'de olduğu gibi burada da TİHK'in, mağdurlara hukuki veya başka türlü destek sağlayarak yardımcı olabilmesinin önü açıktır.

ESKHK/UK madde 14'te, Komite, Çalışma Grubu veya bir Raportörün başvuru ile ilgili karara varılmadan önce diğer BM organları, uzmanlaşmış kurumlar, fonlar, program ve mekanizmalar ve bölgesel insan hakları mekanizmaları dahil olmak üzere diğer uluslararası kuruluşlar tarafından verilecek bilgilere ve belgelere izin verebileceği düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere, bu sistemde *amicus curiae* olabilecek özneler son derece geniş tutulmuştur. TİHK'in de, Türkiye Protokole taraf olduktan sonra, bu anlamda bir katılım gösterebilmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır.

c. IAOKS

Türkiye, IAOKS'yi 13 Ekim 1972 tarihinde imzalamış ve 3 Nisan 2002 tarihinde 4750 Sayılı Onaylama Kanunu'nu¹⁶⁷ kabul etmiştir. Sözleşme Türkiye açısından ancak 16 Eylül 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

IAOKS madde 14'te Taraf Devletin tanıma beyanına bağlı olarak bireysel şikayet başvurusu usulü getirilmiştir. Madde metninde bireylerin veya birey gruplarının başvuru olabileceği düzenlenirken, IAOKK/UK madde 91/b'de de buna koşul olarak, başvuruların bireyin kendisi, yakınları veya atanmış temsilcileri vasıtasıyla yapılabileceği ancak bireyin başvuruyu gerçekleştiremeyeceği istisnai vakalarda başvurunun mağdur adına hareket ettiğini ispat etmesi şartıyla başkalarının da başvuru olabileceği belirtilmiştir. Bir önceki bölümde açıkladığımız üzere, IAOKK içtihatları ile HDÖ'lerin mağdur

---

¹⁶⁷ 4750 Sayılı Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, K. T. 03/04/2002, R.G. Sayı 24721, 09/04/2002.

namına şikayetçi olabilmesinin önünü açmıştır. Ancak, bu HDÖ'lerin mağdurlar ile olan ilişkisine dar bir çerçevede yaklaşan Komite'nin, UİHK'lerin başvuru olabilmelerine mevcut içtihatlar ışığında izin vermesi pek de mümkün görünmemektedir.

Türkiye madde 14 gereğince Komite'nin bireysel şikayet başvurularını tanıdığına dair beyanda bulunmamıştır. Bu nedenle, TİHK'in başvuruçulara şikayet başvurusunda destek verebilmesi şu an mümkün değildir. Ancak, diğer Sözleşme sistemlerinde söylediğimize koşut olarak, Türkiye'nin Komite'nin bireysel başvuruları inceleme yetkisini tanıdığına dair beyanı iletmesi ile bu anlamda bir yetkinin TİHK'in uhdesinde bulunacağını söylemek mümkündür.

IAOKS sisteminde, *amicus curiae/üçüncü tarafın müdahalesi* usulü mevcut değildir. Bu anlamda bir katılım, mevcut içtihatlar ışığında mümkün değildir.

d. İKS

Türkiye, İKS'yi 25 Ocak 1988 tarihinde imzalamış ve 21 Nisan 1988'de 3441 Sayılı Onay Kanunu'nu¹⁶⁸ kabul etmiştir. Sözleşme, Türkiye açısından 2 Ağustos 1988 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, bu tarih itibarıyla Komite'nin bireysel şikayetleri inceleme yetkisini tanıdığını beyan etmiştir.

İKS madde 22'de Taraf Devletlerin, Komite'nin bireysel şikayet başvurularını inceleyebilmesi yetkisini tanıdıklarına dair tanıma beyanında bulunabilecekleri düzenlenmiştir. Madde metnine göre bireyin kendisi tarafından veya onun adına başvuru yapılabilir. İKK/UK madde 104/2'de de başvurunun, olası mağdurun kendisi veya bir yakını tarafından veya usulünce yetkilendirilmiş temsilcisi vasıtası ile yazılı olarak yapılmadıkça kabul edilmeyeceği düzenlenmiştir.

HDÖ'lerin başvuruçuların yasal temsilcileri olarak katılım sağlayabildiği bu Sözleşme sisteminde tüzel kişilerin kendi adlarına veya mağdur namına başvuru olabilmelerinin önü açık değildir. Bu nedenle, TİHK'in başvuruçular olabilmesi

---

¹⁶⁸ 3441 Sayılı İşkenceye veya Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunmasına Dair Kanun, K.T. 21/04/1988, R.G. Sayı 19799, 29/04/1988.

mümkün değildir. Ancak, diğer Sözleşme sistemlerinde olduğu gibi, başvuruculara hukuki veya başka türlü bir destek vermek konusunda TİHK inisiyatif kullanabilir.

İKS sisteminde amicus curiae/üçüncü tarafın müdahalesi usulü yer almamaktadır. Dolayısıyla, TİHK'in bu anlamda bir katılım sağlaması mümkün değildir.

e. CKKS

CKKS madde 31'de Taraf Devletlerin yapacakları bir tanıma beyanı ile Komite'ye bireysel başvuruları inceleme yetkisi verebilecekleri düzenlenmiştir. CKKK/UK madde 68'de de bireysel şikayet başvurusunu bireyler, bunların usulünce yetkilendirilmiş temsilcileri veya mağdur adına hareket eden *başkaları* tarafından yapılabileceği düzenlenmektedir.

Komite'nin Usul Kuralları'nda "*başkaları*" ifadesinin kullanılmış olması HDÖ'ler ve dolayısıyla UİHK'lerin bu Sözleşme sistemi özelindeki katılımları için açık kapı bırakmaktadır. Nitekim, Komite'nin birinci ve ikinci oturumlarını içeren yıllık raporunda UİHK'lerin bireysel şikayet başvurusu usulünde oynayacağı önemli rol ve HDÖ'lerin, bireylerin Komite'ye bireysel şikayet başvurularını ulaştırma konusundaki olası yardımlarının önemi vurgulanmıştır.¹⁶⁹ Bunun yanı sıra UİHK'lerin Komite'nin çalışmalarına katkısı için hazırlanmış bir tasarıda, UİHK'lerin bireylerin Komite'ye şikayet başvurusunda bulunmasında oynayacakları önemli rol ve sağlayacakları yardımdan söz edilmiştir.¹⁷⁰

CKKK/UK madde 76'da amicus curiae/üçüncü tarafın müdahalesi usulü düzenlenmiştir. Madde metnine göre; Komite, Çalışma Grubu veya bir Raportör, ilgili tüm BM organları ve kuruluşları, uzmanlaşmış kuruluşlar, fonlar, program ve mekanizmalar, uluslararası sözleşmeler tarafından oluşturulmuş mekanizmalar, ilgili devlet kurumlarının yanı sıra bölgesel kurum ve kuruluşlar ve ajanslar

¹⁶⁹ United Nations, Report of the Committee on Enforced Disappearances, Supplement No. 56 (A/67/56), para. 39- para. 42.

¹⁷⁰ Draft Resolution on The Relationship of the Committee on Enforced Disappearances with National Human Rights Institutions, para. 27. (bkz. <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/CEDIndex.aspx> (Çevrimiçi), 15/06/2014.

şikayet başvurusunun incelenmesinde Mahkeme'nin danışabileceği özneler olarak belirtilmiştir. Usulü kullanabilecek özneler gayet geniş olarak belirlendiği gibi “*ilgili devlet kurumları*” ifadesi de UIHK'lerin katılımının önünü açmaktadır.

Türkiye CKKS'yi, bu çalışmanın yapıldığı Haziran 2014 tarihi itibariyle henüz imzalamamıştır.

f. EKS

Türkiye, EKS'yi 30 Mart 2007 tarihinde imzalamış ve 3 Aralık 2008 tarihinde 5825 Sayılı Onay Kanunu'nu¹⁷¹ kabul etmiştir. Sözleşme'nin asıl metninde olmayan bireysel şikayet başvurusu usulü Seçmeli Protokol ile getirilmiştir. EKS/SP madde 1'e göre bireysel şikayet başvurusuna birey veya birey gruplarınca veya bunların adına başvurulabilir. Türkiye, EKS/SP'yi 28 Eylül 2009 tarihinde imzalamış ancak henüz bu çalışmanın yapıldığı Haziran 2014 tarihi itibariyle onaylamamıştır.

Komite'nin bir önceki bölümde incelenen içtihatlarına bakıldığında tüzel kişilerin başvuru oldukları bir örneğe rastlanmamaktadır. Bu sebeple, EKS sistemi açısından UIHK'lerin başvuru olmaları henüz mümkün görünmemektedir. Ancak, diğer Sözleşme sistemlerinde olduğu gibi başvurucuya hukuki veya başka bir şekilde destek vermek konusunda TIHK'in yetkisi, Türkiye'nin Seçmeli Protokolü onaylaması ile gündeme gelebilecektir.

EKS/UK madde 72/3'te, şikayet başvurusunun incelenmesi esnasında Komite, Çalışma Grubu veya Özel Raportör'ün üçüncü kişilerin müdahalesini kabul edebileceği düzenlenmiştir. Ayrıca, burada üçüncü tarafın müdahalesi için başvurunun taraflarından birinin yazılı izni de gerekmektedir. Madde metninde bu usulü kullanabilecek özneler hakkında bir açıklama yer almamaktadır. Komite'nin bir önceki bölümde incelenen içtihatları ışığında henüz UIHK'lerin *amicus curiae/üçüncü tarafın müdahalesi* usulünü kullanabileceklerine dair bir veri söz konusu değildir.

---

¹⁷¹ 5825 Sayılı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun , K.T. 03/12/2008, R.G. Sayı 27084, 18/12/2008.

g. KKAOKS

Türkiye, KKAOKS'ye 20 Aralık 1985 tarihinde katılma yoluya taraf olmuştur. Sözleşme'nin ana metninde olmayan bireysel şikayet başvurusu usulü Seçmeli Protokol ile düzenlenmiştir. KKAOKS/SP'yi Türkiye 8 Eylül 2000 tarihinde onaylamış ve 29 Ekim 2002 tarihi itibarıyla bu Protokole taraf olmuştur.

KKAOKS/SP madde 2'de bireylerin veya birey gruplarının Komite'ye bireysel şikayet başvurusunda bulunabilecekleri düzenlenmiştir. Yine, rızaları varsa birey ve birey grupları adına da başvuru yapılabileceği madde metninde yer almaktadır. KKAOKK/UK madde 68'de de birey ve birey gruplarının şikayet başvurusunda bulunabilecek özneler olduğu tekrar edildikten sonra bunların adına, rızaları olmak koşuluyla, '*başkalarının*' da başvuru olabilecekleri belirtilmiştir. Bir önceki bölümde bahsedildiği gibi, Komite'nin başvuru sahiplerinin HDÖ olduğu iki başvuruda kabul edilebilirlik incelemesinde hiçbir tartışmaya girmeden başvuruları kabul etmesi nedeniyle bu Sözleşme sisteminde TİHK'in başvuru sahibi olması ihtimali mevcuttur. Ayrıca, HDÖ'lerin başvuru sahiplerinin yasal temsilci olarak katılım sağladığı başvuru örnekleri bize TİHK'in başvurucuya destek verme konusunda yetki kullanabilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir.

KKAOKS sisteminde amicus curiae/üçüncü tarafın müdahalesi usulü yer almamaktadır. Bu nedenle, TİHK'in böyle bir yöntemi kullanması söz konusu Sözleşme sistemi için olası değildir.

h. ÇHS

Türkiye, ÇHS'yi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış, daha sonra 7 Aralık 1994 tarihinde 4058 Sayılı Onay Kanunu'nu¹⁷² kabul etmiştir. ÇHS, Türkiye açısından 4 Nisan 1995 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin asıl metninde yer almayan bireysel şikayet başvurusu usulü Seçmeli Protokol ile getirilmiştir. Türkiye, ÇHS/ŞUP'ü 24 Eylül 2012 tarihinde imzalamış ancak bu çalışmanın yapıldığı Haziran 2014 tarihi itibarıyla henüz onaylamamıştır.

---

¹⁷² 4058 Sayılı Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunmasına Dair Kanun, K.T. 07/12/1994, R.G. Sayı 22138, 11/12/1994.

ÇHS/ŞUP madde 5'e göre Taraf Devletlerin yargı yetkisi altında bulunan birey ve birey grupları bireysel şikayet başvurusunda bulunabilir. ÇHS/ŞUP/UK madde 13'e göre birey ve birey gruplarının kendi adlarına başvuru olabilmelerinin yanı sıra rızaları olmak üzere veya rızalarının olmamasının haklı bir sebebi olduğu ispat edilerek rıza olmaksızın da bunların adına başkaları tarafından başvuru yapılabileceği düzenlenmektedir.

ÇHS/ŞUP, Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girdiğinden Komite'nin henüz bu konudaki içtihadı eğiliminden söz etmek mümkün değildir. Ancak, "başkaları" ifadesinin Komite tarafından geniş yorumlanarak UİHK'lerin dolayısıyla da TİHK'in de başvuru olabilmemesinin, pek tabii Türkiye'nin Protokolü onaylaması koşuluyla, önünün açılması mümkün görünmektedir. Bu konuda, Komite'nin eğilimi ilerleyen zamanlarda anlaşılacaktır.

ÇHS/ŞUP/UK madde 23'te, *amicus curiae/üçüncü tarafın müdahalesi* usulü düzenlenmiştir. Madde metnine göre, Komite, BM organları, kurumları, uzmanlaşmış kuruluşları, fonları, program ve mekanizmaları, BM özel usulleri ile birlikte diğer uluslararası sözleşme sistemlerindeki mekanizmaları, bölgesel insan hakları mekanizmaları, HDÖ'ler, *ulusal insan hakları kurumları*¹⁷³, çocuk haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla faaliyet gösteren uzmanlaşmış kurumlar ve Devletin ilgili diğer tüm organ ve kurumları üçüncü kişinin müdahalesi usulü ile şikayet başvurusuna katkıda bulunabilir. BM Sözleşme sistemleri arasında UİHK'leri *amicus curiae* usulünün özneliği arasında sayan yegane düzenleme şimdilik budur. TİHK'in, Türkiye'nin Protokolü onaylaması ile birlikte bu anlamda Komite'nin çalışmalarına katılması beklenen bir gelişmedir.

2. AİHM Yargısal Süreçlerine TİHK'in Katılımı

BM Sözleşmeleri'nin yanı sıra insan haklarını koruyan bölgesel mekanizmalar da vardır. AİHS de bunlardan biridir. Türkiye, AİHS'i imzaya açtığı ilk tarih olan 4 Kasım 1950'de imzalamıştır. 10 Mart 1954 tarihli ve 6366 Sayılı onaylama kanununu¹⁷⁴ çıkarıp depo işlemini gerçekleştirdikten sonra 18

---

¹⁷³ Vurgu bize aittir.

¹⁷⁴ RG, 19/03/1954, s.8662.

Mayıs 1954 tarihinden itibaren Türkiye, AİHS'e taraf olmuştur. 11 No'lu Protokolün kabulünden sonra bireysel şikayet başvurusu, devletlerin Sözleşme'ye taraf olması ile kabul edilmiş olmaktadır.

AİHS madde 34'te bireysel şikayet başvurusunda bulunabilecek özneler; birey, birey grupları ve HDÖ'ler olarak düzenlenmiştir. Çalışmanın önceki bölümünde AİHS organlarının HDÖ kategorisini nasıl değerlendirdiği ve kamu hukuku tüzel kişilerinin bu kapsamda değerlendirilip başvuru olarak kabul edilmelerine dair inceleme yapılmıştır.

TİHK, 6332 Sayılı Kanun ile kurulmuş bir kurumdur. Sözleşme organları kanun ile kurulmuş olma ölçütünün başvuru olma önünde başlı başına bir engel olmadığına hükmetmiştir.¹⁷⁵ Kanunun 13. maddesinde, TİHK'in, tüm kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişilerden ilgili bilgi ve belgeleri istemeye, incelemeye ve bunların örneklerini almaya, ilgililerden yazılı ve sözlü bilgi almaya, özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin buldukları yerleri ziyaret etmeye, buralarda inceleme yapmaya ve gerekli tutanakları düzenlemeye yetkili olduğu ve bunların TİHK'in taleplerini gecikmeksizin yerine getirmek zorunda olduğu düzenlenmektedir. Bir diğer kriter olan faaliyetlerinin yapısı ve hangi bağlamda yürütüldüğüne ilişkin bilgi için yine Kanun'a bakılmalıdır. Buna göre, TİHK, *“insan haklarının korunmasına, geliştirilmesine ve ihlallerin önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak; işkence ve kötü muamele ile mücadele etmek; şikayet ve başvuruları incelemek ve bunların sonuçlarını takip etmek; sorunların çözüme kavuşturulması doğrultusunda girişimlerde bulunmak; bu amaçla eğitim faaliyetlerini yürütmek; insan hakları alanındaki gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek amacıyla araştırma ve incelemeler yapmakla görevli yetkilidir.”*¹⁷⁶ Bu yetkilerin kamu hizmeti amacına yönelik olduğu kabul edilebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta kurumun bu faaliyetleri yürütürken kamusal bir güç kullanıp kullanmadığıdır. 13. maddede düzenlenen hakların yalnızca istenilen belgelere erişim yönünde bir hak getirdiği ve kurumun kararlarının bağlayıcı olmaması göz

¹⁷⁵ Bkz. *Radio France v. Fransa*; *Österreichischer Rundfunk v. Avusturya* kararları.

¹⁷⁶ 6332 Sayılı Kanun, madde 4.

önünde bulundurulursa kamusal bir güç kullanmak ölçütünün tam anlamıyla yerine getirildiğini söylemek güçtür.

İnsan haklarını korumak gibi bir kamu hizmeti alanına özgülenmiş olması şeklinde olası bir itiraz bağlamında, kurumun yetkilerinin tavsiye niteliğinde olduğu¹⁷⁷ yalnızca gerektiğinde yargısal makamlara başvurabildiği ve insan haklarının koruma yükümlülüğünün devlet bütünü organlarının üzerinde olduğu bu nedenle de TİHK'in bu hizmeti yerine getiren tek kurum olmadığı verileri karşı argüman olarak ileri sürülebilir. TİHK'in insan haklarını korumaya özgülenmiş olması elbette onun doğası gereği bir durumdur. Ancak bunu yaparken, klasik bir devlet kurumu gibi hareket etmekten daha ziyade kendine özgü usullerle çalışmaktadır. Eğitim faaliyetleri, raporlar hazırlamak, ziyaretlerde bulunmak gibi görevler kamusal bir güç kullanımını ön plana çıkarmamakta, bu bağlamda yalnızca belli bazı kolaylıkların kendisine sağlanması ile HDÖ'lerden ayrılmaktadır.

Son ve bize göre konumuz açısından en önemli kriter olan siyasi otoriteden bağımsızlık meselesi için de yine kurucu kanuna bakılmalıdır. Kanununun 3. maddesinde; kurumun idari ve mali özerkliğe sahip, özel bütçeli olduğu belirtilmekte ve görev yetkilerini bağımsız olarak yerine getireceği, hiçbir organ, makam, merci veya kişinin emir ve talimat veremeyeceği, tavsiye ve telkinde bulunamayacağı düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra, madde 6'da, Kurul'a üyelik teminatı ile ilgili düzenlemeler de yer almaktadır. Yine madde 21'de kurumun gelirleri, genel bütçeden tahsis edilecek ödenekler, kuruma yapılacak her türlü yardım, bağış ve vasiyetler, kurum gelirlerinin değerlendirilmesinden elde edilecek gelirler ve diğer gelirler olarak düzenlenmiştir. Burada dikkati çeken husus, nasıl yapılacağına ilişkin açık bir hüküm olmasa da, kurumun gelir elde etmek için faaliyette bulunabilmesinin önünün açılması ve "diğer gelirler" ifadesi kullanılarak bunun daha da genişletilebilmesine yönelik kanunda düzenleme yapılmış olmasıdır. Kurumun idari özerkliğinin yanı sıra finansal özerkliğinin de

---

¹⁷⁷ İnsan Hakları İhlali İddialarına İlişkin Başvuruların İncelenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md. 29/1.

önünü açan bu hüküm kuşkusuz Sözleşme organlarının içtihatları ile birlikte okunduğunda önemini arttırmaktadır.

Devlet tarafından finanse edilmenin başvuru olma yönünde bir engel teşkil etmeyeceğini *Radio France* kararında teyit eden Mahkeme, yine kısmi denilebilecek bir finansal özerkliği, KİT denen ticari şirketlerin başvurusu ile ilgili içtihadı ile birlikte değerlendirip UİHK'lere başvuru olma yolunu açabilir. AİHS sisteminde mağdur namına başvuruyu kullanabilmesi mümkün olmayan TİHK'in kurumsal olarak mülkiyet hakkı veya ifade hürriyeti gibi tüzel kişilere de uygun olan bazı haklarının ihlal edildiğini öne sürerek başvuru olabilmesi AİHM'in bu konudaki içtihadı birikimine bakılacak olursa olası bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

TİHK'in burada faaliyet gösterebileceği bir başka alan başvuruçulara hukuki veya başka türlü destek sağlayarak, AİHS yargısal süreçlerinin işlemesine katkı sağlamaktır. Ülkemizde çok daha fazla bilinen ve kullanılan AİHS sistemine başvuruçuların katılımına verilecek destek, BM Sözleşme sistemlerine göre belki ikinci planda düşünülebilir ancak yine de bu anlamda güncel gelişmeleri ve içtihadı takip ederek başvuruçuların desteklenmesi, TİHK'in sağlayabileceği önemli bir fayda olarak görülmektedir.

AİHS sisteminde *amicus curiae*/üçüncü tarafın müdahalesi usulü AİHS madde 36 ve AİHM/UK madde 44/3'te düzenlenmiştir. Bir önceki bölümde açıklandığı üzere, UİHK'lerin bu usulü kullandığı birçok başvuru örneği mevcuttur. Bu verilere dayanılarak, TİHK'in AİHS sisteminde bu usulü kullanarak yargısal süreçlere katılım gerçekleştirmesi yüksek bir olasılık olarak görünmektedir.

SONUÇ

BM'nin kurumsallaşmaya başladığı ilk yıllardan itibaren kurulmasını teşvik ettiği UİHK'ler, günümüzde son derece yaygın bir fenomen haline gelmiştir. İnsan hakları hukukunda giderek artan bir öneme ve role sahip olan UİHK'lerin yerine getirdiği birçok işlev arasından yargısal süreçlere katılım görevi/yetkisi bu çalışmada ortaya konulmak istenmiştir.

Evrensel ve ortak bir tanım getirmenin zaman aldığı bu kurumlar, her ülkenin hukuki geleneğine ve şartlarına göre farklı modeller şeklinde tezahür etmektedir. Örneğin, Latin Amerika'da İspanyol hukuk geleneğinin de etkisiyle *Defensor Del Pueblo* denilen ombudsman türü kurumlar ağırlığı oluşturmaktadır. Yine, Anglo-Sakson hukuk geleneğinin hakim olduğu Commonwealth ülkelerinde daha çok ayrımcılık komisyonları şeklinde kurumlar mevcuttur.

Çalışmanın birinci bölümünde, UİHK'lerin insan hakları koruma mekanizmaları arasındaki yeri ortaya konulmuştur. Buna göre, UİHK'ler ulusal ölçekte kurulan koruma mekanizmalarındandır. Çalışmada sorulan hem ulusal hem de uluslararası ölçekte bulunan koruma mekanizmalarına rağmen UİHK'lere neden ihtiyaç duyulduğu sorusunun cevabı olarak, UİHK'lerin kendilerine özgü melez yapılarının, bu kurumları insan hakları alanında yeni bir aktör haline getirmesi ve devletlerin kendilerini kontrol altında tutmak için bu mekanizmaları kurması verilebilir. UİHK'lerin kurulmuş oldukları ülkenin şartlarını iyi bilmeleri ve bu anlamda sorunların kaynağına erişim imkanlarının daha fazla olması, uluslararası insan hakları mekanizmaları açısından bu kurumları eşsiz birer ortak haline getirmektedir. Gerekli yetkiler ve yeterli fonlarla desteklenmiş bağımsız ve tarafsız bir UİHK'nin hem daha hızlı hem de daha etkin bir şekilde insan hakları problemlerine müdahale edeceği öngörülebilir bir sonuçtur. Bu bağlamda, Paris Prensipleri'nde de yer aldığı üzere olabildiğince geniş yetkilerin UİHK'ye tanınması son derece önemlidir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, UİHK'lerin yargısal süreçlere katılımı, ulusal ve uluslararası yargı süreçlerine katılım olarak iki ana başlık halinde incelenmiştir.

Ulusal yargı süreçlerine katılım konusunda, ilk olarak, UİHK'lerin şikayet başvuruları sonucu veya re'sen harekete geçerek kullandıkları yarı-yargısal yetkiler irdelenmiştir. Haziran 2014 tarihi itibariyle, A statüsüne sahip 71 UİHK'den 53'üne yarı-yargısal yetkiler tanınmıştır. UİHK'ler, şikayet başvuruları sonucu taraflar arasında dostane çözüme karar verebilecekleri gibi uyuşmazlığı başka bir yargısal organ önüne de götürebilmektedir. Bu bağlamda, bağlayıcı kararlar veya geçici önlem kararları alma yetkisi tanınan UİHK örnekleri verilmiştir. UİHK'lerin aldıkları kararların uygulanabilirliği konusunda bazı ülkelerde ayrıca bir mahkeme kararına gerek duyulmazken, bazı ülkelerde dostane çözüm de dahil alınan kararların uygulanması için UİHK'lerin mahkemeye başvurması gerekmektedir.

UİHK'lerin ulusal düzlemde yargısal süreçlere bir başka katılım şekli ise, yaptıkları incelemeler sonucu suç unsuruna rastlamaları halinde, mahkemelere başvurmaları veya insan hakları ihlali durumunda mağdur namına hareket etmeleridir. Mağdur namına mahkemeye başvurma yetkisinin UİHK'lere verilmesi, mahkemeye erişim anlamında sıkıntı yaşayan mağdur edilebilir grupların korunması bağlamında son derece önemlidir. UİHK'lerin mağdur namına mahkemeye başvurmaları hem söz konusu hak ihlalinin kamuoyu tarafından daha geniş ve detaylı bir şekilde bilinmesini sağlayacak hem de mahkemeler tarafından hızlı ve etkin bir şekilde çözüme kavuşturulması ihtimali çok daha yüksek olacaktır.

Latin Amerika'daki birçok ülkede bulunan *habeas corpus*, *habeas data* ve *amparo* isimli anayasal hakların yargısal organlar önünde korunması usulüne UİHK'lerin de katılım göstermesi, ulusal yargısal süreçlere katılım bağlamında bir başka örnektir. Bunun dışında, çalışmanın ilgili bölümünde gösterildiği üzere anayasa mahkemesi önünde dava açma yetkisi bazı UİHK'lerin kullandığı yetkilerden birisidir. Hem anayasa şikayeti hem de normların anayasallık denetimi bakımından verilen bu yetkiler kanaatimizce UİHK'lerin insan haklarını koruma ve geliştirme görevi bağlamında etkili ve önemlidir. TİHK'in de Anayasa Mahkemesi önündeki yargısal süreçlere katılımının anayasal ve yasal

düzenlemeler ile mümkün hale getirilmesi, bu anlamda katkı sağlayacak bir gelişme olacaktır.

Üçüncü tarafın müdahalesi ya da *amicus curiae* denilen usul, UİHK'lerin katılım göstereceği alanlar arasındadır. UİHK'lerin kendisini ilgilendiren ve yetkisi altına giren konularda yargılamalara müdahil olması ve görüşünü sunması hem yargılamanın adilliği hem de insan haklarının korunması bakımından yargının olumlu bir şekilde etkilenmesi sebebiyle, bize göre faydalı ve mühim bir noktadır. TİHK'in iç hukukumuzda olmayan bu usul bağlamında bir katılım sağlaması mümkün görünmemektedir. Ancak, bu anlamda yapılacak düzenlemeler sonucu TİHK'in insan hakları ile ilgili yargısal süreçlere üçüncü taraf olarak müdahil olmasının önünün açılması veya halihazırda mevcut bulunan bilirkişilik usulünün karmaşık insan hakları meseleleri bağlamında TİHK tarafından kullanılması kanaatimizce önemli katkılar sağlayacaktır.

UİHK'lerin yargısal süreçlere katılım sağlayabileceği diğer bir alan olan uluslararası sözleşme mekanizmaları ise BM ve bölgesel denetim mekanizmaları olarak iki ana başlık halinde incelenmiştir. Çalışmada önemli yer tutan noktalardan birisi, UİHK'lerin bireysel şikayet başvurusu usulüne katılım sağlamalarıdır. UİHK'lerin mağdur namına başvuru yapmasının özellikle bölgesel insan hakları sistemlerinde birçok örneği bulunmaktadır. Bu veri, UİHK'lerin klasik anlamda bir devlet organı olarak görülmediğini ve birey-devlet karşıtlığına dayanan uluslararası insan hakları yargılamasında bireyin yanında yer alabildiğini göstermektedir. Bizce de bu anlamda bir yetkinin UİHK'lere tanınması hem onun *sui generis* yapısına uygundur hem de insan haklarının korunması bağlamında uluslararası standartların ve mekanizmaların etkililiği açısından UİHK'lerin önemli katkılar sağlamasının önünü açmaktadır. Ayrıca, bazı bireylerin karmaşık prosedürler veya finansal yetersizlikler nedeniyle başvuru yapabilmesinin güç olduğu durumlarda UİHK'nin devreye girmeleri, kamuoyu nezdindeki güvenilirliğini arttırmaktadır.

UİHK'lerin mağdur namına başvuru yapabilme yetkisi Afrika ve Amerika sistemlerinde yer almaktayken AİHS sisteminde mağdur namına başvuru yetkisi

daha kısıtlı görünmektedir. AİHM'in bu konudaki mevcut, bize göre dar ve tutucu, yaklaşımı TİHK'in bu bağlamda bir katılım göstermesinin önünü kapatmaktadır. Ancak, BM sözleşme sistemlerindeki olası içtihadî gelişmeler mağdur namına başvuru konusunda TİHK'in etkin olması sonucunu doğurabilecektir.

UİHK'lerin mağdur namına başvuruda bulunabilmeleri aynı zamanda mağdur sıfatıyla da başvuru olabilmelerinin önünü açan bir gelişmedir. AİHS sisteminde iç hukukta kamu hukuku tüzel kişisi olarak kurulan bazı tüzel kişilerin mağdur sıfatıyla başvuru olabildikleri ve bunların başvurularının kabul edilebilir bulunduğu, çalışmanın ilgili bölümünde gösterilmiştir. Kanaatimizce, UİHK'lerin iç hukuktaki tanımlamaya bakılmaksızın yetkileri, *sui generis* yapısı ve bağımsızlıklarının derecesi dikkate alınarak, ki bu bakımdan en önemli kriter Paris Prensipleridir, belirlenen bu kriterlere göre başvuru olabilmeleri muhtemel bir gelişmedir. UİHK'nin kamu yönetimi maksadı ile kurulmamış olmaları ve özellikle kamusal güçler kullanmamaları bu ihtimali arttıran noktalardır. AİHM içtihadından çıkarılan bu sonuçların yanı sıra uluslararası insan hakları hukukunun bütünselliği ilkesi, ortaya koyduğumuz tezin gerçekleşme ihtimalini arttırmaktadır. UİHK'lerin mağdur sıfatıyla uluslararası yargı organları önünde şikayetçi olabilmeleri kanaatimizce bu kurumların bağımsızlıklarını ve etkinliğini arttıran bir gelişme olacaktır. Örneğin, finansal bağımsızlığını ve ifade özgürlüğünü hükümete karşı koruyabilme konusunda, bu yetkinin son derece hayati bir önem taşıyacağı açıktır.

TİHK'in muhtemel başvuru meselesi için ise öncelikle ICC'nin akreditasyon incelemesinden geçerek A statüsünü kazanabilmesi gerekmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, TİHK, Paris Prensipleri'nin yanı sıra ICC Akreditasyon Alt Komitesi'nin genel gözlemleri ve BM düzlemindeki bazı kaynaklar göz önünde tutularak değerlendirilmiştir.

BM'nin belirttiği kriterlere göre TİHK'in üye seçiminde Hükümet'in ağırlıklı rol sahibi olmasının bağımsızlık konusunda uygun bir yöntem olmadığı açıktır. Atamayı yapacak organın TBMM olarak belirlenmiş olması temsil

kabiliyeti açısından önemli bir ilerleme sağlayacağı gibi bu üyeler için aday önermek konusunda sivil toplum kuruluşlarına daha fazla yer verilerek kamuoyu nezdinde Kurum'un bağımsızlığı imajı daha da güçlendirilebilir. Kurul üyelerinin hangi şartlarda görevlerine son verileceğinin açıkça belirtilmiş olması bağımsızlık kriterlerine uyumlu görünürken bu işlemi yapan organın Bakanlar Kurulu olarak belirlenmesi bize göre sorunludur. Bu yetkinin de TBMM'ye verilmesi bağımsızlık açısından daha uygun görünmektedir.

Paris Prensipleri'nde UİHK'lerin, insan hakları ve ırk ayrımcılığına karşı mücadele alanlarında sorumluluk üstlenen sivil toplum kuruluşları, sendikalar, avukatlar, doktorlar, gazeteciler ve önde gelen bilim insanları örgütleri gibi ilgili sosyal ve meslek örgütlerinin, felsefi veya dini düşünce akımlarının, üniversiteler ve nitelikli uzmanların yani genel anlamda sivil topluma ait tüm güçlerin ve tavsiye niteliğinde yetkileri olmak koşuluyla parlamento ve Bakanlıkların temsilcilerinin de yer aldığı geniş bir yapıda olmaları gerektiği salık verilmiştir. TİHK'in de üye profilinde bu kriterlere göre bir seçim yapılması Paris Prensipleri'ne uyumluluk açısından önemlidir.

Ulusal insan hakları kurumlarının alışlagelmiş idari kurumlardan farklı olması ve aynı zamanda bir tür kamusal organ olması nedeniyle HDÖ'lere benzememesi onu eşsiz bir konuma getirmiştir. UİHK'lerin bu *sui generis* yapısı onların hem avantajı hem de dezavantajı olabilir. UİHK'lerin yetkileri ve çalışma koşulları, daha doğrusu Paris Prensipleri'ne uyumluluklarının derecesi, bu kurumların avantaj veya dezavantaj durumunu belirleyecektir. Yasa ile kazandığı geniş yetkileri ve bağımsız yapısının yanı sıra çoğulcu üye seçimi ile faaliyet noktasında cesaretli davranması, bir UİHK'nin insan hakları alanında önemli bir görevi yerine getirmesi ve başarı kazanması sonucunu doğurabilir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Kadir : “*Kamu Denetçiliği Kurumunun Anayasal Sistemdeki Yeri ve Etkinliği Sorunu*”, **TBB Dergisi**, 2011, Sayı 94, sf. 359-374.
- Altıparmak, Kerem : “*Köprüden Önce Son Çıkış: Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanun Tasarısı'nın Eleştirel Değerlendirmesi*”, **İnsan Hakları Çalışma Metinleri: XIII**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi, 2010.
- Amao, Olufemi : “*The African Regional Human Rights System*” **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 221-245.
- Amnesty International : **National Human Rights Institutions: Amnesty International's Recommendations for Effective Protection and Promotion of Human Rights**, 1 October 2001.
- Andrews, E.A. : **Copious and Critical Latin-English Lexicon**, Harper & Brothers Publishers, 1875.
- Arslan Öncü, Gülay : **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Özel Yaşamın Korunması Hakkı**, Beta Yay., 1.Bası, Mart 2011, İstanbul.

- Arslan Öncü, Gülay : “*Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Soruşturma Usulü*”, **MHB**, 2011, sf. 29-90.
- Aydın, Mesut : **Gensoru**, Orient Yay., Nisan 2010, Ankara.
- Baderin, Mashood A. & Ssenyonjo, Manisuli : "*Development of International Human Rights Before and After the UDHR*", **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate, 2010, sf. 1-15.
- Brewer-Carias, Allan R. : “*The Latin American Amparo Proceeding and the Writ of Amparo in the Phillipines*”, **City University of Hong Kong Law Review**, Vol. 1.1, 2009, sf:73-90.
- Brillat, Regis : “ *The European Social Charter*”, **International Human Rights Monitoring Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Möller, 2nd revised edition**, Gudmundur Alfredsson & Jonas Griemheden & Bertrand G. Ramcharan & Alfred Zayas, Leiden & Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2009, sf.503-513.
- Burgorgue-Larsen, Laurence & De Torres, Amaya Ubeda : **The Inter-American Court of Human Rights : Case Law and Commentary**, *Translated by Rosalind Greenstein*. OUP, 2011.

- Buyse, Antoine : *“The Court’s Ear and Arms: National Human Rights Institutions and the European Court of Human Rights”*, Book chapter in: Katrien Meuwissen and Jan Wouters (eds.), **National Human Rights Institutions in Europe: Comparative, European and International Perspectives**, Intersentia, Antwerp, forthcoming 2012, electronic copy available at <http://ssrn.com/abstract=2102496>, (Çevrimiçi), 15/06/2014.
- Canadian Human Rights Commission : **Survey of National Human Rights Institutions on Article 33.2 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, prepared for the ICC by the Canadian Human Rights Commission, August 2011.
- Cardenas, Sonia : *“Sovereignty Transformed? The Role of National Human Rights Institutions”*, **Negotiating Sovereignty and Human Rights: Actors and Issues in Contemporary Human Rights Politics**, Ed. by Noha Shawki and Michaelene Cox, England, Ashgate Publishing Company, 2009, sf. 27-40.
- Chirwa, Danwood Mzikenge : *“State Responsibility for Human Rights”*, **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 401-412.

- De Beco, Gauthier : “*National Human Rights Institutions in Europe*”, **Human Rights Law Review**, 7:2, OUP, 2007, sf. 331-370.
- De Schutter, Olivier : **International Human Rights Law**, Cambridge University Press, 2010.
- Dinokopila, Bonolo R. : “*Beyond Paper-Based Affiliate Status : National Human Rights Institutions and the African Commission on Human and Peoples’ Rights*”, **African Human Rights Law Journal**, Vol. 10, No. 12, 2010, sf. 25-52.
- Donnelly, Jack : “*International Human Rights: Universal, Relative, or Relatively Universal?*”, **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 41-52.
- Duran, Lütfi : “*Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler*”, **Amme İdaresi Dergisi**, Mart 1997, sf. 3-10.
- Eren, Abdurrahman : **Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması- Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2007.
- Eren, Abdurrahman : **Ulusal İnsan Hakları Kurumları- Uluslararası Standartlara Uygunluğun Yorum İlkeleri**, İstanbul, Oniki Levha Yayınları, Ekim 2012.

- Eroğlu, İzzet : “*TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu*”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 2, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, sf. 32-74.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin : “*Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkı*”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl 2013, Sayı 4, sf. 21-49.
- Gemalmaz, Haydar Burak : **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, Beta Yay., 1. Basım, İstanbul, 2009.
- Gemalmaz, Haydar Burak : **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması**, Legal Yay., İstanbul, Nisan 2005.
- Gemalmaz, Mehmet Semih : **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri: II. Cilt Uluslararası Sistemler**, İstanbul, Legal Yay., 2010.
- Gemalmaz, Mehmet Semih : **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt I**, İstanbul, Legal Yay., Aralık 2012.
- Gemalmaz, Mehmet Semih : **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt II**, İstanbul, Legal Yay., Aralık 2012.
- Gözler, Kemal : **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I**, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Haziran 2011.

- Guadamuz, Andres : “*Habeas Data : The Latin-American Response to Data Protection*”, **Journal of Information Law & Technology (JILT)**, 2000 (2), <http://elj.warwick.ac.uk/jilt/00-2/guadamuz.html> (Çevrimiçi), 15/06/2014.
- Halliday, Paul D. : **Habeas Corpus : From England to Empire**, Harward University Press, 2010.
- Harris, David & O’Boyle, Michael & Warbrick, Colin vd. : **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, OUP, 2009, Çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı & Ulaş Karan, Avrupa Konseyi, 2013.
- Human Rights Watch : “Protectors or Pretenders: Government Human Rights Commission in Africa”.
- ICC : ICC Sub-Committee on Accreditation General Observations as Adopted in May 2013.
- Kahraman, Mehmet : “*Hukuk Devletine Katkıları Bakımından Kamu Denetçiliği*”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 8, Sayı 16, 2011, sf. 355-373.
- Kearney, Joseph D. & Merrill, Thomas W. : “*The Influence of Amicus Curiae Briefs on the Supreme Court*”, **University of Pennsylvania Law Review**, Vol. 148, 2000, sf. 743-855.
- Kjaerum, Morten : **National Human Rights Institutions Implementing Human Rights**, Det Danske Center for Menneskerettigheder, 2003.

- Klaaren, Jonathan : “*A Second Look at the South African Human Rights Commission, Access to Information and the Promotion of Socioeconomic Rights*”, **Human Rights Quarterly**, Vol. 27, 2005, sf. 539-561.
- Lindholt, Lone & Kerrigan, Fergus : “*General Aspects of Quasi-Judicial Competence of National Human Rights Institutions*”, **National Human Rights Institutions: Articles and Working Papers**, The Danish Center for Human Rights, ed. By Birgit Lindsnaes & Lone Lindholt & Kristine Yigen, 2001, sf. 91-112.
- Lowman, Michael K. : “*The Litigating Amicus Curiae: When Does The Party Begin After The Friends Leave?*”, **The American University Law Review**, Vol.41, 1992, sf. 1243-1299.
- Lucas, Allison : “*Friends of the Court? The Ethics of Amicus Brief Writing in First Amendment Litigation*”, **Fordham Urban Law Journal**, Vol. 26, Issue 5, 1998, sf. 1605-1634.
- Mbelle, Nobuntu : “*The Role of Non-Governmental Organisations and National Human Rights Institutions at the African Commission*”, **The African Charter on Human and Peoples’ Rights**, 2nd Edition, The System in Practice 1986-2006, Edited by Malcolm Evans and Rachel Murray, CUP, 2008, sf. 289-315.

- Mohamedou, Mohammad-Mahmoud : *“The Effectiveness of National Human Rights Institutions”*, **National Human Rights Institutions: Articles and Working Papers**, The Danish Center for Human Rights, ed. By Birgit Lindsnaes & Lone Lindholt & Kristine Yigen, 2001, sf. 49-59.
- Mowbray, Alastair : *“The European Convention on Human Rights”*, **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 270-285.
- Mukherjee, Bhaswati : *“Role of UNESCO in Human Rights Implementation”*, **International Human Rights Monitoring Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Möller**, 2nd revised edition, Gudmundur Alfredsson & Jonas Griemheden & Bertrand G. Ramcharan & Alfred Zayas, Leiden & Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2009, sf. 301-306.
- Murray, Rachel : *“The Role of National Human Rights Institutions”*, **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 305-316.
- Müller, Amrei & Seidensticker, Frauke : **The Role of National Human Rights Institutions in the United Nations Treaty Body Process**, German Institute For Human Rights, Berlin, December 2007.

- Otto, Diane : *“Institutional Partnership or Critical Seepages?: The Role of Human Rights NGOs in the United Nations”*, **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 317-325.
- Pasqualucci, Jo M. : "The Inter-American Regional Human Rights System", **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 253-270.
- Pickl, Viktor : *“Ombudsmann: Kamu Denetçisi-Halkın Avukatı”*, **Europa im Aufbruch, Festschrift Fritz Schwind zum 80. Geburtstag**, Wien, 1993, sf. 193-204, çev. Saim Üstündağ.
- Pohjola, Anna-Elina : **The Evolution of National Human Rights Institutions: The Role of United Nations**, The Danish Institute of Human Rights, 2006.
- Reif, Linda C. : *“Transplantation and Adaptation: The Evolution of Human Rights Ombudsman”*, **Boston College Third World Law Journal**, Vol.31:269, sf. 269-310.
- Shelton, Dinah L. : **Regional Protection of Human Rights**, OUP, 2010.

- Smith, Anne : *“The Unique Position of National Human Rights Institutions: A Mixed Blessing?”*, **Human Rights Quarterly**, Vol.28 (4), 2006, sf. 904-950.
- Smith, Rhona K.M. : *“The United Nations Human Rights System”*, **International Human Rights Law Six Decades after the UDHR and Beyond**, Ed. by Mashood A. Baderin & Manisuli Ssenyonjo, Ashgate Publishing Company, 2010, sf. 210-240.
- Sripati, Vijayashri : *“India’s National Human Rights Commission: Strengths and Weaknesses”*, **National Human Rights Institutions: Articles and Working Papers**, The Danish Center for Human Rights, ed. By Birgit Lindsnaes & Lone Lindholt & Kristine Yigen, 2001, sf. 149-168.
- Steiner, Henry J. & Alston, Philip & Goodman, Ryan : **International Human Rights in Context: Law Politics Moral**, Third Edition, OUP, 2007.
- Svanidze, Eric : *“The European Convention for the Prevention of Torture”*, **International Human Rights Monitoring Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Möller**, 2nd revised edition, Gudmundur Alfredsson & Jonas Griemheden & Bertrand G. Ramcharan & Alfred Zayas, Leiden & Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, sf. 493-502.

- Swepton, Lee : “*The International Labour Organization and Human Rights: Access to the ILO*”, **International Human Rights Monitoring Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Möller**, 2nd revised edition, Gudmundur Alfredsson & Jonas Griemheden & Bertrand G. Ramcharan & Alfred Zayas, Leiden & Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2009, sf. 291-300.
- Şirin, Tolga : **Türkiye’de Anayasa Şikayeti (Bireysel Başvuru)-İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme**, İstanbul, Oniki Levha Yay., Haziran 2013.
- Tschentscher, Axel & Lehner, Caroline : “*The Latin American Model of Constitutional Jurisdiction : Amparo and Judicial Review*”, Revised and extended English translation of a German paper to be published in the Jahrbuch für öffentliches Recht in 2014, SSRN Research paper No. 2296004, www.ssrn.com, (Çevrimiçi) 15/06/2014.
- UN : **A Handbook on the Establishment and Strengthening of National Insitutions for the Promotion and Protection of Human Rights**, New York and Geneva, Professional Training Series No.4, 1995.

- UN : **Assessing the Effectiveness of National Human Rights Institutions**, International Council on Human Rights Policy, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2005.
- UN : **Manual of the United Nations Human Rights Special Procedures**, August 2008.
- UN : **National Human Rights Institutions: History, Principles, Roles and Responsibilities**, New York and Geneva: Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights, 2010.
- Van Den Eynde, Laura : *“An Empirical Look At The Amicus Curiae Practice of Human Rights NGOs Before The European Court Of Human Rights”*, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, Vol. 31/3, 2013, sf. 271-313.
- Viljoen, Frans : *“Communications Under the African Charter : Procedure and Admissability”*, **The African Charter on Human and Peoples’ Rights**, 2nd Edition, The System in Practice 1986-2006, Edited by Malcolm Evans and Rachel Murray, CUP, 2008, sf. 76-138.
- Viljoen, Frans : **International Human Rights Law in Africa**, Second Edition, OUP, 2012.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.un.org/en/>

<http://nhri.ohchr.org/EN/Pages/default.aspx>

<http://www.ingoaccountabilitycharter.org/home/charter-members>

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx>

<http://www.un.org/en/ecosoc/about/index.shtml>

<http://www2.ohchr.org/english/>

http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp

<http://www.achpr.org/instruments/court-establishment/ratification>

<http://www.apt.ch/en/opcat-database/?kid=6>

www.constituteproject.org

KARARLAR

United Nations, ECOSOC Resolution 2/9, Commission on Human Rights, Doc. E/56/Rev.1.

United Nations, ECOSOC Resolutions, supplement no.1, E/3422, 5 July-5 August 1960, Geneva, 772 (xxx) Report of the Commission on Human Rights, (B) *National Advisory Committees on Human Rights*.

United Nations, ECOSOC Res. 1235 (XLII).

United Nations, ECOSOC, Res. 1503 (XLVIII).

United Nations, E/CN.4/1998/47, 30 December 1997.

United Nations, GA, A/RES/48/134, 4 March 1994.

United Nations, GA, A/RES/48/141, 7 January 1994.

UN Human Rights Council, Institution-building of the United Nations Human Rights Council.

UN Human Rights Council, Review of the Work and Functioning of the United Nations Human Rights Council, A/HRC/RES/16/21.

Seminar on National and Local Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, ST/HR/SER.A/2, Geneva, 1978.

The African Commission on Human and Peoples' Rights, Resolution on the Granting of Observer Status to National Human Rights Institutions in Africa.

KOMİSYON VE MAHKEME KARARLARI

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu Kararları

"Bakweri Land Claims Committee v. Cameroon (No. 260/02)", Inadmissibility Decision, 36th Ordinary Session, 23 November-7 December 2004, Dakar/Senegal.

"Centre for Minority Rights Development (Kenya) and Minority Rights Group (on behalf of Endorois Welfare Council) v. Kenya (No. 276/03)", Decision on Merits, 46th Ordinary Session, 11-25 November 2009, Ghana.

"Civil Liberties Organisation (in respect of the Nigerian Bar Association) v. Nigeria (No. 101/93)", 11th Ordinary Session, 2-9 March 1992, Tunis.

"Commission Nationale des Droits de l'Homme et des Libertés v. Chad (No. 74/92)", 18th Ordinary Session, 2-11 October 1995, Praia/Cape Verde.

"Interights (on behalf of Pan African Movement Citizens for Peace in Eritrea) v. Ethiopia and Interights (on behalf of Pan African Movement and Inter African Group) v. Eritrea (No.233/99-234/99)", Postponed 'sine die', 33rd Ordinary Session, 15-29 May 2003, Niamey/Niger.

"Kenneth Good v. Botswana (No. 313/05)", Decision on Merits, 47th Ordinary Session, 12-26 May 2010, Banjul/Gambia.

"Kenyan Section of the International Commission of Jurists, Law Society of Kenya and Kituo Cha Sheria v. Kenya (No. 263/02)", Inadmissibility Decision, 36th Ordinary Session, 23 November-7 December 2004, Dakar/Senegal.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi Kararları

"African Commission on Human and Peoples' Rights v. Libya", App. No. 004/2011, Struck Out Decision.

"Association Juristes D'Afrique Pour La Bonne Gouvernance v. Cote D'Ivoire", App. No. 006/2011.

"Tanganyika Law Society and The Legal and Human Rights Center v. Tanzania", App. No. 009/2011 and *"Reverend Christopher R. Mtikila v. Tanzania"*, App. No. 011/2011.

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu

"Alfredo Díaz Bustos v. Bolivia", Report No. 52/04, Petition 14/04, Admissibility Decision, 13 October 2004.

"Bernard Merens and Family v. Argentina", Report No. 103/99, Inadmissibility Decision, 27 September 1999.

"Ernesto Galante v. Argentina", Report No. 70/01, Inadmissibility Decision, 3 August 2001.

"I.V. v. Bolivia", Report No. 40/08, Petition 270/07, Admissibility Decision, 23 July 2008.

"Janet Espinoza Feria et al. v. Peru", Report No. 51/02, Petition 12/404, Admissibility Decision, 10 October 2002.

"Mevopal S.A. v. Argentina", Report No. 39/99, Inadmissibility Decision, 11 March 1999.

"Renato Ticona Estrada et al. v. Bolivia", Report No. 45/05, Petition 712/04, Admissibility Decision, 12 October 2005.

"Ruben Luis Godoy v. Argentina", Report No. 4/04, Petition 12/324, Admissibility Decision, 24 February 2004.

"Tabacalera Boquerón S.A. v. Paraguay", Report No. 47/97, Inadmissibility Decision, 16 October 1997.

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

"Acevedo-Jaramillo et al. v. Peru", IACHR Judgment, Preliminary Objections, Merits Reparations and Costs, 7 February 2006.

"YATAMA v. Nicaragua", IACHR Judgment, Preliminary Objections, Merits Reparations and Costs, 23 June 2005.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

"Bah. v. United Kingdom", App. No. 56328/07, Judgment, 27 September 2011.

"Brannigan and McBride v. United Kingdom", App No. 14553/89-14554/89, Judgment, 25 May 1993.

"D.D. v. Lithuania", App. No. 13469/06, Judgment, 14 February 2012.

"Islamic Republic of Iran Shipping Lines v. Turkey", App. No. 40998/98, Judgment, 13 December 2007.

"Österreichischer Rundfunk v. Austria", App. No. 35842/02, Judgment, 7 December 2006.

"Radio France v. France", App. No. 53984/00, Admissibility Decision, 23 September 2003.

"State Holding Company Luganskvugillya v. Ukraine", App. No. 23938/05, Inadmissibility Decision, 27 January 2009.

"The Holy Monasteries v. Greece", App. No. 13092/87-13984/88, Judgment, 09 December 1994.

"Ukraine-Tyumen v. Ukraine", App. No. 22603/02, Judgment, 22 November 2007.

"Vychodoslovenska Vodarenska Spolocnost A.S. v. Slovakia", App. No. 40265/07, Inadmissibility Decision, 2 July 2013.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Kararları

"Holy Monasteries of Ano Xenia; Ossiou Loukas; Aghia Lavra Kalavryton; Metamorphosis Sotiros in Megalo Meteoro and Assomaton Petraki; and Six Individual Applicants v. Greece", App. No. 13092/87-13984/88, Commission Decision, 05/06/1990.

"RENFE (Red Nacional de los Ferrocarriles Españoles v. Spain", App. No. 35216/97, Decision on the Admissibility, 8 September 1997.

Engelli Kişiler Komitesi Kararları

"Zsolt Bujdosó and five others v. Hungary", Communication No. 4/2011, CRPD/C/10/D/4/2011, 9 September 2013.

Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi Kararları

"Anna Koptova v. Slovakia", No. 13/1998.

"Dragan Durmic v. Serbia and Montenegro", No. 29/2003.

"Emir Sefic v. Denmark", No. 32/2003.

"L.R. et al. v. Slovakia", no. 31/2003.

"Miroslav Lacko v. Slovakia", No. 11/1998.

"The Documentation and Advisory Center on Racial Discrimination v. Denmark", No. 28/2003.

"The Jewish community of Oslo et al. v. Norway", No. 30/2003.

"Zentralrat Deutscher Sinti und Roma et al. v. Germany", No. 38/2006.

Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi Kararları

"A.S. v. Hungary", No. 4/2004, CEDAW/C/36/D/4/2004.

"Fatma Yildirim v. Austria", No. 6/2005, CEDAW/C/39/D/6/2005

"G.D. and S.F. v. France", No. 12/2007, CEDAW/C/44/D/12/2007.

"Marie de Lourdes da Silva Pimentel v. Brazil", No. 17/2008,
CEDAW/C/49/D/17/2008.

"Şahide Goekce v. Austria", No. 5/2005, CEDAW/C/39/D/5/2005.

"T.P.F. v. Peru", No. 22/2009, CEDAW/C/50/D/22/2009.